
STATS VETENSKAPLIG TIDSKRIFT

INNEHÅLL

UPPSATSER

Lars Strömberg och Mårten Persson: Kommunalsråden i Göteborg 1974

Thomas Aurelius: "Mekanisk statsuppfattning" och "organisk"

Jan-Erik Lane: Om Gunnar Myrdals värdepremisteori

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Replikväxling mellan *Gunnar Myrdal* och *Jan-Erik Lane*

En RUClares väg. Av *Gunnar Sjöblom*

Partier, klasser och representationsbegrepp. Av *Göran Hermerén*

Partimedlemmen och partiet. Av *Sten Berglund*

LITTERATURGRANSKNINGAR

Michael Blaker (ed.): *Japan at the Polls*. Anm. av *Kazuki Iwanaga*

Göran Gustafsson: Partistyrka och partistyrkeförskjutningar. Anm. av *Ole Borre*.

Harald Hamrin: Between Bolshevism and Revisionism. Anm. av *Daniel Tarschys*

Henrik Hermerén: Regeringsbildningen i flerpartisystem. Anm. av *Bo Bjurulf*

Howard Penniman: France at the Polls. Anm. av *Björn Beckman*

LITTERATURNOTISER

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

REDAKTIONSSEKRETERARE OCH ANSVARIG UTGIVARE

Torbjörn Vallinder, Lund

Redaktionsutskott: Redaktionssekreteraren samt professorerna Nils Stjernquist och Håkan Strömberg, Lund

Biträdande redaktionssekreterare
Lennart Lundquist, Lund

Tidskriftens ombud vid de statsvetenskapliga institutionerna
Pär-Erik Back, Umeå Leif Lewin, Uppsala Sören Holmber, Göteborg
Gunnar Wallin, Stockholm

Tidskriften utkommer med fyra häften om året och tryckes med bidrag från Statens råd för samhällsforskning

Prenumeration sker hos Statsvetenskaplig Tidskrifts expedition, Lund (postgiro nr 27 95 65-6)

Prenumerationspriset för 1977 är 58,80 kr inkl. moms. Pris för enstaka häfte 17,65 inkl. moms.

Universitetsstuderande erhåller abonnemang till nedsatt pris efter hänvändelse till vederbörande lärare

Expeditionen och redaktionens adress: Fack, 220 05 Lund 5, tel. (046) 12 41 00 ankn. 616

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes.

Lund i januari 1977

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

UPPSATSER

<i>Lars Strömberg och Mårten Persson: Kommundelsråden i Göteborg 1974</i>	1
<i>Thomas Aurelius: "Mekanisk statsuppfattning" och "organisk"</i>	15
<i>Jan-Erik Lane: Om Gunnar Myrdals värdepremisteori</i>	25

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Replikväxling mellan <i>Gunnar Myrdal</i> och <i>Jan-Erik Lane</i>	29
En RUClares väg. Av <i>Gunnar Sjöblom</i>	30
Partier, klasser och representationsbegrepp. Av <i>Göran Hermerén</i>	36
Partimedlemmen och partiet. Av <i>Sten Berglund</i>	50

LITTERATURGRANSKNINGAR

<i>Michael Blaker</i> (ed.): Japan at the Polls. Anm. av Kazuki Iwanaga	61
<i>Göran Gustafsson: Partistyrka och partistyrkeförskjutningar</i> . Anm. av Ole Borre	63
<i>Harald Hamrin: Between Bolshevism and Revisionism</i> . Anm. av Daniel Tarschys	66
<i>Henrik Hermerén: Regeringsbildningen i flerpartisystem</i> . Anm. av Bo Bjurulf	70
<i>Howard Penniman: France at the Polls</i> . Anm. av Björn Beckman	73

LITTERATURNOTISER	76
-------------------------	----

Kommundelsråden i Göteborg 1974

Sammansättning och medborgarkontakter

AV LARS STRÖMBERG OCH MÅRTEN PERSSON

1. Försöksverksamhetens bakgrund och syfte

Göteborgs kommun bedrev under perioden 1974-1976 försöksverksamhet med lokala förtroendemannaorgan - *kommundelsråd*. Försöksverksamheten kom till stånd efter förslag av den av fullmäktige 1971 tillsatta *demokratiberedningen*. Förslaget syftade till att inom ramen för det representativa systemet och gällande lagstiftning stärka den kommunala demokratin genom att vidga det medborgerliga inflytandet i kommunala frågor.

Försöksverksamheten bedrevs i sex kommundelar omfattande en fjärdedel av Göteborgs befolkning. Fem av dessa är belägna i kommunens periferi: Backa-Kärra på Hisingen längs Göta älv, Hjällbo-Eriksbo-Hammarkullen i de norra stadsdelarna samt i söder och sydväst Tynnered-Näset och de till 1974 självständiga kommunerna Askim och Styrso. De fyra förstnämnda kan betraktas som typiska förortsområden med till större del ny bebyggelse och en stor andel pendlare. Askim har en stark karaktär av småhusområde medan höghusen dominerar i Hjällbo-Eriksbo-Hammarkullen. Styrso skiljer sig markant från de övriga. Nittio procent av kommundelens befolkning är sysselsatt inom dess gränser och fisket är den karaktärgivande näringsgrenen. Drygt hälften av bebyggelsen på öarna utgörs av fritidshus. Den sjätte kommundelen, Bagaregården-Lunden i de östra stadsdelarna, är i jämförelse med de övriga försöksområdena centralt belägen och har en blandad, till stora delar äldre stadsbebyggelse.

Allmänt gällde för kommundelsråden att de skulle verka för information dels till kommun-

delens medborgare i frågor som rör kommundelen, dels till kommunens förvaltning om kommundelens förhållanden. De skulle på eget initiativ eller efter remiss framföra lokala synpunkter och önskemål till kommunens nämnder och avge förslag till dessa. Vidare skulle råden utarbeta kommundelsprogram. Ett råd (Tynnered-Näset) avsågs dessutom få förvaltande uppgifter.

2. Undersökningen

2.1 Frågeställningar

Demokratiberedningens resonemang i anslutning till förslaget att påbörja försöksverksamhet med kommundelsråd inrymde två aspekter på kontakterna medborgare - kommunala beslutsfattare.¹⁾ Dels kunde man urskilja en *informationsaspekt* dvs önskvärdheten av att "nä ut" med information till medborgarna så att de fick kännedom om innehållet i och motiven för kommunala politiska beslut, dels kunde man i resonemanget finna en *påverkansaspekt*. Denna senare aspekt rörde medborgarnas möjligheter att framföra synpunkter och önskemål till de kommunala organen och därigenom påverka de politiska besluten.

Den mera renodlade informationsaspekten berörs inte här.

Den andra aspekten - att öka den enskildes möjligheter att påverka den kommunala beslutsprocessen - synes ha haft sin grund i följande två tankegångar:

dels skulle kommundelsråden medföra en faktisk vidgning av den krets av personer inom kommundelen som innehade kommunala uppdrag och därmed möjlighet att påverka de kommunala besluten,

dels skulle det ökade antalet förtroendemän på

Uppsatsen utgör en förkortad version av en rapport till Göteborgs stadskontor, Statsvetenskapliga institutens i Göteborg rapportserie 1975:7 (stencil).

lokal nivå ge medborgarna i kommundelen ytterligare en kontaktväg för framförande av synpunkter och önskemål till centrala beslutande organ inom kommunen.

Mot denna bakgrund är två frågeställningar centrala:

1. *Har kretsen av kommunalt verksamma vidgats utöver de personer vilka brukar utgöra beslutsfattare inom kommunen?*

2. *Har rådets tillkomst lett till att de avsedda kontakterna mellan medborgare och förtroendemän kommit till stånd?*

2.2 Undersökningens genomförande

För att besvara dessa frågeställningar genomfördes vid Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg ett antal olika undersökningar under åren 1974–1975 i anslutning till Göteborgs stadskontors utvärdering av försöksverksamheten. Av dessa undersökningar redovisas här dels en studie av nomineringarna till kommunfullmäktige baserad främst på intervjuer med partifunktionärer²⁾, dels en enkätundersökning rörande kommunfullmäktiges sammansättning samt kontakterna mellan rådsledamöterna och medborgarna.³⁾

Enkäten utsändes till 174 och besvarades av 152 ledamöter och suppleanter i råden. En analys av bortfallet uppvisar inte någon anmärkningsvärd snedfördelning exempelvis med avseende på partitillhörighet eller ställning i rådet (ledamot/suppleant). För att möjliggöra en jämförelse insamlades även vissa uppgifter om kommunfullmäktigeledamöterna, främst hämtade från Göteborgs kommunkalender, samt statistiska uppgifter om kommundelarnas befolkning.⁴⁾

3. Politisk sammansättning och nomineringar

3.1 Kommunfullmäktiges politiska sammansättning

Kommunfullmäktige i Göteborg består av vardera 21 ledamöter och 8 suppleanter och har i kommunallagens mening ställning som kommunfullmäktiges beredningar. Råd som ges förvaltande uppgifter är dock att betrakta som fakultativ nämnd. I båda fallen är kommunallagstiftningens regler om proportionellt valsätt tillämpliga. Om inte de i fullmäktige representerade politiska partierna överenskommer om annan fördelning av mandat, blir därför partiställningen i råden beroende av de politiska styrkeförhållandena i fullmäktige och kommer därmed att avspegla väljaropinionen i hela kommunen och ej i de skilda kommundelarna.

Demokratiberedningen hade förutsatt, att valet till kommunfullmäktige skulle ske på sådant sätt att partierna blev representerade i proportion till det antal röster de fått i respektive kommunfullmäktigeval. Mandaten borde därvid fördelas efter de regler som gäller vid fullmäktigeval. Den socialdemokratiska fullmäktigegruppen accepterade emellertid inte detta förfaringsätt. I stället tillämpades reglerna om proportionellt valsätt till kommunala nämnder m m, varför alla råd fick samma politiska sammansättning.

I tabell 1 görs ett försök att visa skillnaderna när det gäller partiställningen i råden mellan den använda valmetoden och ett tänkt direktval i kommundelarna. Den faktiska partiställningen i råden redovisas under strecket längst ner i tabellen.

Tabell 1. Partiställning i råden vid ett tänkt direktval respektive den faktiska partiställningen i samtliga råd (mandat)

	M	C	F	S	Vpk	Kds
Askim	11	4	8	6	0	0
Bagaregården-Lunden	4	4	7	11	3	0
Hjällbo-Eriksbo-Hammarkullen	2	4	6	14	3	0
Styrsö	4	7	13	4	0	1
Backa-Kärre	3	4	6	14	2	0
Tynnered-Näset	4	4	7	13	1	0
Faktisk partiställning i samtliga råd	4	4	7	12	2	0

Det är att märka, att exakt valresultat vid ett tänkt direktval 1973 ej kan erhållas då dels de poströster som räknas efter valdagen endast redovisas valkretsvis, dels kommunalgränser och valdistriktgränser endast delvis sammanfaller. En skattning som medför mycket liten osäkerhet ifråga om det verkliga valutfallet i kommundelarna har emellertid gjorts.⁵⁾

Vidare kan – när det gäller suppleanterna – kommunala vallagens bestämmelser vid val till fullmäktige inte tillämpas, eftersom antalet suppleanter i råden fastställts till ett annat antal än vad som skulle bli fallet vid en tillämpning av kommunala vallagen. En modifierad sammanräkningsmetod har därför kommit till användning där samtliga 29 ledamots- och suppleantposter fördelats enligt den vid val av fullmäktige använda jämkade uddatalsmetoden.

De borgerliga partierna fick nu majoritet i samtliga kommunalråd. Som framgår av tabellen skulle emellertid socialdemokraterna vid ett direktval ha fått fler mandat än de borgerliga i två råd, Hjällbo-Eriksbo-Hammarkullen och Backa-Kärre, samt tillsammans med vpk haft majoritet i dessa båda råd.

Mandatavvikelsena är i fyra råd, Bagaregården-Lunden, Hjällbo-Eriksbo-Hammarkullen, Backa-Kärre och Tynnered-Näset allmänt sett skäligen små. För Tynnered-Näsets del kan man tala om en nästan fullständig överensstämmelse med mandatfördelningen vid ett direktval.

I två kommunalar, Askim och Styrso, är emellertid skillnaderna mellan de politiska förhållandena inom kommunalarna och partiställningen i råden avsevärda. I Askim är moderaterna kraftigt underrepresenterade och socialdemokraterna överrepresenterade. I Styrso kommunalråd är främst folkpartiet men även centerpartiet klar underrepresenterat och även här socialdemokraterna kraftigt överrepresenterade. Vpk skulle vid ett direktval inte alls ha blivit representerat i dessa råd. Däremot skulle KDS haft ett mandat i Styrso kommunalråd.

3.2 Nomineringarna till kommunalråden⁶⁾

Demokratiutredningen hade uttryckt synpunkten, att de som nomineras för det första borde vara bosatta i kommunalen, för det andra att de inte borde inneha uppdrag i kommunfullmäktige eller kommunstyrelsen. Syftet med inrättandet av kommunalråden var ju, att nya medborgargrupper skulle engageras i det kommunala arbetet. Beredningen förutsatte emellertid, att den erfarenhet av kommunalpolitiskt arbete, som de

tidigare förtroendemännen i Askim och Styrso hade, utnyttjades i råden.

Eftersom det står partierna fritt att bestämma hur de skall utse sina kandidater till kommunala förtroendemannaposter varierar nomineringsprocessen från parti till parti. Vissa allmänna iakttagelser kan emellertid göras.

Kandidatnomineringarna till kommunalråden skedde delvis parallellt med nomineringarna till andra kommunala uppdrag under hösten 1973 och var så gott som uteslutande en intern partiangelägenhet. Endast moderaterna i Askim inbjöd även icke-partimedlemmar att rangordna de föreslagna kandidaterna samt komma med egna namnförslag.

Samtliga partier har i större eller mindre utsträckning utnyttjat sina lokala organisationer inom kommunen. Den omständigheten att partiernas lokalföreningar territoriellt sällan överensstämmer med kommunalråden har emellertid komplicerat nomineringsprocessen. Vanligen omfattar föreningarna större områden än kommunalråden: Så har t ex folkpartiet för sina nomineringar litat till valkrets-föreningarna, vilka vardera grovt sett omfattar en fjärdedel av kommunen. I andra fall har partierna haft flera lokalföreningar helt eller delvis inom samma kommunal. Detta har främst gällt socialdemokraterna, vilkas organisation av stadsdelsföreningar är den mest förgrenade. Här har man således fått överenskomma mellan föreningarna om hur mandaten skulle fördelas mellan dem.

Bäst överensstämmelse finner man i de fd kommunerna Askim och Styrso, där alla partier utom vpk haft en mot kommunalarna svarande nomineringsorganisation. Den kommunistiska bostadsföreningen i Västra Frölunda har däremot fått svara för nomineringarna till inte mindre än tre kommunalråd: Tynnered-Näset, Askim och Styrso.

I en tredjedel av lokalföreningarna utsågs kandidaterna vid föreningsmöten. Det vanligaste förfarandet var att styrelserna eller för moderaternas del ordförandena i föreningarna lämnade förslag på lämpliga kandidatnamn. Det bör emellertid påpekas, att även då föreningsmöten förekommit, i de flesta fall endast ett fåtal personer deltagit i nomineringsprocessen. Nomineringsförfarandet tycks ha varit mest utvecklat i Askim, där bortsett från vpk alla partier haft nomineringsmöten eller anordnat provval.

Eftersom val till kommunalråden sker genom kommunfullmäktige, har centrala partiinstanser inom kommunen haft det slutliga ansvaret för

kandidatlistornas utseende. Man har emellertid så gott som undantagslöst följt de förslag man fått från lokalföreningarna och endast svarat för rangordning och eventuell gallring av kandidaterna. I det fall en lokalförening föreslagit en rangordning har man som regel accepterat även denna.

Den nominering som sedan skedde i fullmäktiges valberedning var ur nomineringssynpunkt endast av formell natur. I valberedningen avgjordes emellertid frågan om valsättet till råden, vilket ledde till att samtliga råd fick samma partipolitiska sammansättning.

Samtliga intervjuade partifunktionärer uppger, att de av demokratiberedningen framförda synpunkterna varit vägledande vid normeringsarbetet. I vissa fall har man emellertid tvingats frånga dem. Vpk, som är svagt representerat i Askim och Styrösö, fick sålunda lita till kandidater som ej var bösatta inom respektive kommunel vid nomineringen till dessa råd. Folkpartiet hade liknande problem.

Ingen tidigare ledamot av Göteborgs kommunfullmäktige eller kommunstyrelse nominerades.⁷⁾ De borgerliga partierna och socialdemokraterna i Askim och Styrösö nominerade emellertid flera personer som innehaft förtroendeuppdrag i dessa tidigare kommuner. Det kan i detta sammanhang nämnas, att flera intervjuade framhållit det lämpliga i att det bland rådsledamöterna finns någon som har goda kontakter med kommunfullmäktige.

Vid intervjuerna med partifunktionärerna har det framkommit, att partiaktivitet betraktats som en av de främsta meriterna vid utseendet av kandidater. Stadsdelsföreningar eller motsvarande har i många fall nominerat sina egna styrelsemedlemmar.

Partiernas kvinno- och ungdomsföreningar har inte deltagit i nomineringsarbetet i någon större utsträckning. Ej heller har fackliga organisationer direkt tagit del, även om både socialdemokraterna och vpk framhöll att fackliga meriter har haft betydelse vid valet av kandidater. Flera föreningsordförande menade även, att det var riktigt att utse ledamöter som hade uppdrag i lokala intresseföreningar såsom Hem och skola, hyresgästförening eller villaägareförening.

Flera intervjuade framhöll att det hade varit önskvärt om kandidaterna varit representativa med hänsyn till egenskaper som kön, ålder och yrke. De medgav emellertid att denna målsättning varit svår att förverkliga.

Det har i en del fall varit svårt för partierna att finna lämpliga kandidater till kommun-

råden bl a beroende på det låga medlemsantalet i de lokala föreningarna. Kandidatbrist har emellertid inte (bortsett från vpk) rapporterats i kommundelarna Askim och Styrösö och sällan från de socialdemokratiska lokalföreningarna.

4. Kommunalsrådets sociala sammansättning

I anslutning till den inledningsvis först nämnda huvudfrågeställningen – har kretsen av kommunalt verksamma vidgats utöver de personer vilka brukar utgöra beslutsfattare inom kommunen? – skall här till en början rådets sociala sammansättning redovisas och i den mån det är möjligt jämföras med fullmäktiges och väljarkårens.

Från flera tidigare undersökningar är det känt, att kommunala förtroendemän till sin sociala sammansättning starkt skiljer sig från väljarkåren. Detta gäller i synnerhet större kommuner och bl.a. Göteborgs kommun. Kvinnor, de yngsta och de äldsta väljarna, lågutbildade och låginkomsttagare är exempelvis svagt representerade bland fullmäktige och andra kommunala förtroendemän. Ytterst går denna sneda sociala sammansättning att återföra på låg politisk aktivitet i de nämnda grupperna. I konkurrens om kommunala förtroendeuppdrag inom partierna är sannolikheten att representanter för dessa grupper skall bli nominerade och valda normalt mindre än för andra grupper.⁸⁾ Frågan är då om den ökning av antalet förtroendeuppdrag som inrättandet av kommunalsråd innebär har kunnat bredda rekryteringen och ge större möjlighet för lågaktiva grupper att bli representerade.

Köns-, ålders- och i viss utsträckning inkomstfördelningarna är möjliga att jämföra mellan befolkningen, fullmäktige och rådsledamöterna. Vad först beträffar kvinnorna så utgör de ungefär hälften av befolkningen i hela Göteborg och i alla kommundelar. I fullmäktige utgör kvinnorna 27 procent. Genomsnittet för samtliga råd är 32 procent med ganska stora variationer mellan de olika råden. Askim och Tynnered-Näset har relativt stor andel kvinnor (41 %) – medan andelen är relativt låg i Styrösö (21 %), Backa-Kärre (24 %) och även i Bagaregården-Lunden (28 %).

Åldersstrukturen i befolkningen varierar starkt mellan de olika kommundelarna och råden avspeglar åldersstrukturen i respektive kommunel mycket olika. I genomsnitt för samtliga kommundelar skiljer sig emellertid åldersfördelningarna mellan rådsledamöterna och väljarkåren mindre åt än fullmäktige skiljer sig från hela väljarkåren i Göteborg.

När det gäller inkomst- och socialgruppsfördel-

ningarna är jämförelsemöjligheterna begränsade, eftersom aktuella uppgifter saknas för väljarkåren. Rådsledamöterna kan emellertid jämföras med fullmäktige. Medianinkomsten är t.ex. avsevärt högre i fullmäktige än i råden, även om råden uppvisar stora variationer. Samma tendenser återfinns när det gäller socialgruppsfördelningen (tabell 2). Tidigare undersökningar av väljarkåren och förtroendemän i Göteborg ger skäl att förmoda att rådsledamöterna i dessa avseenden bör avvika från väljarkåren även om de utgör en mindre utpräglad "exklusiv" grupp än fullmäktige och andra kommunala förtroendemän.

Sammanfattningsvis kan därför konstateras att kommunalsrådets tillkomst sannolikt medfört att rekryteringen till kommunala förtroendeposter breddats något om man ser till social sammanställning.

5. Kommunalsrådsledamöternas uppdrag i parti, organisationer och kommun

För att ytterligare belysa frågan om kretsen av beslutsfattare vidgats genom tillkomsten av kommunalsråden skall här rådsledamöternas uppdrag av olika slag behandlas. En viktig fråga i detta sammanhang är givetvis, om rådsledamöterna har hämtats ur kretsen redan kommunalt aktiva eller utanför denna krets. Först skall emellertid några resultat redovisas som rör ledamöternas parti- och andra organisationsuppdrag.

Redan av redovisningen av nomineringarna har framgått, att ledamöterna har nominerats parallellt med nomineringen till andra kommunala uppdrag under hösten 1973 och att nomineringen med något undantag helt varit en intern partiangelägenhet. De som nominerats har alla varit partimedlemmar eller i några enstaka fall sympatisörer. En närmare granskning visar också att de som valts i hög grad varit aktiva inom de lokala partiorganisationerna. Mellan 55 procent (Hjällbo-Eriksbo-Hammarkullen) och 76 procent (Askim) av dem har haft minst ett styrelseuppdrag i någon typ av partiorganisation, vanligen en stadsdelsförening (tabell 3).

Det visar sig också att de valda rådsledamöterna är aktiva i andra organisationer och mellan 24 procent (Askim) och 54 procent (Styrsö) har något styrelseuppdrag i sådana organisationer – siffror som är flera gånger större än vad som kunnat uppmätas i väljarkåren i Göteborg⁹⁾ (tabell 3).

Rådsledamöterna är således ur aktivitetssynpunkt en speciell grupp – något som också framgår när deras kommunala uppdrag undersökes. Uppdragsinnehav har studerats dels för perioden 1971–73, dels för perioden 1974–76. Uppdragen har delats i tre grupper: ledamot av kommunfullmäktige eller kommunstyrelse, ledamot av nämnder, styrelser och kommunala bolag samt uppdrag i taxeringsnämnd, som nämndeman eller revisor (tabell 4).

Tabell 2. Socialgruppsfördelning bland ledamöter av kommunalsråden och fullmäktige. Procent

Socialgrupp	Kommundelsråd						
	Askim	Bagaregården-Lunden	Hjällbo-Eriksbo-Hammarkullen	Styrsö	Backa-Kärre	Tynnered-Näset	Göteborgs kommunfullmäktige
I	43	31	19	0	21	48	56
II	43	24	54	36	57	21	32
III	14	45	27	64	22	31	12
Summa procent	100	100	100	100	100	100	100
Antal rådsledamöter	28	29	26	25	28	29	
Antal fullmäktige							104

Tabell 3. Parti- och organisationsuppdrag. Procentandel rådsledamöter med styrelseuppdrag i parti samt föreningar och organisationer.

Styrelseuppdrag	Kommundelsråd					
	Askim	Bagaregården-Lunden	Hjällbo-Eriksbo-Hammarkullen	Styrsö	Backa-Kärre	Tynnered-Näset
Partiorganisationer	76 %	56 %	55 %	64 %	74 %	74 %
Föreningar och organisationer (partiorganisationer undantagna)	24 %	41 %	45 %	54 %	44 %	30 %
Antal svarande	25	27	22	28	27	23

Tabell 4. Kommunala uppdrag. Procentandel rådsledamöter med olika typer av kommunala uppdrag under mandatperioderna 1971-73 och 1974-76 i Göteborgs, Askims och Styrsö kommuner.

Typ av kommunalt uppdrag	År	Kommundelsråd						Kommunfullmäktige
		Askim	Bagaregården-Lunden	Hjällbo-Eriksbo-Hammarkullen	Styrsö	Backa-Kärre	Tynnered-Näset	
I. Ledamot i kommunfullmäktige eller kommunstyrelse	71-73	52 %	-	-	29 %	-	-	*
	74-76	4 %	-	-	-	-	-	19 % ²⁾
II. Ledamot i nämnder, styrelser och kommunala bolag	71-73	72 %	19 %	5 %	32 %	-	9 %	*
	74-76	36 % ¹⁾	19 % ¹⁾	18 % ¹⁾	21 % ¹⁾	7 % ¹⁾	13 % ¹⁾	94 %
III. Övriga uppdrag (taxeringsnämnd, nämndeman, revisor etc.)	71-73	48 %	37 %	41 %	22 %	26 %	30 %	*
	74-76	60 %	41 %	59 %	32 %	59 %	52 %	65 %
Antal svarande		25	27	22	28	27	23	104

¹⁾ Kommunfullmäktigeuppdraget ej medräknat

²⁾ Kommunfullmäktigeuppdraget ej medräknat

* Ej undersökt

När det gäller uppdrag under åren 1971-73, dvs den period som föregått invalet i kommunfullmäktigen, så gäller att alla råd i varierande utsträckning - från 22-48 procent - har ledamöter som innehaft uppdrag i taxeringsnämnd, som näm-

demän eller revisorer. Vad däremot de "tyngre" uppdragen beträffar, dvs ledamotskap i fullmäktige, kommunstyrelse, nämnder och bolag, så skiljer rådsledamöterna i de gamla kommunerna Askim och Styrsö klart ut sig från övriga, vilket redan

antytts i redogörelsen för nomineringarna. I Askim hade inte mindre än 84 procent av ledamöterna något uppdrag i fullmäktige, kommunstyrelse och övriga nämnder och bolag 1971-73. Motsvarande siffra för Styrso var 43 procent. Inget av övriga råd kom över 19 procent. Denna tendens förstärks ytterligare om man närmare granskar uppdrag i fullmäktige och kommunstyrelse - 52 procent i Askim och 29 procent på Styrso hade sådana uppdrag medan de helt saknades i övriga råd (tabell 4).

De observerade skillnaderna mellan råden är avsevärt mindre när det gäller aktuella kommunala uppdrag. Bland alla rådsledamöter finns det endast en person som 1974-76 är ledamot av Göteborgs kommunfullmäktige. Däremot finns det i alla råd en ganska stor grupp ledamöter, som antingen har uppdrag i kommunala nämnder, styrelser och bolag och/eller uppdrag i taxeringsnämnd, som nämndeman eller revisor. I alla råd - bortsett från Askim och Styrso - ökar andelen ledamöter med sådana kommunala uppdrag mellan 1971-73 och 1974-76 (tabell 4). Detta är med all sannolikhet ett uttryck för att nomineringarna till kommunalrådsposterna skett samtidigt med nomineringen till övriga kommunala uppdrag.

Sammanfattningsvis kan konstateras, att kretsen av kommunalt aktiva har ökat genom kommunalrådets tillkomst och att rådsledamöterna till en del hämtats från tidigare ej kommunalt aktiva medborgare.

6. Kommunalsrådsledamöternas kontaktyta

6.1 Inledning

Som nämnts inledningsvis motiverades försöksverksamheten med kommunalråd väsentligen av önskemålet att öka de ömsesidiga kontakterna mellan medborgarna och förtroendemännen i kommunen. En sådan ökning av kontakterna kan tänkas ske dels direkt genom att kommunalrådsledamöterna själva vidgar kretsen av personer, som har insyn i den kommunala verksamheten och kan påverka den kommunala beslutsprocessen, dels indirekt genom att kommunalrådsledamöterna kan utgöra en kontaktyta mot samhällsmedborgarna i övrigt. Frågan om rådsledamöterna vidgat kretsen av kommunalt aktiva personer har redan behandlats. I detta avsnitt skall ledamöternas kontakter med medborgarna analyseras.

Dessa kontakter kan åstadkommas på två sätt - dels genom att ledamöterna personligen träffas av önskemål och synpunkter från enskilda med-

borgare eller grupper av medborgare, dels genom att råden håller öppna sammanträden där kommunalrådets innevånare kan närvara och framföra synpunkter och delges information. Den senare informationsvägens betydelse som kontaktyta kan endast studeras genom en undersökning av närvaro och aktiviteten vid dessa möten. Någon sådan undersökning gjordes emellertid inte i samband med utvärderingen av kommunalrådsverksamheten.¹⁰ Den andra kontaktytan, dvs rådsledamöternas personliga kontakter med enskilda medborgare eller grupper av medborgare undersöktes i enkäten och resultaten på denna punkt skall här närmare redovisas.

Inrättandet av kommunalråd kan teoretiskt ses som ett försök att skapa en väg eller "kanal" för kontakter mellan medborgarna och centrala kommunala organ. Hur denna kanal faktiskt utnyttjas kan givetvis vara beroende av en lång rad faktorer, t ex i vilken utsträckning det bland kommunmedlemmarna förekommer synpunkter och krav i frågor som berör kommunalrådet. Detta är endast möjligt att avgöra genom omfattande medborgarintervjuer. Eftersom sådana inte genomförts återstår att bedöma kommunalrådets "kontaktyta" genom att mäta den faktiska förekomsten av kontakter. I anslutning till den inledningsvis nämnda andra huvudfrågeställningen ansågs följande delfrågor vara av särskilt intresse:

- I vilken utsträckning har ledamöterna haft kontakter av olika slag?
- Vad har kontakterna gällt för sakfrågor?
- Finns det variationer i "kontaktyta" mellan olika individer och olika råd och vad kan tänkas förklara sådana variationer?

Tre intervjufrågor i enkätformuläret ägnades att mäta rådsledamöternas kontakter. I en första fråga ombads rådsledamöterna att uppge om det vid upprepade eller enstaka tillfällen eller inte alls förekommit att en förening, organisation eller företag vänt sig till ledamoten personligen och framfört önskemål eller synpunkter i någon fråga som rör kommunalrådet. Om sådana kontakter förekommit undersöktes i två följdfrågor vilka organisationer, föreningar eller företag respektive vilka sakfrågor det gällt. I en andra enkätfråga tillfrågades rådsledamöterna om enskilda innevånare framfört synpunkter eller önskemål i kommunalrådsfrågor, och om sådana kontakter förekommit efterfrågades vilka sakfrågor det gällde. I en tredje enkätfråga undersöktes slutligen om det förekommit att för rådsledamoten tidigare okända innevånare tagit personlig kontakt.

6.2 Önskemål och synpunkter från enskilda

När det gäller önskemål och synpunkter från enskilda rapporterar rådsledamöterna sådana kontakter i mycket varierande utsträckning. Två råd – Styrso och Askim – skiljer sig klart från övriga genom att ha en hög andel ledamöter med upprepade kontakter, 68 respektive 40 procent av samtliga ledamöter, medan procentandelen i övriga råd varierar mellan 19 i Bagaregården-Lunden och 30 i Backa-Kärre. Bagaregården-Lunden skiljer också ut sig från övriga genom att ha en låg andel som rapporterar enstaka kontakter med resultat att 63 procent av ledamöterna i detta kommunalråd inte kan rapportera några kontakter alls med enskilda (tabell 5).

Samma tendenser visar också resultatet av den enkätfråga som avsåg att mäta ledamöternas kontakter med för dem tidigare okända innevånare. Sådana kontakter rapporteras av 50 procent av ledamöterna på Styrso, 44 procent i Askim, 36 procent i Hjällbo-Eriksbo-Hammarkullen, 30 procent i Backa-Kärre, 26 procent i Tynnered-Näset och 19 procent i Bagaregården-Lunden. De som rapporterar sådana kontakter är främst de ledamöter som har upprepade medborgarkontakter.

Kommunalrådsledamöternas kontakter med enskilda har avsett ett brett spektrum av sakfrågor, som emellertid till sitt innehåll starkt varierar mellan de olika råden. Ett försök att klassificera sakfrågorna i 9 olika kategorier presenteras i tabell 6. Vissa svårigheter har uppstått när det gäller att vid klassificeringen skilja några av kategorierna åt. Detta gäller främst "plan- och byggnadsfrågor" respektive "miljöfrågor". Planfrågor rymmer ofta

miljöaspekter och omvänt. På samma sätt har problem uppstått då det gäller att skilja mellan "kommunikationer" respektive "trafiksäkerhet" (inkl. skolskjutsar).

En sammanslagning av de fyra nämnda kategorierna till två – "plan-, byggnads- och miljöfrågor" respektive "trafikfrågor" i vid mening – är därför motiverad. Om man ser till genomsnittresultaten för samtliga råd framgår att den senare kategorin dominerar, följd av plan- och miljöfrågor.

Råden uppvisar emellertid stora variationer. Trafikfrågor intar en framträdande plats i "ytterområdena" Askim och Styrso, plan- och miljöfrågor i det nybyggda Hjällbo-Eriksbo-Hammarkullen, trafiksäkerhetsfrågor i Bagaregården-Lunden samt fritidsfrågor i Tynnered-Näset. I Backa-Kärre är fördelningen på de olika kategorierna jämnare, men även här intar trafikfrågorna en framträdande plats.

Dessa variationer kan föras tillbaka på specifika lokala problem i de olika kommunalråden och kan ses som ett belegg för behovet av en lokalt förankrad krets av förtroendemän. Det bör i detta sammanhang emellertid framhållas att den "lokala" karaktären hos de frågor som aktualiserats i kontakter med rådsledamöterna inte omedelbart framgår av den använda klassificeringen.

6.3 Önskemål och synpunkter från föreningar, organisationer och företag

Kontakter mellan föreningar, organisationer respektive företag och kommunalrådsledamöterna är avsevärt mindre vanliga än ledamöternas

Tabell 5. Kontakter med enskilda. Procent

"Har det under 1974 förekommit att enskilda innevånare i kommunalråden vänt sig till Er personligen och framfört önskemål eller synpunkter i någon fråga som rör kommunalråden?"	Kommunalråd					
	Askim	Bagaregården-Lunden	Hjällbo-Eriksbo-Hammarkullen	Styrso	Backa-Kärre	Tynnered-Näset
Ja, vid upprepade tillfällen	40	19	23	68	30	26
Ja, vid något enstaka tillfälle	52	19	50	18	22	30
Nej, inte alls	8	63	27	14	48	44
Summa procent	100	100	100	100	100	100
Antal svarande	25	27	22	28	27	23

kontakter med enskilda medborgare. Detta gäller genomgående över hälften av ledamöterna i alla råd saknar sådana kontakter.

Samma skillnader mellan råden som redovisades när det gällde enskildas kontakter med ledamöterna återfinns emellertid beträffande öns-

kemål och synpunkter som framförts av föreningar, organisationer och företag.

Styrsö intar även här en särställning genom att 32 procent av ledamöterna rapporterar upprepade kontakter. I övriga råd varierar motsvarande siffror mellan 16 procent i Askim och 4 procent i Bagaregården-Lunden (tabell 7).

Tabell 6. Kontakter med enskilda. Frågor kontaktierna gällt. Procentandel ledamöter som nämnt visst frågeområde

Frågeområden	Kommundelsråd						
	Askim	Bagaregården-Lunden Hammar-kullen	Hjällbo- Eriksbo-	Styrsö	Backa- Kärre	Tynnered- Näset	Medeltal
Plan- och bygg- nadsfrågor	50 %	27 %	70 %	25 %	7 %	15 %	22 %
Miljöfrågor	5 %	27 %	73 %	8 %	14 %	—	21 %
Kommunika- tioner	41 %	9 %	20 %	29 %	29 %	23 %	25 %
Trafiksäkerhet (inkl skol- skjutsar)	41 %	55 %	—	71 %	29 %	8 %	34 %
Fritid	14 %	—	—	33 %	21 %	62 %	22 %
Kultur	5 %	—	—	—	—	15 %	3 %
Skola	9 %	—	7 %	17 %	36 %	31 %	17 %
Social- och hälsovård	23 %	18 %	32 %	33 %	21 %	38 %	28 %
Övrigt	5 %	18 %	13 %	8 %	29 %	23 %	16 %
Antal svarande som uppgivit sakfrågor	22	11	15	24	14	13	

Anm. Obs: att samma individ kan nämna flera frågeområden varför procentsumman överstiger 100.

Tabell 7. Kontakter med organisationer och företag. Procent

"Har det under 1974 förekommit att en förening, organisation eller företag vänt sig till Er personligen och framfört önskemål eller synpunkter i någon fråga som rör kommundelen?"	Kommundelsråd						
	Askim	Bagare- gården- Lunden	Hjällbo- Eriksbo- Hammar- kullen	Styrsö	Backa- Kärre	Tynnered- Näset	
Ja, vid upprepade tillfällen	16	4	9	32	7	13	
Ja, vid något enstaka tillfälle	24	19	23	14	26	22	
Nej, inte alls	60	78	68	54	67	65	
Summa procent	100	100	100	100	100	100	
Antal svarande	25	27	22	28	27	23	

Det bör redan här noteras att det råder ett mycket starkt samband mellan kontakter med enskilda och kontakter med organisationer. De ledamöter som har kontakter med organisationer, föreningar och företag har som regel också rapporterat att de kontaktats av enskilda medborgare.

Vad beträffar de frågor föreningskontakterna gällt överensstämmer de i stort med de frågor som uppgivits i kontakterna med enskilda. Trafikfrågor i vid mening dominerar om man ser till genomsnittet över samtliga råd. På andra plats kommer emellertid fritidsfrågor i alla råd utom i Bagaregården-Lunden, som överhuvudtaget har mycket få föreningskontakter. På tredje plats kommer plan-, byggnads- och miljöfrågor.

Om man ser till vilka föreningar, organisationer och företag som framfört synpunkter så kan först konstateras att idrotts- och fritidsorganisationer i genomsnitt är mest aktiva och kontakter från sådana organisationer har förekommit i alla råd med undantag för Bagaregården-Lunden. Hem- och skolföreningar är aktiva i fyra av råden, och enstaka kontakter med villaägareföreningar och markägare rapporteras från samtliga råd. Kontakter från företagorganisationer och enskilda företag förekommer i tre av råden, särskilt Backa-Kärre. Från traditionella intresseorganisationer i övrigt t.ex. löntagareorganisationer rapporteras överhuvudtaget inga kontakter.

6.4 Analys av variationer i kontaktfrekvens

Av det föregående har framgått, att det finns en stor variation mellan ledamöterna i olika råd när det gäller både deras kontakter med enskilda och deras kontakter med föreningar, organisationer och företag. Det är också uppenbart, att det finns variationer i kontaktfrekvens mellan ledamöterna i samma råd. Väsentligt i detta sammanhang är givetvis att närmare analysera både skillnaderna mellan råden och mellan olika ledamöter.

För att genomföra en sådan analys har ett index bildats av svaren på enkätfrågorna om kontakter med enskilda respektive kontakter med föreningar, organisationer och företag. Detta index, som i fortsättningen kallas "kontaktindex" eller "kontaktyta", har konstruerats på följande sätt:

Varje individ har klassificerats i en av följande fyra kategorier:

1. Ej rapporterat kontakter varken från enskilda eller föreningar, organisationer, företag
2. Rapporterat enstaka kontakter från antingen enskilda eller föreningar, organisationer, företag
3. Rapporterat enstaka kontakter från både enskilda och föreningar, organisationer, företag eller upprepade

- kontakter från antingen enskilda eller föreningar, organisationer, företag
- 4. Rapporterat upprepade kontakter från både enskilda och föreningar, organisationer, företag

De fyra kategorierna har betraktats som värden på en intervallskala, och en individ som klassificerats i den första kategorin har åsatts indexvärdet 0 och den som klassificerats i den fjärde kategorin har åsatts indexvärdet 100. Kategorierna två och tre har erhållit värdena 33 respektive 67.

Medeltalet av kontaktindexet för samtliga rådsledamöter som besvarat enkäten uppgår till 42.8. Som redan den tidigare redovisningen antytt är emellertid variationerna mellan de olika råden stora. Bagaregården-Lunden uppvisar det lägsta indexmedeltalet – 24.7. En mellangrupp utgörs av Backa-Kärre med 37.0, Tynnered-Näset med 37.7 och Hjällbo-Eriksbo-Hammarkullen med 42.4. De högsta indexmedeltalen återfinns i Askim med 52.0 och Styrso med 61.9. Vad kan förklara dessa skillnader och skillnaderna mellan ledamöterna?

Vad först beträffar variationerna mellan råden så kan konstateras, att skillnader i kontaktyta mellan ledamöter och suppleanter i råden och mellan ledamöter tillhörande olika partier, måste sakna betydelse. Visserligen rapporterar de ordinarie ledamöterna något större kontaktyta än suppleanterna och ledamöter i olika partier visar något olika kontaktfrekvens, men genom den tillämpade valordningen skiljer sig inte rådets sammansättning åt varken när det gäller antalet ledamöter/suppleanter eller partipolitisk sammansättning. Som tidigare redovisats är bortfallet i enkätundersökningen inte heller skevt. Förklaringen till de iakttagna skillnaderna mellan råden måste alltså sökas på annat håll.

Som framgått av den tidigare redovisningen av rådets sociala sammansättning skiljer de sig åt avsevärt när det gäller sammansättningen med avseende på t.ex. kön, ålder, inkomst och socialgruppstillhörighet. Som tidigare nämnts är det känt att politisk aktivitet i befolkningen varierar mellan olika sociala grupper. Om samma samband existerar bland rådsledamöterna och om man antar att politisk aktivitet skulle kunna förklara skillnader i kontaktyta genom att de som är politiskt aktiva har ett större nät av sociala och politiska kontakter med sin omgivning än andra, skulle skillnaderna mellan råden ytterst kunna förklaras av deras skilda sociala sammansättning.

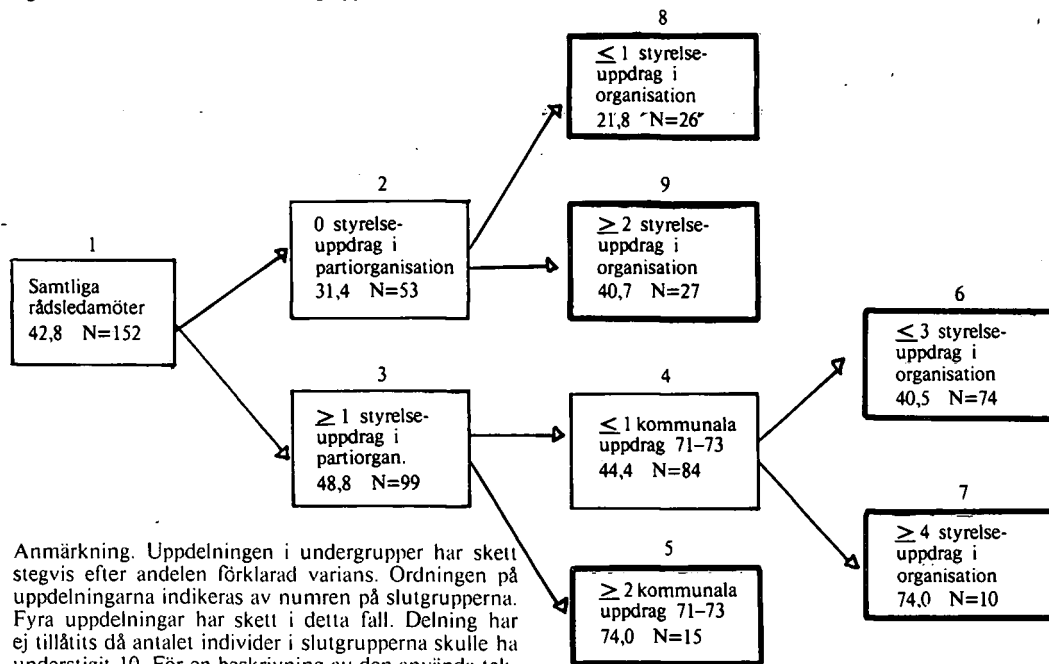
Sambandet mellan kontaktyta respektive sådana egenskaper som kön, ålder, inkomst, utbildning och socialgruppstillhörighet är emellertid

lågt. Inte heller en kombination av dessa olika egenskaper hos rådsledamöterna kan i nämnvärd grad förklara variationer i kontaktyta. Rådets varierande sociala sammansättning kan således inte heller förklara skillnaderna mellan dem i kontaktyta.

En annan möjlig förklaring till variationerna i kontaktyta såväl mellan råden som mellan ledamöterna skulle kunna vara bosättningstidens längd. Rådsledamöter som har lång bosättningstid skulle med större sannolikhet än de som har kort bosättningstid kunna antas ha ett utbreddt socialt kontaktnät, som skulle kunna underlätta kontakter också i kommunalfrågor. Eftersom t ex rådsledamöterna på Styrösö som regel har mycket lång bosättningstid skulle detta kunna förklara det mycket höga genomsnittliga kontaktindexet i detta kommunalråd. Sambandet mellan bosättningstid och kontaktyta är emellertid svagt negativt, dvs med längre bosättningstid följer en svagt minskande kontaktyta och bosättningstid kan sålunda inte förklara skillnader mellan ledamöterna eller råden. I detta sammanhang bör också tilläggas att det fåtal rådsledamöter, som är bosatta utanför kommunalgränserna, ej har anmärkningsvärt lägre kontaktyta än övriga.

De ovan använda förklaringsansatserna har alla det gemensamt, att de utgått från att ledamöternas sociala kontaktnät har betydelse för om de kontaktats i kommunalfrågor. I enkätundersökningen saknas ett direkt mått på sociala kontakter men de tidigare redovisade olika typerna av uppdrag – styrelseuppdrag i parti- och andra organisationer samt kommunala uppdrag – skulle kunna utgöra en god ersättning för ett sådant mer direkt mått. Var och en av dessa tre egenskaper visar också ett relativt starkt samband med kontaktindexet. Med en speciell analysteknik – trädanalys – är det också möjligt att avgöra den kombinerade "effekten" av dessa tre egenskaper. Trädanalysen syftar i detta fall till att dela upp samtliga rådsledamöter i ett antal undergrupper med olika kombinationer av de tre nämnda egenskaperna på ett sådant sätt att andelen förklarad varians maximeras. Trädanalysen kan sålunda beskrivas som en teknik för att åstadkomma effektivast möjliga klassificering av dessa egenskaper med avseende på deras förmåga att förutsäga (predicera) värdena på kontaktindexet. Resultatet av en sådan analys framgår av figur 1.

Figur 1. Kontaktindex bland olika grupper rådsledamöter

Anmärkning. Uppdelningen i undergrupper har skett stegvis efter andelen förklarad varians. Ordningen på uppdelningarna indikeras av numren på slutgrupperna. Fyra uppdelningar har skett i detta fall. Delning har ej tillåtits då antalet individer i slutgrupperna skulle ha understigit 10. För en beskrivning av den använda tekniken se Brantgårde, L, "Trädanalys" – en multivariat analysteknik. Statsvetenskaplig Tidskrift 1973:3, s. 183-199. N = antalet individer i grupperna.

De 152 ledamöter som besvarat enkäten har som syns delats upp i fem "slutgrupper" (markerade med ramar i fetstil) efter de tre egenskaperna – styrelseuppdrag i parti, styrelseuppdrag i organisation samt kommunala uppdrag mandatperioden 1971–1973. Tillsammans förklarar uppdelningen efter dessa tre egenskaper 21.6 procent av variansen i kontaktindexet. Det lägsta medelvärdet på kontaktindexet – 21.8 – visar den grupp rådsledamöter, som saknar styrelseuppdrag i partiorganisation och som samtidigt har högst ett styrelseuppdrag i en annan typ av organisation. Det högsta värdet på kontaktindexet – 74.0 – återfinns i två grupper av rådsledamöter, dels de som samtidigt har styrelseuppdrag i partiorganisation och som hade två eller fler kommunala uppdrag 1971–1973, dels den grupp ledamöter som samtidigt hade styrelseuppdrag i partiorganisation, högst ett kommunalt uppdrag 1971–1973 men i gengäld fyra eller fler styrelseuppdrag i andra typer av organisationer.

Ledamöter med uppdrag i parti, organisationer och kommun har således en avsevärt större kontaktyta än de som saknar sådana uppdrag. Det förefaller också sannolikt, att detta förhållande kan föras tillbaka på att dessa rådsledamöter har ett utvecklat kontaktnät och att de är kända av innevanarna i kommundelen. Det bör i detta sammanhang tilläggas, att parti-, organisations- och kommunala uppdrag inte har samband med rådsledamöternas sociala egenskaper och om man i den nämnda trädanalysen inkluderar t ex kön, ålder, inkomst, utbildning och socialgrupp ökas inte heller förmågan att förklara variationer i kontaktindexet.

En fråga återstår att besvara i samband med analysen av variationerna i kontaktyta, nämligen om de iakttagna skillnaderna i indexet mellan le-

damöter som har respektive saknar uppdrag i parti, organisationer och kommun också kan orsaka de tidigare redovisade skillnaderna mellan råden. Om kommunalråden har olika sammansättning med avseende på rådsledamöternas uppdrag i parti, organisationer och kommun – vilket den tidigare redovisningen tyder på – skulle detta kunna vara förklaringen till variationerna mellan råden.

För att analysera detta närmare har resultaten av trädanalysen ovan använts. Med ledning av slutgruppernas värden på kontaktindexet för alla rådsledamöterna kan ett predicerat indexvärde för respektive råd konstrueras med hjälp av fördelningen på slutgrupperna i varje råd. Resultatet av en sådan beräkning redovisas i tabell 8, där också skillnaderna mellan de faktiskt observerade värdena och de predicerade värdena på kontaktindexet (residualerna) har angivits.

De predicerade värdena skiljer sig åt mellan råden beroende på att ledamöterna i olika råd har en varierande sammansättning med avseende på olika typer av uppdrag. Så får exempelvis Askim ett högre predicerat värde än medeltalet 42.8, Bagaregården-Lunden ett lägre värde. Residualerna är med två undantag mycket små.

Det observerade värdet för Bagaregården-Lunden är avsevärt lägre än det predicerade värdet dvs det kontaktindexvärde rådet "borde" ha med hänsyn till sin sammansättning med avseende på parti-, organisations- och kommunala uppdrag. Kommunalsrådet på Styrso har däremot ett avsevärt högre observerat än predicerat värde.

Dessa resultat kan tolkas så, att någon speciell omständighet i Bagaregården-Lunden drar ned kontaktindexvärdet medan någon omständighet på Styrso verkar i motsatt riktning. Det är svårt att omedelbart finna en rimlig förklaring på dessa avvikelser. Det kan sammanhänga med att parti-,

Tabell 8. Faktiskt observerat kontaktindex, predicerat kontaktindex samt residual i olika kommunalråd

	Kommunalsråd					
	Askim	Bagaregården-Lunden	Hjällbo-Eriksbo-Hammar-kullen	Styrso	Backa-Kärre	Tynnered-Näset
Faktiskt observerat kontaktindex	52,0	24,7	42,4	61,9	37,0	37,7
Predicerat kontaktindex	51,4	38,8	38,9	48,9	39,5	37,9
Residual	+ 0,6	- 14,1	+ 3,5	+ 13,0	- 2,5	- 0,2

organisations- och kommunala uppdrag inte är ett tillfredsställande mått på ledamöternas sociala kontaktnät och/eller med andra omständigheter.

En iakttagelse som ligger nära till hands är att alla positiva residualer i tabellen återfinns i de råd som har minst befolkningsstorlek och alla negativa i de kommunaldelsråd som täcker en stor befolkning, även om residualerna med undantag för Bagaregården-Lunden och Styrso, som nämnts, är små.

För Styrso gäller emellertid, att kommundelen är extremt liten befolkningsmässigt – knappt 3 000 innevånare. Dessutom utgör Styrso socialt och ekonomiskt och även i andra avseenden en mycket homogen kommun. Vidare har Styrso på grund av sitt öläge alldeles speciella problem, inte minst när det gäller kommunikationerna. Kommunikationsfrågor intar som framgått en framträdande plats bland de problem som tagits upp i kontakterna med rådsledamöterna. Redan inledningsvis i detta avsnitt nämndes, att vad som kunnat studeras är de kontakter som faktiskt ägt rum och dessa kan givetvis vara beroende av en rad specifika lokala omständigheter och vid måttillfället aktuella lokala problem. Allt detta kan givetvis ha haft betydelse för den avvikelse som noterats för Styrso i jämförelse med övriga råd.

Även för Bagaregården-Lunden kan dess avvikelse från medeltalet föras tillbaka på delvis samma faktorer, dvs i detta fall stor folkmängd och heterogen sammansättning.

Dessa tolkningar stöds också indirekt av andra undersökningar. Av resultaten från den kommunalforskning, som de senaste åren bedrivits vid de statsvetenskapliga institutionerna i landet och som genomförts i ett relativt stort urval av kommuner av olika storlek och tätortsgrad, framgår att just kommunstorlek och homogen/heterogen befolkningsstruktur – socialt och ekonomiskt – kan förklara skillnader i lokal politisk aktivitet.

7. Sammanfattning och slutsatser

Två frågeställningar har bildat utgångspunkt för denna rapport:

1. *Har kretsen kommunalt verksam vidgats utöver de personer vilka brukar utgöra beslutsfattare inom kommunen?*

2. *Har rådets tillkomst lett till att de avsedda kontakterna medborgare-förtroendemän kommit till stånd?*

Vad beträffar den första frågeställningen kan konstateras, att kretsen kommunalt verksam genom rådets tillkomst har vidgats både genom

att den sociala rekryteringen sannolikt breddats något och att man vid nomineringarna gått utöver kretsen tidigare kommunalt aktiva.

En jämförelse mellan rådets och fullmäktiges sociala sammansättning visar t.ex., att kvinnornas genomsnittliga andel bland ledamöter och suppleanter i råden utgör 32 procent mot 27 procent i fullmäktige. Råden har dessutom en något yngre uppsättning ledamöter än fullmäktige, och rådsledamöterna har en avsevärt lägre genomsnittsinkomst än fullmäktigeledamöterna. Det bör dock påpekas, att variationerna mellan råden när det gäller social sammansättning är mycket stora. Till detta kan läggas att trots att rådets sammansättning i socialt avseende skiljer sig från befolkningens i kommundelarna är dessa skillnader mindre än skillnaderna mellan fullmäktige och hela befolkningen i Göteborg.

De som valts till rådsledamöter är i hög grad personer som är aktiva inom de lokala partiorganisationerna och i andra organisationer. Mellan 55 och 76 procent av ledamöterna har minst ett styrelseuppdrag i någon typ av partiorganisation, och mellan 24 och 54 procent har något styrelseuppdrag i andra föreningar och organisationer. Dessa siffror är av samma storleksordning för fullmäktige men flera gånger större än vad som kunnat uppmätas i väljarkåren i Göteborg.

I samband med nomineringarna till kommunaldelsråden har i högre grad än vid tidigare nämndnomineringar de lokala nivåerna i partierna aktiverats. Detta har bl.a. tagit sig uttryck i att många av dem som utsetts till rådsledamöter samtidigt har fått andra kommunala uppdrag. Andelen rådsledamöter som under mandatperioden 1971–73 hade något kommunalt uppdrag var 47 procent. Motsvarande siffra för perioden 1974–76 är 61 procent. Skillnaderna i antalet uppdrag mellan de två perioderna påverkas i hög grad av att rådsledamöterna i Askim och Styrso tidigare hade uppdrag i dessa kommuner. Om man vid beräkningen utesluter dessa båda råd, blir förändringen mellan perioderna större – från 34 till 59 procent.

Genom kommunaldelsrådets tillkomst har kretsen kommunala förtroendemän ökats med 174 personer. Av dessa har emellertid drygt 100 även andra kommunala uppdrag, och nettoökningen stannar sålunda vid cirka 70 personer. Mot denna bakgrund måste sålunda konstateras att det absoluta antalet personer som genom rådsledamötskapet givits möjlighet att direkt delta och påverka den kommunala beslutsprocessen är litet.

Därför måste rådsledamöternas förmåga att förmedla kontakter mellan medborgarna och de cen-

trala kommunala organen bedömas som mer väsentlig än den rent antalsmässiga utvidgningen av kretsen förtroendemän. Rådsledamöterna rapporterar kontakter med enskilda medborgare i mycket varierande utsträckning. Två råd – Styrso och Askim – skiljer sig klart från övriga genom att ha en hög andel ledamöter med upprepade kontakter – 68 respektive 40 procent – medan övriga varierar mellan 30 och 19 procent.

De önskemål och synpunkter som framförts till rådsledamöterna har delvis gällt olika frågor i de sex råden. Trafikfrågor i vid mening liksom plan- och miljöfrågor intar emellertid en framskjuten plats i samtliga råd.

Kontakter mellan rådsledamöterna och föreningar, organisationer och företag är avsevärt mindre vanliga än ledamöternas kontakter med enskilda medborgare. Upprepade kontakter med föreningar, organisationer och företag rapporteras av 32 procent av ledamöterna i Styrso och 16 procent i Askim och i övrigt råd varierar procentsiffrorna mellan 13 och 4 procent. Dessa kontakter har i stort sett avsett samma frågor som när det gäller enskilda med den skillnaden att idrotts- och fritidsfrågor också har stor betydelse.

En närmare analys av rådsledamöternas kontakter visar att personer, som tidigare har uppdrag i parti, organisationer och kommun, också rapporterar de flesta kontakterna. De skillnader som ovan redovisats mellan olika råd kan också till en del förklaras av att i de råd som har mycket kontakter är många ledamöter aktiva i parti, organisationer och kommun, medan de råd som har få kontakter har en mindre andel på detta sätt aktiva personer.

Kommundelsråden som kanal för lokala medborgaropinioner skulle sålunda, åtminstone på kort sikt, fungera effektivast om rådsledamöterna hämtas från den krets av personer som är aktiva i parti, organisation eller kommun och därmed har ett etablerat kontaktnät och är kända för kommuninnevärnarna. Enbart en numerär utvidgning av förtroendemannakretsen med personer som inte tidigare varit aktiva medför sannolikt inte att råden fungerar som en effektiv kontaktkanal.

Ett annat problem i detta sammanhang gäller vilka medborgare som genom råden ges möjlighet till kontakter. Det är sannolikt att de grupper av personer ledamöterna har kontakter med utgörs av intresserade och aktiva medborgare. Från en mängd undersökningar vet man att dessa är en liten grupp i samhället. Det är möjligt, att de som utnyttjar den kontaktväg som kommunalsråden utgör redan har etablerade kontaktkanaler, t ex

lokala föreningar, vilket en del av resultaten från vår undersökning visar. De grupper som är politiskt inaktiva däremot har kanske inte berörts i någon större utsträckning av kommunalsrådets verksamhet. Ytterst måste kommunalsrådets effektivitet som kanal för kontakter mellan medborgare och beslutsfattare vara beroende av den politiska aktiviteten bland medborgarna och partiernas förmåga att engagera dem i det politiska arbetet.

Eftersom det är känt att det är lättare att aktivera medborgarna politiskt i små homogena kommuner torde det vara ett önskemål, att kommundelarna vid en eventuell permanentning av rådsverksamheten inte blir alltför stora och att de geografiskt avgränsas på ett sådant sätt att områdena har en naturlig intressegemenskap.

Ett särskilt problem i detta sammanhang är att partiernas lokalföreningar i de större kommundelarna redan nu rapporterar svårigheter att rekrytera kandidater. Dessa svårigheter skulle sannolikt vid en organisation uppbyggt på många råd och många ledamöter i varje råd framträda ännu klarare, även om partierna anpassade sin geografiska organisation till en sådan rådsstruktur.

- 1) Demokratiberedningens delbetänkande I. Göteborgs kommunfullmäktiges handlingar 1973/160.
- 2) Carlbon, Olle: Nomineringarna till kommunalsråden i Göteborg för mandatperioden 1974–1976. Proseminarieuppsats i statskunskap ht 1974 (stencil).
- 3) Daun, Mariann och Olofsson, Per-Olof: Kommunalsråden i Göteborg 1974, sammansättning och verksamhet. Proseminarieuppsats i statskunskap ht 1975 (stencil).
- 4) Rydstedt, John: Göteborgs kommunfullmäktige. Proseminarieuppsats i statskunskap vt 1976 (stencil).
- 5) Mandatfördelningen till kommunalsråd. Göteborgs stadskontor PM 1974-11-02 (stencil).
- 6) Carlbon, Olle: a.a.
- 7) En nyvald fullmäktigeledamot, tidigare ledamot av Askims kommunfullmäktige, nominerades emellertid till Askims kommunalsråd.
- 8) Jfr t ex Strömberg, L, Väljare och valda. Kommunalforskningsgruppens avhandlingsserie nr 32. 1974 (Stencil).
- 9) Kommunalforskningsgruppens väljarundersökning 1966.
- 10) Vissa uppgifter om antalet åhörare vid rådets offentliga sammanträden samt antalet närvarande vid av råden arrangerade "temakvällar" redovisas dock i "Kommunalsråd i Göteborg. Försöksverksamheten 1974–75". Göteborgs stadskontor. Utredningsavdelningen. Ur 1976:1 (stencil), s. 19.

”Mekanisk statsuppfattning” och ”organisk”

AV THOMAS AURELIUS

En förutsättning för allt modelltänkande är, har det hävdats, att sinnevärlden tillhandahåller lämpliga förebilder. Sålunda har pyramiderna fått gestalta begreppet om den sociala hierarkin, liksom hjulet och de balanserande vågskålarna utgjort förebilder för kretsloppstanke och jämviktssidé. De liknelser som inom den politiska filosofin tillgripits för att förklara statens eller samfällighetens natur och funktion, har man på motsvarande sätt betraktat som präglade av materiella betingelser.¹ Med beaktande av det uppsving för fysik, matematik och mekanik, som skedde under 1600-talet, förefaller det till exempel på detta sätt helt naturligt att den mekaniska konstruktionen, maskinen, då ofta togs till utgångspunkt för förklaringar om staten. Staten var en maskin, som fungerade i enlighet med mekanikens lagar. Till denna föreställning fogades, hos tänkare som Hobbes och Locke, tanken på ett socialt kontrakt, d.v.s. att staten inrättats genom ett ömsesidigt avtal mellan människorna.² Som en reaktion mot detta betraktelsesätt uppstod övertygelsen att staten var naturligt framvuxen och alls inte resultatet av någon överenskommelse människor emellan. Förebilden för detta synsätt blev människokroppen, organismen. Det var inte första gången den togs i bruk för ett sådant ändamål, men den kom nu – under 1800-talet – att bli en flitigt anlitad modell för beskrivning av statens karaktär och den politiska strukturen i dess helhet.³

Dessa två analogier, mekanismen och organismen, har efterhand kommit att stå för två skilda teorier om samfällighetens grundvalar och karaktär. Man hänvisar idag allmänt till en mekanisk och en organisk samhällsuppfattning. Granskar man de gängse begreppen, sådana de framträder i politisk-teoretiska översikter och encyklopedier av olika slag, finner man att de är försedda med ett rikhaltigt innehåll, d.v.s. rymmer många påståenden.⁴ I det följande skall ett försök göras att strukturera och analysera begrepps innehållet bakom dessa termer, bakom ”mekanisk statsupp-

fattning” och ”organisk statsuppfattning”, sådant det framgår ur definitioner och satser i den här berörda litteraturen. Undersökningsmetoden är med andra ord baserad på vissa premisser. Den kan, om man så vill, karakteriseras som en förkortad begreppsanalys, vilket här innebär att den ej inbegriper något fullständigt komparativt studium av i litteraturen förekommande explicita eller implicita definitioner, utan helt enkelt utgår från antagandet att de i urvalet observerade begreppselementen – vilka för övrigt visar god överensstämmelse – är representativa kriterier för det man kallar ”mekanisk” och ”organisk” statsuppfattning. Underlaget för analysen är sålunda en begreppskonstruktion, som återgår på ett begränsat antal ”begreppstolkningar”. De ”stickprov” som företagits har dock, som nämnts, givit en ensartad bild, varför undersökningen kvantitativt sett ändå får anses tillräckligt underbyggd. Begreppen har sedan, i det skick de här blir föremål för granskning, språkligt normerats till varandra för att ett jämförande studium skall kunna företagas. Ett sådant förfarande innebär givetvis risk för förändring av enskilda påståenden och därmed begreppet i dess helhet. Stor uppmärksamhet har emellertid ägnats den kognitiva likvärdigheten vid omformuleringen av de satser det här gäller. Påståendenas karaktär har också medverkat till att en korrekt ”översättning” friktionsfritt kunnat komma till stånd. Den metodologiska bakgrunden är viktig och bör hållas i minnet.

Begreppsbilderna

Den ”organiska teorin” uppvisar – om man så får säga – flera varianter, medan den ”mekaniska” har tolkats och framställts någorlunda entydigt.⁵ En redogörelse för de punktvisa avvikelser som det i det sistnämnda fallet är frågan om är här överflödigt, eftersom en kommande analys tar upp dem till behandling. Det kan därför vara lämpligt att redan nu i huvuddrag ge den mekaniska teorin

dess karaktäristik. Staten är enligt denna teori en artificiell företeelse, skapad av människan som ett säkerhetssystem eller inrättad av henne på grundval av andra lämplighetsprinciper. Etableringen har åstadkommit genom ett socialt kontrakt, baserat på hennes av staten oberoende naturliga rättigheter. Men staten, liksom människan själv, bestäms till sin funktion ytterst av den universella mekanikens lagar och den står i likhet med den öppna för analys. I enlighet med dessa oföränderliga lagar är statens helhet densamma som summan av de komponenter av vilka den är sammansatt. Varje komponent har en given konstant funktion och ingår tillsammans med övriga komponenter i ett ömsesidigt, jämviktsbevarande beroendeförhållande.⁶ Dessa är i huvudsak de kriterier som kan tillräknas den mekaniska staten. Den organiska står nu i tur att behandlas.

Det bör kanske åter understrykas, att det är teorier om staten i vid mening (eller samfälligheten) och ej det samhällsliga livet som sådant, som i denna undersökning blir föremål för analys. En organisk teori kan nämligen förstås som ett allmänsociologiskt resonemang och – som exempelvis socialdarwinismen – tolka samhället som en aspekt av det ekologiska systemet, där kampen mellan individerna (samhällskomponenterna) blir ett avgörande kännetecken.⁷ Detta samhällsorganiska betraktelsesätt får lämnas åt sidan. Den "organiska teori" det här gäller kallas "organismteori". Dess förklaringar avser staten, vilken jämföras med en enskild organism (företrädesvis människokroppen), där relationerna mellan de olika komponenterna kan beskrivas som ett ömsesidigt beroende och en samverkan för att upprätthålla organismens existens. En svårighet måste i denna uppdelning förbigås, nämligen att gränsdragningen mellan organisk teori i allmänhet och organismteori inte framstår som otvetydig.⁸

Den organiska statsteorin eller organismteorin har schematiskt två huvudvarianter. Den ena kan betecknas som en etisk jämförelse mellan stat och organism, där staten i ganska abstrakt analog form tillmäts en egen, individuellt moralisk och rättslig egenskap. Teorin har även blivit benämnd "juristisk", "psykisk" eller "anorganisk" med obetydliga begreppsskillnader.⁹ Den andra varianten är den biologiska organismteorin. Den har en konkret prägel. Staten är ett fysiskt levande väsen som låter sig definieras med naturvetenskapligt analoga fenomen i organismen, som t. ex. hjärta och fot. Alla dess delar ingår i ett ömsesidigt beroendeförhållande så, att ingen del kan sägas ha sin egentliga existens utanför helheten, liksom

dennas existens är avhängig av varje enskild komponents. Delarnas funktioner är dock differentierade i mer eller mindre betydelsefulla, och smärre störningar inom organismen kan uppträda, utan att dess existens blir allvarligt hotad (analogt: sjukdomar). Organismen har ett speciellt förflutet, en unik historia och den följer sin egen organiska lag med födelse, mognad och död. Den är ändamålsenlig i sig själv, den är ett ändamål och den har en egen livskraft.¹⁰

Här är gränsen mellan rationalism och mysticism överskriden. Ett metafysiskt fenomen inträder. Tolkningen kan betecknas som "vitalism". Den hänförs främst till den "etiska teorin", men har även uppblandats med den "biologiska".¹¹ Eftersom statens själ eller livskraft enligt vitalismen är oåtkomlig, innebär detta att den aldrig kan fastställas empiriskt. Detta har starkt kritiserats, och man har också avvisat den från statsvetenskaplig teori som en ogrundad hypotes.¹² En granskning och utmönstring av definitionskriterierna från en sådan synvinkel är emellertid inte förenlig med undersökningens målsättning. Uppgiften är här att visa hur kriterierna är beskaffade, ej om de är berättigade. Hur som helst kan de olika uttryck som tillmätts organismteorin betecknas som gradskillnader och de kan därför utan allvarigare konsekvenser här få en gemensam prövning. Det är ju slutligen inte olika varianter av "organismteorin" som i detta sammanhang tilldrar sig största intresset, utan förhållandet mellan denna teori och den "mekaniska".

Begreppsanalys

Definitionerna företeer en komplex bild. En analys underlättas emellertid av att de erbjuder möjlighet till strukturering efter tre huvudvariabler. Den första gäller frågan hur staten har bildats. Uppfattningarna härom utgör *uppkomst*-variabeln. Den andra avser frågan hur staten fungerar och vad som kännetecknar den som företeelse. Denna variabel betecknas statens *karaktär*. Den tredje, slutligen, avhandlar frågan om hur statens existens kan motiveras. Sådana motiveringar får sägas gälla statens *ändamål*. Denna variabel är intimt förknippad med den förstnämnda, uppkomstvariabeln, men en separat granskning torde vara att föredraga, även om en helt strikt gränsdragning alltså ej går att upprätthålla. Det mekaniska och organiska begreppet kommer således i det följande att vart för sig studeras efter variablerna *uppkomst*, *karaktär* och *ändamål*. Med utgångspunkt från dessa sex delmoment företas därefter en jämfö-

rande analys, där föranledda slutsatser kan formuleras.

1. Mekanisk teori

a. Statens uppkomst

Enligt den mekaniska teorin är staten, som vi sett, en artificiell företeelse, en konstprodukt. Den är upprättad av människan på grundval av ett kontrakt, vilket är baserat på hennes – av staten oberoende – naturliga rättigheter. Mot den bakgrunden kännetecknas staten således ej av någon naturlig och nödvändig framväxt och den måste logiskt sett kunna tänkas utebli.¹³ I det genomgångna materialet framstår emellertid denna tanke som omöjlig. Staten kan inte, när det kommer till kritan, faktiskt utebli. Den är förutbestämd av givna, mekaniska orsaker, som i sista hand står att finna hos människan själv.¹⁴ Det sociala kontraktet är inte ytterst frukten av en överenskommelse mellan fria viljor, utan resultatet av mekaniska drivkrafter. Den fria viljan är med andra ord inte utan vidare förenlig med det "mekaniska systemet" och dess förutbestämda liv. Det fatalistiska draget markeras ofta och de förklaringar som åberopas beträffande det sociala kontraktets upprättande blir från den synpunkten av sekundär betydelse. De har alla karaktären av givna, ofrånkomliga orsaker, som finns inbyggda i människan själv (egoistiska intressen, lustpreferens).¹⁵ Det sociala kontraktets roll i den "mekaniska teorin" är sålunda lättare att förstå, om det följdriktigt betraktas som ett led i den mekaniska lagbundenheten. Detta förhållande ägnas en fördjupad penetrering i en kommande jämförelse med det organiska uppkomstbegreppet. Det fundamentala innehållet i den mekaniska teorins uppkomstbegrepp får följande formulering: *Staten är oundviklig. Den är en mekanism (maskin) som följer de mekaniska lagarna och dess existens är orsakad av dessa lagar på det sättet att givna krafter hos människorna får dem att upprätta ett ömsesidigt kontrakt och sluta sig samman.*

b. Statens karaktär

Staten som mekanism är själlös och saknar en egen inneboende kraft. Den är, liksom människan, till sin funktion helt bestämd av mekanikens lagar. Den utgörs av summan av de komponenter av vilka den är sammansatt. Dessa komponenter är heterogena och fördelade på funktionellt differentierade uppgifter. Varje komponent fyller sin bestämda funktion på ständigt samma sätt. Komponenterna kännetecknas vidare av att de står i

ett ömsesidigt beroendeförhållande till varandra och att deras relationer beskriver ett jämviktstillstånd. Staten kan partiellt och i sin helhet analyseras i enlighet med den universella mekanikens lagar, men den kan också bli föremål för förändring och reformering av människan.¹⁶ De oföränderliga, universella lagarna och statsmekanismens ständigt identiska och jämviktsbevarande verkningsätt tycks emellertid rimma dåligt med reformer "utifrån", i synnerhet som människan, den "utifrån" reformerande faktorn, själv är underordnad dessa lagar på så sätt att hon ej kan tillräknas någon fri vilja. Från en sådan synvinkel låter sig som synes förändringstanken inte alldeles friktionsfritt förenas med det övriga begreppsinnehållet. Emedan ett snarlikt problem även möter i det organiska begreppet, skjuts ett noggrannare studium av frågan fram till det jämförande avsnittet. En sammanfattning av det ovan framställda mekaniska karaktärsbegreppet får denna lydelse: *Staten är själlös. Den konstitueras av heterogena, funktionellt differentierade och ömsesidigt beroende komponenter. Den kan förändras trots sin oföränderliga och lagbundna jämviktsstruktur. Den står öppen för analys.*

c. Statens ändamål

Det har sagts att det mekaniska tänkandet växte fram som en reaktion mot teleologiskt betraktelsesätt och att det utesluter antaganden om något ändamål.¹⁶ Å andra sidan har man gjort gällande, att staten som en Guds skapelse och/eller grundad av människan för ett visst ändamål, är ett signifikativt drag i mekaniskt synsätt.¹⁷ Att naturens mekanism och pådrivande krafter ej står i motsats till teleologin har även förklarats med att människan bemäktigar sig den ändamålsenliga mekanismen.¹⁸ Om detta, som rimligt är, skall förstås som ett utslag av den "egna" kraften hos människan, gäller problemet själva möjligheten av en fri vilja i en allt omfattande lagbundenhet, vilket tidigare berörts. Ett ställningstagande på denna punkt är här obehövligt. Den fråga som föranletts av ovan återgivna meningsskiljaktigheter är: Har den "mekaniska staten" ett ändamål eller ej? Svaret blir att den har det. Premissen är att staten uppfattas som en konstprodukt, d.v.s. en skapelse vars tillblivelse rimligtvis grundats på såväl mening som motiv. Vidare måste en överenskommelse (det sociala kontraktet) alltid vara en överenskommelse om någonting. Ändamålet kan inte utebli i dessa tankegångar. Den "mekaniska teorin" måste se ett ändamål i staten, ett ändamål som kan uttryckas i de principer enligt vilka staten

upprättats. Dessa principer har i det sociala kontraktet dikterats av egoistiska intressen, vars syftemål varit att få en förbättring till stånd för människan. Det mekaniska ändamålsbegreppet uttrycks: *Staten har ett ändamål. Detta ändamål, som står att finna i anledningen till att staten inrättats, är en förbättring för människan.*

2. Organisk teori

a. Statens uppkomst

Den "organiska teorins" stat är självväxt. Dess tillblivelse och existens bestäms helt av den organiska lagen om födelse, mognad och död. Närmare bestämt står orsakerna att finna i de medfödda anlag hos människan, vilka förmår henne att förena sig med sina medmänniskor. Annorlunda uttryckt väcks människan till insikt om att staten ensam kan erbjuda de livsvillkor hon söker. Detta hennes förnuft är ej att förstå som någon fri vilja, utan snarare som ett led i den organiska lagbundenheten, vilket också innebär att statens uppkomst är lagbundet oundviklig.¹⁰ Den organiska teorins uppkomstbegrepp kan konkretiseras: *Staten är oundviklig. Den är en organism som följer den organiska lagen och dess existens är orsakad av denna lag på det sättet, att givna betingelser hos människorna får dem att sluta sig samman.*

b. Statens karaktär

Den organiska staten är en etisk institution. Den är en moralisk varelse som äger vilja, en vilja som står över individernas och är oberoende därav. Staten är fulländad. Den är oåtkomlig för analys. Dess funktion, som bestäms av den organiska lagen, kännetecknas av ett inre sammanhang, ett ömsesidigt beroendeförhållande mellan heterogena komponenter med funktionellt differentierade uppgifter och en samverkan mellan dessa i ett harmoniskt jämviktsläge, vilket innebär att någon konflikt mellan statens intresse och komponenternas (individernas) ej kan uppstå. Staten är beroende av var och en av sina olika delar. Vidare kännetecknas den av en egen livskraft och ett naturligt växande.¹⁹

Här dyker ett redan uppmärksammat problem upp. Hur skall egentligen kombinationen av växande (förändring) och fulländad, harmoniskt jämviktsläge rätt förstås? Frågan får i likhet med det snarlika spörsmål som påtalats för den "mekaniska teorin" tills vidare ställas åt sidan. Ett annat förhållande som ej bör förbigås är att "teorimomentet" om staten som konfliktlös inte alltid står oemotsagt. Det har tidigare påpekats att störningar

kan uppträda i statsorganismen, men då dessa inte framstod som allvarliga, får grundkriteriet om det harmoniella, fulländade och konfliktlösa jämviktsläget stå orubbat.²⁰ Generaliseringen rör i detta sammanhang sekundära förhållanden. Den är inte ödesdig. Det organiska karaktärsbegreppet kan preciseras: *Staten har en själ. Den konstitueras av heterogena, funktionellt differentierade och ömsesidigt beroende komponenter. Den kan förändra sig (växa) trots sin fulländade och lagbundna jämviktsstruktur. Den står ej öppen för analys.*

c. Statens ändamål

Om teleologin får sägas vara diskutabel från en mekanistisk synvinkel, så framstår den i gengäld klart manifesterad i den "organiska teorin". Staten är en etisk institution, som har människans fullkomnande till uppgift och dess moraliska ändamål är invävt i dess eget väsen.²¹ Statsorganismens ändamål kan skrivas: *Staten är ett ändamål. Detta ändamål, som står att finna endast hos staten själv, är en förbättring av människan.*

3. En jämförelse

a. Uppkomsten

Ställda bredvid varandra framgår onekligen de båda teoriernas uppkomstbegrepp (1 a och 2 a) snarlika. De avvikelser som kan noteras är – förutom de rent analoga uttrycken (mekanism och organism) och benämningen på lagarna (mekanikens lagar och organisk lag) – förekomsten av ett socialt kontrakt i den mekaniska teorin och den skillnad som döljer sig bakom uttrycken "krafter" i den mekaniska och "betingelser" i den organiska begreppsformuleringen. En närmare granskning på dessa punkter är av nöden.

Det har konstaterats att såväl den mekaniska som den organiska teorin kännetecknas av att de refererar till en lagbundenhet. Att det sociala kontraktet får betraktas som ett led i denna lagbundenhet visas av det faktum, att det även i den "organiska teorin" har en framskjuten plats.²² Mot bakgrunden av det resonemang som här företagits är detta förhållande knappast förvånansvärt. Det sociala kontraktet låter sig fundamentalt förenas med både den mekaniska och den organiska begreppskonnotationen, där det grundläggande och avgörande kriteriet är lagbundenheten. Antingen det har skett via ett formellt kontrakt eller ej har staten oundvikligt framskapats ur givna "krafter" eller "betingelser" hos människan själv.

1. Mekanisk teori

a. Uppkomst *Staten är oundviklig. Den är en mekanisk (maskin), som följer de mekaniska lagarna och dess existens är orsakad av dessa lagar på det sättet, att givna krafter hos människorna får dem att upprätta ett ömsesidigt kontrakt och sluta sig samman.*

b. Karaktär *Staten är själlös. Den konstitueras av heterogena, funktionellt differentierade och ömsesidigt beroende komponenter. Den kan förändras trots sin oföränderliga och lagbundna jämviktsstruktur. Den står öppen för analys.*

c. Ändamål *Staten har ett ändamål. Detta ändamål, som står att finna i anledningen till att staten inrättats, är en förbättring för människan.*

2. Organisk teori

Staten är oundviklig. Den är en organism, som följer den organiska lagen och dess existens är orsakad av denna lag på det sättet, att givna betingelser hos människorna får dem att sluta sig samman.

Staten har en själ. Den konstitueras av heterogena, funktionellt differentierade och ömsesidigt beroende komponenter. Den kan förändra sig (växa) trots sin fulländade och lagbundna jämviktsstruktur. Den står ej öppen för analys.

Staten är ett ändamål. Detta ändamål, som står att finna endast hos staten själv, är en förbättring av människan.

Det återstår nu att klargöra i vad mån de skillnader som "krafter" och "betingelser" står för kan vara av någon avgörande betydelse för resonemangets giltighet. Det som särskiljer "teorierna" kan uttryckas som en positiv och en negativ syn på människan. Den mekaniska teorins "krafter" innebär att de enskilda individernas egoistiska krav och självbevarelsesdrift ger upphov till staten, vilken därefter automatiskt reglerar förhållandet mellan dessa motstridiga viljor och skapar samstämmighet mellan dem. De i grunden asociala individerna väljer det alternativ som bäst tillgodoser deras enskilda behov. Detta alternativ är staten.

De behandlade negativa "krafterna" motsvaras i den "organiska teorin" av de positiva "betingelser", som denna tillmäter människan.

Dessa är hennes medfödda sociala läggning och hennes inneboende strävan att tillsammans med andra verka för att uppnå ett visst gemensamt mål.²³ Man kan inte förneka att det sociala kontraktet syns mer motiverat i ett negativt synsätt på människan, men uppenbarligen indikerar ovanstående resonemang att en verklig skillnad mellan "mekanisk" och "organisk teori" finns att söka i deras ändamålsbegrepp. I behandlingen av detta väntar måhända frågans lösning. Innan dess

bör fastslås, att de avvikelser ifråga om människosyn som här kommit i dagen har sina benämningar i "utilism" (för den negativa) och "kollektiv vilja" (för den positiva).²⁴ Det är vidare frestande att antaga, att det är den här påvisade problematiken kring lagbundenheten, det sociala kontraktet, utilismen och den kollektiva viljan, som mer eller mindre medvetet ligger bakom de till synes speciella dikotomiseringsförsök som gjorts.²⁵

b. Karaktären

Den mest påtagliga skillnaden mellan mekaniskt och organiskt karaktärsbegrepp (1 b och 2 b) är den "ande" som vitalismen ingjuter i statsorganismen. Det bör i detta sammanhang åter poängteras, att livskraftstanken endast hör hemma i en speciell form av organisk teori och att skillnaden därutöver mellan "teorierna" alltså blir väsentligt reducerad. Som tidigare nämnts – och motiverats – har emellertid olika organiska begreppsmoment inför granskningen sammanförts till en gemensam begreppsbyggnad. Förutsättning för detta förelåg. Begreppet kunde vidgas utan att motsägelser följde.

Ett första ställningstagande gäller därför livskraftmomentet i den "organiska teorin". Detta moment framträder i ovanstående schemaformulering på flertalet av de punkter som avviker från motsvarande formulering för det mekaniska karaktärsbegreppet: "har en själ" står istället för "är själlös", "förändra sig (växa)" istället för "förändras" och "fulländade" istället för "oföränderliga". Låt oss först granska frågan vari denna själ består. Oaktat att den undandrar sig en empirisk bedömning, kan olika typer av abstraktioner anföras. "Själen" har t. ex. förklarats vara religionen. Den har också fått framstå liktydig med den lagrade visdom som statens långa, historiska framväxt skapat.²⁶ Själens eller livskraftens egentliga innebörd framstår knappast klarare med dessa preciseringar. Någon konkret skiljelinje mellan "teorierna" kan därför svårligen dras, i all synnerhet som gudsbegreppet faktiskt på ett eller annat sätt är involverat med både "mekaniskt" och "organiskt" tänkande.²⁷ Vi återgår istället till skillnaden mellan en själlös och en sjäfull stat, en skillnad som också skulle kunna tänkas vara den huvudsakliga mellan "teorierna", men noterar med förvåning, att till och med det vitalistiska tänkandet, detta "särdrag" i den organiska teorin, finns uttalat i "mekaniskt" betraktelsesätt, om än i formen "artificiell själ" och "artificiellt liv".²⁸ Detta faktum – och det att "själen" är oåtkomlig och således omöjlig att klart definiera – innebär att några skillnader mellan "teorierna" på denna punkt knappast kan verbaliseras.

Nära förknippat med uppfattningen att staten har en själ – och i egentlig mening oskiljbart från denna uppfattning – är begreppet om statens självdirigerande karaktär. Att detta begrepp kan tillräknas såväl mekanisk som organisk teori, ökar givetvis det vitalistiska sambandet teorierna emellan.²⁹ Men inte nog med det. Man kan nämligen i detta avseende påstå, att "mekanisk" och "organisk" teori till det väsentliga är en och samma sak. Båda ser staten som "egen" och självdirigerande i förhållande till vissa lagar, istället för att betrakta den som en fiktiv skapelse, en "cooperation".³⁰ Det har visats att själsbegreppet inte utan vidare kan åberopas som någon konkret och otvetydig skiljelinje mellan "teorierna". Kravet måste i varje fall ställas högt på de definitioner som vill upprätthålla en diskrepans på denna grund.

De skillnader som indikeras med "förändra sig (växa)" för den organiska teorin och "förändras" för den mekaniska gäller orsakerna till förändringen och hur denna tillgår. Idén om växandet som

ett delmoment i livskraftsbegreppet erbjuder i likhet med detta behandlade begrepp inga möjligheter till vidare analys. Vad som sagts i frågan om statens själ får även gälla frågan om dess tillväxt. Beträffande tanken på en reformering utifrån, som det mekaniska begreppet inbegriper, får sägas att den ej harmonierar med övrigt begreppsinnehåll.³¹ Att yttre påverkan på staten även fått gälla som organiskt kriterium, vare sig förenklar eller försvårar situationen.³² Vi har konstaterat, att lagbundenheten och det därav avhängiga "självstyrandet" är gemensamma faktorer för båda teorierna. Det är också dessa faktorer, som ytterst måste orsaka och forma statens förändring.

Förändring räknar bägge teorierna med. Vi har också hittills tagit förändringen för given, men är den det? Är den inte i själva verket otänkbar? Hur skall man förstå förändringens förhållande till den lagbundna jämviktsstrukturen, som i mekanisk teori är "oföränderlig", i organisk "fulländad"? För den mekaniska teorins vidkommande är dualismen uppenbar. Oföränderlighet och förändring i en förening måste hänföras till mysticism. Icke desto mindre har man i en modern "mekanisk" modell gjort försök att förena dem, låt vara att man då formulerat kombinationen som jämvikt – förändring i ett slutet system.³³ Det är också en sådan kombination som möter i den organiska teorin, en kombination som starkt har kritiserats. I en fulländad och lagbunden jämviktsstruktur måste, har man hävdats, varje förändring innebära en försämring av det redan fulländade tillståndet och en rubbning av jämvikten. Fulländning och jämvikt (homeostas) måste därför, även när det gäller samfällighetens struktur, innebära ett statiskt tillstånd.³⁴

Sammanfattningsvis kan sägas, att både "mekanisk" och "organisk" teori är behäftad med förändringstanken, att någon fundamental skillnad ej föreligger mellan dem när det gäller förändringens orsaker och att förändringen som sådan dessutom är svår att förbehållslöst förena med "teoriernas" övriga begreppsinnehåll.

Formuleringsskillnaderna "öppen för analys" respektive "ej öppen för analys" återstår. Den organiska modellen kan i motsats till den mekaniska ej tas isär och åter sättas ihop, och någon del därav kan inte avlägsnas utan att helheten på något sätt skadas. Motsvarande "mekaniska" tanke, d.v.s. att helheten ej skulle skadas (sättas ur funktion) vid en komponents avlägsnande ur modellen (maskinen), förefaller orimlig och blir det i än högre grad ju mer exakt vi föreställer oss mekanismens konstruktion och verkningssätt.³⁵ Man kan

då fråga sig vad skillnaden mellan mekanisk och organisk modell betyder för statens vidkommande utöver den som initierats med "livskraften". Hur som helst finner vi att den förespråkade skillnaden i synen på analysens möjligheter även kan uttryckas och oftast uttrycks med termer som "holism" och "reducerbarhet" (analogt "reduktionism" eller möjligen "behaviorism"). Vanskligt är emellertid att distinktionen mellan teorierna ej ens med dessa begrepp tycks kunna upprätthållas.³⁶

Slutsatserna som utvunnits ur ovanstående jämförelse kan sammanfattas i påståendet att den "mekaniska" och "organiska" statens karaktär till stora delar tycks sammanfalla.³⁷

c. Ändamålet

Skiljelinjen är här åter den vitalistiska ingrediensen. Staten är i organisk teori ett ändamål i sig själv och den har en egen moralisk vilja.²¹ Men då statens existens och karaktär helt bestäms av den organiska lagen, innebär det att även denna lag är moraliskt betonad, i det den utövar en moralisk styrning. Ett redan bekant drag i den organiska begrepps bilden framträder här åter, nämligen religionen. Denna är inte på något sätt en "dold" företeelse i teorin. Tanken att Gud skapat statsorganismen har klart uttalats.³⁸ Det har alltså framkommit, att såväl "mekanisk" som "organisk" teori kan förankras i en religiös ändamålsenlighet, ty till det mekaniska gudsbegreppet har redan refererats. Återigen finner vi överensstämmelse mellan "teorierna". Religionen har genomsyrat dem båda.

Vid sidan av det religiösa inslaget kan man peka på ett normativt och moraliskt sådant, som faktiskt utgör en urskiljbar divergens teorierna emellan. Det är skillnaden i synen på människan, vilken antytts tidigare och som här formulerats "förbättring för" – "förbättring av" människan. Flera drag i den mekaniska och den organiska teorin kan spekulativt förklaras med de alternativa moraliska grundpostulaten om människan som ond eller god.³⁹ Det sociala kontraktet är t. ex. nödvändigt för att förbättra förhållandet mellan onda och egoistiska människor. De goda, samverkande och sociala individerna och den etiska fostran de upprätthåller är förutsättningen för den konfliktlösa statsorganismen. Ej ens på denna punkt är emellertid någon entydig klassificering möjlig. Med den förefintliga kombinationen av socialt kontrakt och etisk målsättning (kollektiv vilja) för ögonen, tvingas man snart inse det fruktlösa även i ett sådant företag.²²

Uppkomst och ändamål vävs moraliskt ihop. Det deskriptiva i teorierna har granskats. Vid den moraliska begreppskärnan gör analysen halt.

Sammanfattning

Den vägledande frågeställningen har gällt begreppsinnehållens förhållande till varandra. Med den definitionsmässiga utgångspunkt som här förelegat ter de sig knappast som fristående, än mindre konträra, utan snarast synonyma. Skillnaderna stannar i första hand vid de rent analoga uttrycken och berör inte i nämnvärd utsträckning de reella begreppsinnehållen, där flertalet kriterier visats vara gemensamma för båda "teorierna". Många av dessa har vidare utgjorts av självständiga och etablerade begrepp med egna och vedertagna termer. Utan att andraga sammanhången kan vi rekapitulera: vitalism, kollektiv vilja, socialt kontrakt, holism och reducerbarhet. Till stor del är det dessa begrepp, som i olika grupperingar och tillsammans med varjehanda analoga uttryck, fått smälta in i den "mekaniska" och den "organiska" statsuppfattningen.⁴⁰

Avgörandet huruvida en politisk filosof skall klassificeras som "mekanistisk" eller "organisk" i sin statsuppfattning får mot denna bakgrund karaktären av ett semantiskt skenproblem. Om man oförbehållsamt utgår från existensen av en organisk och en mekanisk statsuppfattning, är det föga förvånande att man får till resultat, att "Rousseau försöker förena dessa båda uppfattningar till en dubiös enhet".⁴¹ Med detta är dock inte sagt, att en eventuell gränsdragning mellan "mekaniskt" och "organiskt" statstänkande är utsiktslös. Det är bara det, att man i så fall måste ha klart för sig på vilka grunder den företas och vad den egentligen skall ha för syfte.

Vetenskapen reser krav på enkla och ändamålsenliga begrepp. De åskådningsetiketter, som här har granskats, motsvarar knappast några större anspråk i den riktningen.

Noter

- ¹ Termen "stat" används i det följande i en mycket vid bemärkelse. Jfr. S. Björklund, Politisk teori, s. 51 f, 69 ff. (Björklund, 1970). Någon direkt orsak att här närmare gå in på skillnaderna mellan "stat", "samfällighet" och "samhälle" finns för övrigt inte.
- ² W. Buckley, Sociology and Modern Systems Theory, s. 8 (Buckley 1967). K.W. Deutsch, The Nerves of Government, s. 22 ff. (Deutsch 1963). Ang. frågan om begreppsutveckling ur materiella betingelser i hi-

- storiskt sammanhang, se t.ex. L. Jr. White, *Medieval Technology and Social Change*, s. 79–134 (White 1965).
- 3 F.W. Coker, *Organismic Theories of the State*, s. 9 ff, 191 (Coker 1910). N. Elvander, Harald Hjärne och konservatismen, s. 10 ff. (Elvander 1961). R.G. Gettell, *History of Political Thought*, s. 400, 410 (Gettell 1924). C.A. Hessler, Geijer som politiker. I, s. 102 f. (Hessler 1937). G. Olsson, *Det statsrealistiska problemet*, s. 26 f. (Olsson 1925). Deutsch 1963, s. 29 f. R.G. Gettell, *Political Science*, s. 106 f. (Gettell 1933).
 - 4 Se definitioner givna i G.-A. Theodorson, *A Modern Dictionary of Sociology*, s. 250 (Theodorson 1969). Ordbok över svenska språket utg. av Svenska Akademien 1898–1965, *Nusvensk Ordbok av Olof Östergren 1915–1968*, *Bonniers Lexikon –1965*, samt som en vidare introduktion H.J. Schmandt, *De politiska idéernas historia*, s. 18 ff. (Schmandt 1965). I övrigt hänvisas till kommande noter.
 - 5 Buckley 1967, s. 8 ff. "Teori", "begreppsbild", "synsätt", "uppfattning" och "åskådning" får i det kommande tjänstgöra som synonymer. Vad som åsyftas är genomgående begreppen "mekanisk" och "organisk" statsuppfattning eller annorlunda, den åskådning, de teorier, som termerna säges stå för. Citationstecken, som undantagslöst borde ha nyttjats, har endast placerats där det ansetts särskilt lämpligt att markera det fiktiva draget.
 - 6 Björklund 1970, s. 59. Buckley 1967, s. 8 ff. Coker 1910, s. 9 f, 17. Deutsch 1963, s. 26 ff, 30 ff. Gettell 1924, s. 218 f, 400. Hessler 1937, s. 253, 255 f. Schmandt 1965, s. 18 ff, 224. Theodorson 1969, s. 250. Sv. Akad. Ordbok. *Nusvensk Ordbok. Bonniers Lexikon. Ang. gudsbegreppet i teorin*, se nedan.
 - 7 Buckley 1967, s. 11 ff. En kamp mellan statsorganismerna står emellertid inte i motsättning till detta. Se härom Elvander 1961, s. 266 ff. Vidare bör påpekas, att även i det "ekologiska" fallet kan kampens ändamål sägas vara vidmakthållandet av den struktur, som utgör dess förutsättning. Se härom Buckley 1967, s. 12.
 - 8 Se t. ex. Björklund 1970, s. 51 f, 63 ff. Buckley 1967, s. 13. Gettell 1924, s. 406 ff. G. Jellinek, *Allgemeine Staatslehre*, s. 149 f (Jellinek 1914).
 - 9 Coker 1910, s. 42. Elvander 1961, s. 10 ff. Gettell 1933, s. 105 f. Om den anorganiska uppfattningens försiktigare inställning till livskraften, se J.-M. Jansson, *Hans Kelsens statsteori mot bakgrunden av hans rättsfilosofiska åskådning*, passim (Jansson 1950).
 - 10 Buckley 1967, s. 11 ff. Coker 1910, s. 11 f, 31 ff, 193 ff. Deutsch 1963, s. 30 ff, 409. Elvander 1961, s. 10 ff. Gettell 1924, s. 400, 401 ff, 409. Gettell 1933, s. 107. A.R.M. Murray, *An Introduction to Political Philosophy*, s. 57 f (Murray 1959). Olsson 1925, s. 29. Schmandt 1965, s. 18 ff, 829. H. Tingsten, *De konservativa idéerna*, s. 12 f (Tingsten 1966). Theodorson 1969, s. 250. Sv. Akad. Ordbok. *Nusvensk Ordbok. Bonniers Lexikon*.
 - 11 Coker 1910, s. 193 f, 199 f. Gettell 1924, s. 401 ff. Gettell 1933, s. 105 ff.
 - 12 Se R.E. Jones, *Funktionalistisk analys av politik*, s. 14 (Jones 1969). Ang. kritiken av det hypostaserade och odefinierade elementet i organismteorin, se E. Barker, *Political Thought in England. From Herbert Spencer to the present day*, s. 144 ff (Barker 1922). G. Catlin, *A History of the Political Philosophers*, s. 709 ff (Catlin 1950). Coker 1910, s. 199 ff. Deutsch 1963, s. 30 ff. Jellinek 1914, s. 150 ff. J.S. Murphy, *Political Theory. A Conceptual Analysis*, s. 108 f (Murphy 1968). Olsson 1925, s. 36 ff.
 - 13 Set. ex. Gettell 1924, s. 400. Buckley 1967, s. 8. Björklund 1970, s. 53 ff.
 - 14 Hos t. ex. kontraktstänkarna Hobbes, Rousseau och Spinoza. Se Barker 1922, s. 139 f. Gettell 1924, s. 232. Schmandt 1965, s. 224 ff. Om den mekaniska människan, se Buckley 1967, s. 8. Hos den "mekaniska" kontraktstänkaren Locke kunde staten teoretiskt, men ej faktiskt, utbli. Förutsättningen för ett uteblivande var att människan saknade sitt förnuft, vilket hon enligt Locke emellertid aldrig kunde göra.
 - 15 Björklund 1970, s. 59. Schmandt 1965, s. 19.
 - 16 Buckley 1967, s. 8. Deutsch 1963, s. 27. Se även not 3.
 - 17 Björklund 1970, s. 53.
 - 18 J.F. Fries, *Politik oder philosophische Staatslehre*, s. 21 f (1848) (Fries 1962).
 - 19 Murray 1959, s. 57 f. Schmandt 1965, s. 289. Se vidare not 10.
 - 20 Jfr. Schmandt 1965, s. 18.
 - 21 Coker 1910, s. 193. Deutsch 1963, s. 30 ff. Gettell 1924, s. 400 f. Jellinek 1914, s. 151, Schmandt 1965, s. 18 f.
 - 22 Coker 1910, s. 14 ff, 20 ff. Gettell 1924, s. 399 f, 410. Murphy 1968, s. 107 f. Hos Gettell jfr. även s. 232.
 - 23 Schmandt 1965, s. 18 f, 224 f.
 - 24 Björklund 1970, s. 57 f. Schmandt 1965, s. 289 f. Olsson 1925, s. 48.
 - 25 Se t. ex. i Coker 1910, s. 25 f, betr. Heinrich Leos definition av organisk och mekanisk stat, där staten i det första fallet uttrycks som en överbyggnad över ett naturligt format kollektiv, medan den i det sistnämnda fallet utgör en med våld upprätthållen förening av disparata element. Se även Murray 1959, s. 19, där mekanisk och organisk statsuppfattning betecknas individualistisk resp. kollektivistisk teori. Heckscher G. *Svensk konservatism före representationsreformen. I. Den historiska skolans genombrott i Sverige*, s. 31 ff (Heckscher 1939), delar upp den organiska teorin i organiskt folkbegrepp, som innebär att staten ej är någon kontraktsskapelse, och organiskt statsbegrepp, som innebär att den har en själ. Jfr. även Gettell 1933, s. 105 ff.
 - 26 Barker 1922, s. 191 f. Coker 1910, s. 11.
 - 27 Björklund 1970, s. 53, Fries 1962, s. 21 f.
 - 28 Coker 1910, s. 13 ff. Det kan också nämnas, att Hobbes, som reservationslöst brukar tillräknas en mekanistisk statsuppfattning, i "artificial man" föreställer sig staten som en människa, helt i överensstämmelse med den "organiska teorins" uttrycksformer. Se Gettell 1924, s. 399.
 - 29 Deutsch 1963, s. 30 ff. Jellinek 1914, s. 157 f.
 - 30 H.R.G. Greaves, *The Foundations of Political Theory*, s. 11–30, spec. 16, 18 ff och 29 (Greaves 1958).
 - 31 Jfr. Coker 1910, s. 9 f.
 - 32 Ibid s. 193.
 - 33 Buckley 1967, s. 10 f.
 - 34 Murphy 1968, s. 86 f. Med det biologiska växandet

förhåller det sig däremot självfallet annorlunda, än vad som här sagts.

- ³⁵ Buckley 1967, s. 8. -Deusch 1963, s. 27 f., 30 f. Se även Barker 1922, s. 209.
- ³⁶ Murphy 1968, s. 106, 112.
- ³⁷ Buckley 1967, s. 11 ff. Coker 1910, s. 199 ff. Jellinek 1914, s. 151. Olsson 1925, s. 30 f.
- ³⁸ Coker 1910, s. 11.
- ³⁹ Se Schmandt 1965, s. 18 f och Murray 1959, s. 19 och 41, där definitionen på organisk statsuppfattning har en explicit moralisk utgångspunkt. Ang. ändamålsfrågans subjektiva natur, se Olsson 1925, s. 30 ff, 40 ff.
- ⁴⁰ Att avgränsa två "skolor" eller fastställa när och hur termerna använts första gången som desriptive, ej för statens karaktär och funktion således, utan för

uppfattningar härom, låter sig inte göras. Det senare antyder en svåråtkomlig begreppsglidning, som det här varit omöjligt att utmönstra eller helt hålla under kontroll. Framställningen har här och var blivit lidande på detta förhållande.

- ⁴¹ Schmandt 1965, s. 292. Jfr. även A. Cobban, Rousseau and the modern state, 1934, s. 136 ff, 181 ff. M. Einaudi, The early Rousseau, 1967, s. 171. Gettell 1924, s. 410. L.G. Crocker, Rousseau's Social Contract, 1968, s. 10 f. Som ett annat exempel på den förvirring som begreppen torde skapa kan nämnas Catlin 1950, s. 239, där Hobbes tillskrivs en organisk uppfattning. Värld uppmärksamhet som analys av Hobbes uppkomstbegrepp och belysning av dess renodlat teoretiska karaktär är C.B. Macpherson. The Political Theory of Possessive Individualism. Hobbes to Locke. Oxford 1962.

[Faint, illegible text covering the majority of the page, possibly bleed-through from the reverse side.]

Om Gunnar Myrdals värdepremissteori*

AV JAN-ERIK LANE

Syftet med denna uppsats är att försöka vederlägga Gunnar Myrdals metodologi, som jag skall kalla för "värdepremissteorin". Det är således inte fråga om att utreda teorins uppkomst eller vilken betydelse den har haft. Jag skall försöka ta fram de grundläggande antagandena och visa, att vissa av dessa är inkonsistenta och felaktiga i andra logiska avseenden. Teorin skulle kunna vederläggas genom att man påvisar att den har vissa logiska brister.

Värdepremissteorin framlades första gången 1930 i *Vetenskap och politik i nationalekonomien*¹ och har sedan utgjort en integrerad del av varje arbete Myrdal publicerat.² Nedan skall vissa huvudlinjer i värdepremissteorins utveckling redovisas, i syfte att formulera teorins grundläggande antaganden.

A. Myrdal 1930 (Vetenskap och politik i nationalekonomi)

Myrdals vision 1930 är "... ett metodiskt och konsekvent genomförande av en vetenskapsteoretisk gränsdragning".³ Han skriver:

"Det gäller att dra gränsen fullt klar mellan 'varat' och 'börat', mellan vad som kan konstateras vara sant och vad som skall anses vara värdefullt."⁴

En av nationalekonomins uppgifter är att "... beskriva faktiska företeelser samt att utreda inbördes orsaksförbindelser".⁵ En annan menar Myrdal vara att utreda samband inom blott tänkta samhällstillstånd.⁶ Vidare:

"Vetenskapligt kan det vidare ofta utsägas någonting om de möjligheter, som faktiskt består, att förverkliga olika politiska mål genom vissa medel."⁷

* Denna uppsats är en omarbetning av min opublicerade uppsats "Max Webers och Gunnar Myrdals analys av medel-mål-satser", som behandlades 1971-11-19 vid institutionen för vetenskapsteori i Umeå.

Däremot är det ej nationalekonomins uppgift att försöka bevisa värdesatser:

"Däremot kan rent vetenskapligt icke bevisas, att ett visst samhällstillstånd är politiskt att föredraga framför ett annat."⁸

Skall politiska rekommendationer uppställas på grundval av vetenskapliga forskningsresultat krävs, fortsätter Myrdal, "... ytterligare en premis, som den vetenskapliga forskningen icke förfogar över: en värdesättning, som avgör vilka verkningar som äro politiskt önskliga, och vilka medel, som äro tillåtliga."⁹ Det är uppenbart att Myrdal tänker sig någon form av praktisk syllogism, men vilken struktur en sådan slutledning skulle ha diskuteras ej. Det sägs bara att "... slutatsen är icke vetenskaplig ..."¹⁰

Utifrån denna vetenskapsteori vill Myrdal slå sönder "... den sociala metafysiken, ... metoden att rationalisera, att vetenskapligt förkläda politiska värdesättningar".¹¹ Myrdals egen genomgång av mikroteorin från Smith till Cassel och Menger är avsedd som ett bidrag till en teoretisk detaljkritik av nationalekonomins grundbegrepp och satser i syfte att utmönstra alla icke vetenskapliga element. Speciellt vill Myrdal visa hur man kom till praktiska resultat genom felaktiga, oklara eller elliptiska slutledningar, och hur politiska doktriner förment härleddes ur innehållslösa satser, som vid lämpligt tillfälle ersattes med dolda värdesatser.

På basis av det ovan refererade kan nu två grundantaganden i värdepremissteorin bestämmas:

(A1) Vetenskapliga satser utgöres av kognitiva satser, dvs. satser som är antingen sanna eller falska

(A2) Kognitiva satser är skilda från värdesatser

Distinktionen mellan kognitiva satser och värdesatser liksättes hos Myrdal 1930 med distinktionen mellan teoretiska satser och praktiska satser.¹²

I inget arbete skiljer Myrdal mellan olika slag av praktiska satsar.

Ett annat grundantagande är:

- (A3) Vetenskaplig kunskap kan vara objektiv, dvs. giltig för alla tider, personer och situationer

Omvänt skulle den vetenskapsteoretiska gränsdragningen möjliggöra en ekonomisk teknologi.¹³ Det kan här enligt Myrdal aldrig bli fråga om ett återfall i normativt styrda principresonemang i vetenskapens namn,¹⁴ utan denna praktiska nationalekonomi har som förutsättning "... att bestämda, konkretiserade värdepremisser skola angivas".¹⁵ Med hjälp av dylika värdesatser jämte vetenskapliga satsar anser Myrdal det vara möjligt att i en praktisk syllogism härleda socialpolitiska lösningar.

Hur skall då dessa värdepremisser fastställas?

"För att vidare denna relativiserade socialpolitik skall vara praktisk i egentlig mening förutsättes blott, att de nämnda värdepremisserna utväljas så, och utväljas så allsidigt, att de korrespondera till de starka socialgruppernas i viss mån skiljaktliga intressen."¹⁶

Här kan nu ett fjärde grundantagande i teorin fastställas.

- (A4) Värdepremisser uttrycker de värderingar som korresponderar mot vissa socialgruppers intressen.

Två problem uppstår vad gäller (A4). Varför skall endast värdesatser som uppfyller restriktionen vara värdepremisser? Motiveringen "praktisk i egentlig mening" är ju just ett sådant innehållslöst uttryck som Myrdal vill rensa bort. För det andra, hur skall denna korrespondens – förutsatt att det går att klargöra vad detta innebär – fastställas? Den centrala idén är att den ekonomiska teknologin med hjälp av moderna socialpsykologiska metoder

"... uppbygges på de åsikter, som dessa människor med sin allmänna inställning till socialproblemen skulle ha, om de iakttog verkligheten riktigare..."¹⁷

Det uppenbart godtyckliga i detta förfaringssätt gör restriktionen i (A4) överflödig.

I resonemanget kring en ekonomisk teknologi ligger ett femte antagande som kan formuleras på följande sätt:

- (A5) Om en vetenskap har relevans för praktiska frågor, så ingår i denna praktiska satsar eller värdesatser

Myrdal utgår 1930 från vissa filosofiska principer som brukar förknippas med Uppsala-skolan¹⁸ och Max Weber samt självfallet vissa grundläggande distinktioner inom nationalekonomisk teoribildning.¹⁹ Ståndpunkterna (A1), (A2) och (A3) skulle kunna kallas "kunskapsteoretisk objektivism" – låt vara att det inte är helt lyckat ur terminologisk synpunkt.

B. Myrdal 1933 ("Ends and Means in Political Economy")

Myrdals uppsats från 1933 innebar ett viktigt tillägg till metodologin från 1930.²⁰ Värdepremisser säges nu vara relevanta även för den teoretiska vetenskapen, ej blott för en ekonomisk teknologi. Myrdal hävdar, att "a priori ideas" är nödvändiga som urvalsprinciper och att sådana idéer är ytterst "... an expression of a valuation which lends 'interest' to certain hypothesis and certain relations between facts".²¹ Myrdal kompletterar värdepremisteorin med en psykologisk beskrivning av vissa villkor för att kunskap ska uppkomma:

- (A6) Vetenskaplig kunskap är kausalt beroende av värderingar

Detta antagande har emellertid ingen som helst logisk relevans för den vetenskapliga gränsdragningen, men den inleder psykologiseringen av metodologin från 1930. "Värdepremiss" refererar inte bara till någon form av värdesats, utan även rent allmänt till värderingar som psykologiska storheter.

C. Myrdal 1944 (An American Dilemma)

I ett appendix med titeln "Facts and Valuations" till *An American Dilemma* diskuterar Myrdal metodologiska problem.²² Värdepremisteorin kompletteras i två avseenden. För det första vidareutvecklas teorin på så sätt att en rad kriterier uppställs för värdepremisser: klart formulerade, specifika och konkreta, relevanta relativt betydelsefulla samhällsgruppers ideal, realiserbara, konsistenta.²³ För det andra formuleras ett nytt grundantagande:

"The value-loaded terms have a meaning and represent a theoretical approach, because the theoretical approach itself is determined by the valuations inherent in the governing *ethos* of a society."²⁴

Detta antagande kan formuleras som följer:

- (A7) Vetenskaplig kunskap är bestämd av värderingar

(A7) är oklar i det att satsen kan stå för två helt skilda påståenden. Det kan vara frågan om (A6), men det kan också föra sig om ett annat antagande:

(A8) Vetenskaplig kunskap är logiskt beroende av värderingar

I nästa arbete specificerar Myrdal vilken av tolkningarna som skall ingå i värdepremisteorin.

D. Myrdal 1968 (Objektivitetsproblemet i samhällsforskningen)

Här upprepas (A7):

"Tvärtom, varje undersökning av ett socialt problem – om än aldrig så begränsat i sin omfattning – är och måste vara bestämd av värderingar."²⁵

Men – och detta är det väsentliga – det klargörs explicit att det är fråga om (A8):

"Eftersom värderingar, med logisk nödvändighet, genomtränger all forskning från början till slut, kan dessa strävanden visas vara fåfänga och bara bidra till att öka den tankeförvirring, som finns i alla försök att utföra forskning utan värdepremisser."²⁶

1930 anser Myrdal att giltigheten hos *praktiska* slutsatser är relativ till de värdepremisser som måste göras explicita för att syllogismen skulle vara giltig. 1968 hävdar Myrdal att data skall fastställas "... genom teoretisk analys med användandet av samma värdepremisser ..."²⁷ Vidare reser han kravet på att:

"... vi bestämmer 'angreppsmetod' (approach) och definierar begrepp i termer av dessa så klargjorda och explicit redovisade värdepremisser."²⁸

Det vill säga giltigheten hos *teoretiska* satser är även den relativ vissa värderingar, av *logiska skäl*. Myrdals ståndpunkt i *Objektivitetsproblemet i samhällsforskningen* kan formuleras så här:

(A9) Vetenskaplig kunskap är subjektiv, dvs. den kan vara giltig blott för vissa tider, personer och situationer (för vissa värderingar)

Ståndpunkten (A9) skulle kanske kunna kallas "*kunskapsteoretisk subjektivism*".

E. Ett försök till vederläggning

Myrdals metodologi har nu preciserats till en samling antaganden (A1) – (A9), den s. k. "värdepremisteorin". I metodologin ingår självfallet en rad andra satser, men antagandena ovan kan betraktas som grundläggande. Jag skall nedan for-

mulera argument, med vilka jag vill visa att dessa antaganden (A1) – (A9) har olika brister.

a) *Motsägelseargumentet*: (A9) och (A3) är kontradiktoriska. Värdepremisteorin kan inte innehålla båda dessa antaganden och samtidigt vara konsistent. Ej heller är (A8) förenlig med (A1) och (A2). Om (A2) gäller, kan det inte förhålla sig så att värderingar *med logisk nödvändighet* – som Myrdal skriver – genomtränger kognitiva satser. Det är möjligt att det föreligger kausala samband mellan värderingar och kognitiva satser – dvs. vad (A6) påstår. Men detta sägs ej i (A8).

Värdepremisteorin genomgår en utveckling mot kunskapsteoretisk subjektivism. Den teoretiska forskningens resultat kan enligt Myrdal 1968 *ej vara blott giltig* – såsom 1930 – utan måste vara giltig i relation till vissa värderingar. Om värderingar *logiskt* bestämmer teoretiska begrepp och satser, så innebär det att dessa alltid inte bara refererar till objekt i verkligheten, utan de innehåller också praktiska element. Att beskriva eller förklara verkligheten blir då att värdera denna, ty kognitiva satser och värdesatser är åtminstone partiellt meningsidentiska. Kontradiktioner mellan två kognitiva satser kan då uppkomma, endast om dessa explicit eller implicit innehåller samma värdesats.

(b) *Non-sequiturargumentet*: Till grund för (A5) ligger följande övervägande:

"Men nätmåttvis måste nationalekonomin vara praktisk. Även på den punkten råder det full enighet. Frågan är bara hur det skall gå till."²⁹

Utgångspunkten är således (A1) och (A2) och Myrdal skiljer klart mellan teoretiska satser (kognitiva satser) och praktiska satser (värdesatser). Och Myrdal hävdar konsekvent att för att en teoretisk vetenskap skall kunna bli praktisk måste den innehålla praktiska satser. Nästa uppgift blir då att specificera hur dessa värdesatser skall utväljas och kombineras med kognitiva satser. Men – och det är invändningen – varför "måste nationalekonomin vara praktisk"? Myrdal svarar:

"Nationalekonomin har alltid varit socialpolitisk till sin strävan."³⁰

Härav följer ej att nationalekonomin – eller vilken annan socialvetenskap som helst – måste vara praktisk, dvs. innehålla värdesatser. Det är fullt möjligt att fastställa olika alternativ i en socialpolitisk fråga utan att samtidigt uppställa satser om vilket alternativ som är att föredraga framför

andra på etiska grunder. I och med att (A5) faller är självfallet hela konstruktionen med värdepremisser och deras urval (A4) ej nödvändigt för att en vetenskap skall ha relevans för politiska problem.

(c) *Reductio ad absurdum*-argumentet: Värdepremissteorin hävdar att (A9) Vetenskaplig kunskap är subjektiv.

Satsen "Vetenskaplig kunskap är subjektiv" ingår i vetenskaplig kunskap. Hur är det då med satsen (A9):s status vad gäller objektiv – subjektiv: (S) (A9) är subjektiv, om (A9) är objektiv. (A9) implicerar således en kontradiktion.

(d) *Infini regress*-argumentet: Kombinationen av (A4) och (A8) resulterar i en orimlighet. Dels kräver värdepremissteorin

(i) "... att vi klarlägger de värderingar som faktiskt bestämmer både vår teoretiska och praktiska forskning."³¹

Dels hävdar den att

(ii) "Värdepremisserna får inte väljas godtyckligt. De måste grundas på människornas *verkliga* värderingar."³²

Hur än resonemanget om s. k. "verkliga" värderingar preciseras, innehåller detta krav – dvs. (ii) – att värderingar empiriskt konstateras och beskrives. Detta kan enbart ske i teoretiska sats. En utgångspunkt för det förra kravet – (i) – är ju att distinktionen mellan teoretisk och praktisk forskning kan upprätthållas – låt vara att Myrdal ej utreder hur. Konjunktionen av (i) och (ii) ger då följande argumentering:

- (1) Om teoretisk forskning, så värderingar
 - (2) Om värderingar i teoretisk forskning, så bör de omvandlas till värdepremisser
 - (3) Om värdepremisser, så kunskap om värderingar
 - (4) Om kunskap om värderingar, så teoretisk forskning
 - (5) Om teoretisk forskning (om värderingar), så värderingar
- osv.

Man kan inte samtidigt hävda att en förutsättning för teoretisk forskning är kunskap om värderingar och att en förutsättning för kunskap om värderingar är teoretisk forskning.

Avslutningsvis kan konstateras att värdepremissteorin uppvisar logiska brister, (a)–(d). Myrdals

metodologi för socialvetenskaperna går ej att upprätthålla.

Noter

- ¹ Myrdal, G., *Vetenskap och Politik i Nationalekonomien*. Stockholm: Norstedts förlag, 1930.
- ² T. ex. Myrdal, G., *An American Dilemma. The Negro Problem and Modern Democracy*. New York: Harper and Row, 1944. Myrdal, G., *Economic Theory and Underdeveloped Regions*. London: Duckworth, 1957. Myrdal, G., *Asian Drama. An Inquiry into the Poverty of nations*. New York: Pantheon Books, 1968.
- ³ Myrdal 1930, s. 12
- ⁴ *ibid.*, s. 11
- ⁵ *ibid.*, s. 13
- ⁶ *ibid.*, s. 13
- ⁷ *ibid.*, s. 14
- ⁸ *ibid.*, s. 13
- ⁹ *ibid.*, s. 14
- ¹⁰ *ibid.*, s. 14
- ¹¹ *ibid.*, s. 13
- ¹² Om dessa begrepp se Roos, A., *Directives and Norms*. London: Routledge & Kegan Paul, 1968, s. 1–3, 34–39 och 69–77.
- ¹³ Myrdal 1930, s. 281
- ¹⁴ *ibid.*, s. 277
- ¹⁵ *ibid.*, s. 285
- ¹⁶ *ibid.*, s. 285
- ¹⁷ *ibid.*, s. 289
- ¹⁸ Om Uppsala filosofin se Wedberg, A., *Filosofins Historia. Från Bolzano till Wittgenstein*. Stockholm: Bonniers, 1966, kapitel XI. Marc-Wogau, K., *Studier till Axel Hägerströms filosofi*. Falköping: Prisma, 1968. Hedenius, I., *Om rätt och moral*. Stockholm, 1941. Petersson, B., *Axel Hägerströms värde teori*. Uppsala: Filosofiska Studier nr 17.
- ¹⁹ Myrdal 1930, kapitel 1.
- ²⁰ Myrdal, G., "Ends and Means in Political Economy" i Myrdal, G., *Value in Social Theory. A Selection of Essays on Methodology*. London: Routledge & Kegan Paul, 1958, s. 206–230. Uppsatsen trycktes första gången i *Zeitschrift für Nationalökonomie*, vol. IV, 3, 1933.
- ²¹ Myrdal 1958, s. 228
- ²² Uppsatsen ingår i Myrdal 1958, s. 119–164 och utgör appendix 2 i *An American Dilemma*.
- ²³ Myrdal 1958, s. 157–158.
- ²⁴ *ibid.*, s. 163.
- ²⁵ Myrdal, G., *Objektivitetsproblemet i samhällsforskningen*. Uddevalla: Rabén & Sjögren, 1968, s. 52.
- ²⁶ *ibid.*, s. 53.
- ²⁷ *ibid.*, s. 52.
- ²⁸ *ibid.*, s. 13.
- ²⁹ Myrdal 1930, s. 276.
- ³⁰ *ibid.*, s. 285.
- ³¹ Myrdal 1968, s. 12.
- ³² *ibid.*, s. 60.

Översikter och meddelanden

Genmäle till Jan-Erik Lane

Jag skall inte ge mig tid att mer utförligt kritisera Lanes uppsats. Vad han tar sig till är att med lösryckta och delvis missförstådda citat från vissa valda arbeten av mig under snart ett halvt sekel söka bevisa *motsägelser* och därigenom "vederlägga Gunnar Myrdals metodologi".

Nu hade jag efter det forskningsarbete, som resulterade i *An American Dilemma* 1944, redovisat en *grundläggande förändring* i min syn på värdeproblemet. Att detta åvägabringar *motsägelser* är givet. Om detta har Lane hållit sig okunnig och trampat på med att visa upp "logiska brister". Detta är den huvudsak som gör Lanes uppsats meningslös och borde ha gjort den oacceptabel.

Lane skulle åtminstone ha gjort sig mödan att studera den nya upplagan av *Vetenskap och politik i nationalekonomin* 1972, och inte bara första upplagan från 1930, som han vidlyftigt citerar. Jag har där i ett nytt förord pekat på denna grundläggande *förändring*. Jag hade gjort det mera utförligt i förordet till den engelska upplagan, *The Political Element in the Development of Economic Theory* från 1953, vilket också finns i översättning i den nya svenska upplagan. Dessa senare utgåvor, som undgått Lanes uppmärksamhet, hade dessutom förklarats vara slutgiltiga, varifrån således citat bör hämtas.

Där finns också skälen angivna varför de doktrinkritiska och doktrinhistoriska partierna, som utgör bokens huvudinnehåll, av mig betraktas som fortfarande giltiga. Där ges även en bibliografisk redogörelse för mina skilda skrifter om värdeproblemet, som Lane skulle haft nytta av, om han verkligen skulle söka belysa "huvudlinjerna i värdeprenissteorins utveckling", som han pretentiöst påstår har varit hans avsikt.

De metodiska bilagorna till *An American Dilemma* figurerar däremot i Lanes sammanställning av *motsägelser* till tidigare skrifter, men citaten är lösryckta. Hans studier av den boken har uppenbarligen varit ytterst ytliga och resulterat i missförstånd. Han citerar också den

svenska översättningen av en populärvetenskaplig föreläsning 1967, *Objectivity in Social Research*, men hans studier av den skriften har inte fått honom att observera dess populära karaktär och min implicerade uppmaning att gå till de citerade huvudskrifterna.

I våras när jag fått läsa Lanes uppsats, skrev jag ett långt brev till honom med kritik och uppmuntran. Jag hade tänkt mig, att han skulle haft nytta av mina påpekanden, för den händelse han då fortfarande skulle finna mödan värd att göra framställningen korrekt och relevant. Jag gav honom även ett exemplar av den för uppsatsens ämne betydelsefulla nya utgåva av *Vetenskap och politik i nationalekonomin*, som han tydligen inte känt till. Nu finner jag, att han ingenting lärt och lämnat manuskriptet oförändrat.

Jag hade tillställt redaktionen en avskrift av brevet till Lane. Jag nödgas till slut kritisera tidskriftens redaktion för att ge spaltutrymme för en uppsats, som så uppenbarligen ligger under den vetenskapliga nivån, som tidskriften måste eftersträva.

Stockholm 1976-10-15

Gunnar Myrdal

Slutreplik till Gunnar Myrdal

I sitt svar på min artikel anför professor Myrdal några sakliga argument. För det första påpekar Myrdal att han är väl medveten om att den utveckling som hans metodologi genomgått sedan 1930 gett upphov till *motsägande teser*. Min artikel analyserar just denna omvandling. Alltså är vi överens på denna punkt. Det framgår klart i min artikel, att det i Myrdals metodologi finns andra slags *motsägelser* än de som uppkommer då man hoppar mellan kontradiktoriskt motsatta åsikter samt att *motsägelseargumentet* bara är ett av fyra argument för förekomsten av logiska brister. *Reductio ad absurdum*-argumentet och *infiniit regress*-argumentet är själv-

fallet här starkare än motsägelseargumentet. För det andra hävdar professor Myrdal att jag borde använt andra skrifter. Enligt Myrdal vore mycket vunnit om jag använt 1972 års utgåva av en bok i stället för 1930 års. Emellertid, de citat som finns i min artikel från 1930 års utgåva återfinns i 1972 års. Myrdal anser vidare att en av hans böcker ej borde använts som källa till hans idéer. Varför har den då publicerats?

Professor Myrdal anför dessutom osakliga argument mot mig. Dessa leder mina tankar till vad en vän vid University of California Berkeley berättade för mig om Hans Kelsen: Han kunde aldrig nog anstränga sig att sakligt bemöta kritik från vem det än var och han ansträngde sig till det yttersta att verkligen argumentera mot åsikter han fann felaktiga.

Jan-Erik Lane

Lennart Berntson, fil.lic. i statskunskap i Lund och numera verksam vid Roskilde universitetscenter (RUC), gav år 1974 ut en bok med titeln Politiska partier och sociala klasser. I StvT 1976:3 diskuterades boken i inlägg av Gunnar Sjöblom och Göran Hermerén. Ett genmäle från Lennart Berntson publicerades i 1976:4. Gunnar Sjöblom och Göran Hermerén återkommer här med var sin slutreplik.

En RUClares väg. Svar på Lennart Berntsons replik¹

"Hänfulla ordalag", "hätskheten och överdrifterna i Sjöbloms beskyllningar", "anstränger sig (aktivt) att missförstå", "vilseledande citatteknik", "övertygad om sin triumf talar han extatiskt om 'härresande cirkelresonemang' ", "spetsfundigheter", "intelligensaristokratisk beskäftighet och besserwiserattityd", "formalistisk kritik", "närmast total okunnighet om marxistisk samhällsteori", etc., etc. Om man skalar bort utgjtelser av detta slag från Berntsons replik återstår kanske hälften av hans text, vilken jag skall bemöta. Att jag ägnar ytterligare uppmärksamhet åt Berntson beror på att hans bok och replik ger en felaktig beskrivning av de s. k. aktörsteorierna samt på att hans eget teoriutkast (med däri ingående partidefinition) är metodologiskt instruktivt, om än på ett sätt som inte torde motsvara hans intentioner. Tre saker diskuteras alltså: 1) Berntsons beskrivning av "aktörsteorierna", 2) definitioner av 'politiskt parti', 3) Berntsons utkast till en marxistisk partiteori.

1. Berntsons beskrivning av aktörsteorierna

Vad det här gäller är huruvida Berntsons beskrivning av aktörsteorierna i det väsentliga är korrekt; endast under denna förutsättning är naturligtvis hans kritik av

dem av intresse. Vi diskuterar således inte påståenden av typ att ett aktörsanalytiskt betraktelsesätt skulle vara det enda möjliga vid analys av partiets beslut och handlingar – detta har ingen påstått. Däremot är det vid en jämförelse mellan olika teoriansatser av största vikt att exakt fastställa vad var och en av dem syftar till att förklara, m.a.o. den exakta problemställningen i varje särskilt fall. (Betydelsen i föreliggande fall av detta banala konstaterande kommer att framgå längre fram.) Teoriansatser som vill förklara partiets uppkomst eller partiets beslut och handlingar eller olika partikonstellationers och partisystems fördelningseffekter (etc.) är naturligtvis inte i och för sig alternativa; de kan möjligen integreras i en teori med ett vidare giltighetsområde än det var och en av dem ursprungligen avsett.

I min recension påstods att Berntson beskyllt Downs och även andra aktörsteoretiker för att sammanblanda mål och medel, vilket i en aktörsanalys blir liktydigt med att sammanblanda explanans och explanandum, således ett klart cirkulärt förfarande (Rec., s. 258). Jag påstod också, att detta var huvudpunkten i Berntsons kritik och att beskyllningen inte kunde betraktas som enbart ett olycksfall i arbetet, eftersom den återkom flera gånger. Berntson bestrider nu i sin replik starkt, att det varit hans avsikt att komma med en sådan beskyllning. Mitt påstående grundades bl. a. på följande citat: "... aktörsteorin sätter likhetstecken mellan handlingen och den agerandes motiv, attityder, bedömningar och värderingar (den subjektiva orienteringen) ..." (B. s. 26) – en formulering som Berntson i repliken avfärdar som "dåligt vald" (Replik, s. 348). Mitt påstående grundades också på bl.a. följande citat: "Aktörens handlingar blir i detta teoretiska perspektiv liktydigt med *motiven* för beslutsfattandet, vilket innebär att handlandet reduceras till en fråga om beslutsfattarens *subjektiva orientering*". (B., s. 41, kursiveringarna i originalet). Jag utgick från det banala antagandet, att när en författare begagnar understrykningar eller kursiveringar i sin text, så är det för att markera något som är speciellt viktigt och förhoppningsvis väl genomtänkt av författaren, men detta gäller således inte i Berntsons fall.

Det som i så fall får antas vara Berntsons huvudkritik mot aktörsteoretikerna i allmänhet och Downs i synnerhet är att de skulle analysera partiaktörerna såsom fristående från sin omgivning samt att partiets beslut och handlingar skulle kunna förklaras utifrån individuella motiv hos de personer, som ingår i partiledningarna:

"... objektiva förhållanden (har) gjorts helt avhängiga aktörernas medvetande – deras subjektiva föreställningsvärld. Om uttrycket tillåtes har det politiska systemet, eller i varje fall avgörande delar av det, subjektiverats. Men därmed försvinner det politiska systemet ur bilden som en yttre ram för aktörernas handlande" (B., s. 47) – "Genom att tyngdpunkten i förklaringen

av partiledarnas beslut läggs vid deras mål och motiv, idéer och föreställningsvärld, kort sagt deras medvetenhetsprocesser, finns fog att hävda att aktörsteorin har en subjektiv-idealistsk inriktning." (B., s. 42). – "Tankegången /hos Downs/ vilar . . . på uppfattningen om den enskilde individen som ett centralt, oberoende och suveränt beslutande subjekt, frigjort från hela det komplex av materiella, sociala och även normativa relationer i vilket ett parti, en regering eller en enskild väljare ingår." (B., s. 44).²

Berntson skriver också följande om Downs: "partiledarnas strävan att maximera sitt röstetal uppfattar Downs enbart som ett motiv hos partiledarna. Han förstår inte inse att det i grund och botten rör sig om en organisationsregel inskriven i det politiska systemet." (B., s. 42). Om detta vore riktigt, skulle det vara omöjligt att förklara varför partiledare eftersträvar röstmaximering. Röstmaximeringsmotivet förklaras hos Downs med "The nature of democratic government", vilket bestäms med hjälp av åtta *strukturella* karakteristika, vilka hos Downs tjänar som parametrar för hans modell – inget av dessa karakteristika har med "personliga motiv" att göra. Naturligtvis kan ingen partiledning (eller politisk beslutsfattare överhuvudtaget) beskrivas som "ett oberoende och suveränt beslutande subjekt", fristående från sin omgivning; för att uppnå röstmaximering måste man bl. a. (sensationellt nog) påverka sin omgivning: "The party which runs this government manipulates its policies and actions in whatever way it believes it will gain the most votes without violating constitutional rules. Clearly, such behavior implies that the government party is aware of some definite relationships between its policies and the way people vote". (Downs, s. 31).

Vilken funktion fyller då Downs' (f. ö. mycket kortfattade) resonemang om partiledares individuella motiv? De fyller funktionen att förklara partiledarnas *deltagande* i politik. De förklarar inte utformningen av partiets politik, dess beslut och handlingar – dessa bestäms av målet röstmaximering, vilket i sin tur bestäms av regimens karakteristika (hade det varit fråga om en regim med icke-proportionellt valsystem skulle detta mål kanske i stället beskrivas som "mandatmaximering"; i en regim med helt andra strukturella karakteristika skulle det generella målet ha formulerats helt annorlunda).³ Partiers handlande kan således *inte* förklaras med partiledares individuella motiv enligt Downs (eller andra aktörsteoretiker) och partiledarna handlar givetvis *inte* fristående från sin omgivning. Detta är så elementärt att det är genant att läsa Berntsons karikatyr. Men Berntson likställer "omgivning" med "objektiva samhällsförhållanden", och dessa senare kan enligt honom tydligen endast analyseras i marxistiska termer. Hans kritik mot aktörsteoretikerna blir därför att dessa inte analyserar omgivningen i marxistiska termer, vilket är ett korrekt men rätt meningslöst påpekande.

Nå, men "händelserna 'ute på fältet', efter det att beslutet har fattats" (B., s. 9 se fn. 2, nedan). Man får förmoda att Berntson därmed inte menar implementeringen av strategin, t. ex. i en valrörelse (detta kan han ju inte beskylla aktörsteoretikerna för att vara ointresserad av), utan *effekterna* av det politiska systemets beslut och handlingar, t. ex. de fördelningsmässiga effekterna. Jag erinrar om betydelsen av att exakt precisera en författares problem – de aktörsteoretiker Berntson har behandlat sysslar väsentligen med partistrategiska analyser, de eftersträvar m.a.o. "partiella" teorier (liksom f.ö. Berntson själv, även om hans oklara uttrycksätt ibland låter ana mera totala ambitioner). Ur ett parti-strategiskt perspektiv är sådana effekter fr.a. intressanta i form av återverkningar såsom "demands" och "support" för det politiska systemet i allmänhet och partierna i synnerhet. Naturligtvis kan och bör "policy-impacts" studeras också ur andra perspektiv (t. ex. s. k. "cui-bono-analys"), och så sker som bekant också. Jag rekommenderar Berntson att exempelvis studera policy-analyser av fördelningseffekter i amerikanska delstater med och utan partikonkurrens innan han uttalar sig om olika forskningsinriktningars möjligheter.⁴

Om Berntson verkligen menar, att hans bild av aktörsteorierna vore korrekt borde han inte nöja sig med att beskriva dem som "subjektivistiskt orienterade"; han borde ta steget fullt ut och beskriva dem som "solipistiskt orienterade", enligt den doktrin som förenklat brukar karakteriseras med uttrycket "när jag sluter ögonen upphör den yttre världen att finnas till". Det är nu 20 år sedan Downs' bok publicerades, och den har från början varit föremål för en intensiv diskussion; litteraturen kring den är synnerligen omfattande.^{5a} Innan Berntson gläder sig åt att den kritik han framkommit med är originell borde han kanske besinna varför så är fallet. Han talar också om Downs' "platta ideologiska fördomar", klädda "i pseudo-vetenskaplig dräkt" (Replik s. 349). En skriftställare av Berntsons kaliber borde av ren självbevarelsedrift avstå från att introducera sådana uttryck i diskussionen.

2. Om partidefinitioner

Berntsons definition av 'politiskt parti' har följande lydelse: "en organisation som företräder en social klass (eller fraktion av klass, eller allians av klasser och skikt) i dess kamp med andra klassers organisationer (politiska och ekonomiska) vad gäller makten och inflytandet över den statliga apparaten" (B., s. 16). Jag kritiserade i min recension denna definition därför att den är ytterst svår att operationalisera (inte bara vid en aktörsanalys, jfr. replik, s. 349), därför att den ganska klart utesluter organisationer, vilka normalt betecknas som "partier" (t. ex. KDS men också Partiet i en enpartiregim) samt för att man med dess hjälp inte tycks kunna särskilja

partier från intresseorganisationer. Hänvisningen till KDS avsåg naturligtvis att illustrera, att partigrupperingar kan vara och ofta är uppbyggda på andra skiljelinjer än socioekonomiska (eller klassmässiga), t. ex. regionala, religiösa och etniska skiljelinjer.

Viktigare är emellertid den begreppsliga skillnaden mellan partier och intresseorganisationer. Berntsons definition innehåller uppenbarligen två komponenter: dels har vi ett samband mellan organisationer och klasser (eller klassallianser, etc.), dels påpekas att dessa organisationer, *såväl politiska som ekonomiska*, är involverade i en kamp om makten och inflytandet över den statliga apparaten. Så står det explicit i Berntsons definition, och därför kan man med den som utgångspunkt karakterisera LO som ett politiskt parti: LO företräder en klass och LO är en ekonomisk organisation, som är involverad i kampen med andra organisationer om makten och inflytandet över den statliga apparaten.

I sin replik uttrycker sig Berntson emellertid på ett annat sätt: den grundläggande skillnaden mellan intresseorganisationer och partier består däri att "en intresseorganisation definieras av sin uppgift att hävda klassens intressen gentemot *arbetsköparen* (alternativt lönearbetaren). Ett parti däremot företräder klassen *visavi statsmakten*" (Replik s. 349). Därför kan man enligt Berntson inte säga, som jag gjorde i recensionen, att LO skulle kunna betecknas som ett politiskt parti enligt hans definition.

Berntsons svar visar att han fortfarande inte förstått innebörden av att diskutera en definitions operationella konsekvenser. Vi är överens om att partier är en typ av organisationer, men ytterligare kriterier behövs för att särskilja partier från andra typer av organisationer. Inga problem löses genom att hävda att "en intresseorganisation *definieras* av sin uppgift att hävda klassens intressen gentemot *arbetsköparen* (alternativt lönearbetaren)" (kursiverat här). Bortsett från att definitionen naturligtvis är för trång (det finns intresseorganisationer utanför arbetsmarknaden) så medför definitioner i termer av "uppgifter" vanligen stora metodologiska svårigheter, i varje fall om dessa "uppgifter" inte är mycket klart bestämda. Förfaringssättet är detsamma som när man definierar strukturer i termer av de funktioner de fyller – om man gör så får man vara beredd på att man lätt definierar bort vissa problem: vilka uppgifter fyller faktiskt en viss organisation, vilka funktioner fyller faktiskt en viss struktur? – Givetvis gäller samma svårigheter för Berntsons "definition" av parti, vilken jag antar kan formuleras, parallellt med definitionen av intresseorganisation, som så: "ett parti definieras av sin uppgift att företräda klassens intressen inför statsmakten". Står vi inför uppgiften att bestämma huruvida en viss organisation skall betecknas som ett parti eller som en intresseorganisation, är vi naturligtvis inte hjälpta av

Berntsons "bestämningar"; de leder oss bara in i nya svårigheter.

Det viktigaste problemet vid val av definition har att göra med vilken typ av teori man tänker sig att definitionen skall ingå i och vilket giltighetsområde denna teori skall tänkas ha. (Det är naturligtvis denna omständighet som gör att en definitionskontroll "gentemot vardagsspråket" kan vara en irrelevant procedur.) Berntsons partidefinition förutsätter minst två partier i ett politiskt system och är således oanvändbar i en teori om enpartisystem. Den "elektoral definitionen" (i den utformning vi här har diskuterat) är i princip tillämpbar på såväl enpartisystem som partikonkurrenssystem.^{5b} Det är emellertid inte säkert, att detta sista är en förtjänst, nämligen om det skulle visa sig att en teori om partibeteende i ett partikonkurrenssystem endast i ringa mån eller inte alls överlappar med en teori om partibeteende i enpartisystem. I så fall bör terminologin också markera detta, för undvikande av missförstånd: termen "parti" betecknar annars olika begrepp i respektive teori. Nu behöver ju dock inte det avsedda giltighetsområdet för en teori eller ett analyschema om partier markeras med hjälp av en partidefinition; man kan i stället ange under vilka strukturella restriktioner man analyserar partibeteende (sådana explicita restriktioner förekommer som sagt hos samtliga de aktörsteoretiker Berntson kritiserar).⁶

En banal men viktig sak att beakta i sammanhanget är att olika definitioner kan vara mer eller mindre bundna till olika typer av teorier och valet av definition alltså ha större eller mindre konsekvenser för den fortsatta analysen. Berntsons partidefinition (enligt hans bok) är uppenbarligen hårt knuten till en viss typ av teori, bl. a. genom sin "essentialistiska" inriktning (den vill utsäga något om ett politiskt partis "väsen", vad som är det: centrala, det viktigaste i ett politiskt parti). Gäller samma sak beträffande den s. k. elektoral definitionen? Nej, ty den är en minimaldefinition, den utsäger inte att aktiviteten att uppställa kandidater till det politiska systemets representativa församlingar nödvändigtvis är den viktigaste aktivitet partierna bedriver; den säger endast att partier är de enda organisationer, som bedriver denna aktivitet, vilken därför lämpligen kan användas för att särskilja partier från andra typer av organisationer.

Berntson hävdar, att ett användande av denna definition medför att tyngdpunkten i analysen *måste* ligga på "partiers förberedelser för och uppträdande i valrörelserna" (Replik, s. 349). Detta är helt felaktigt: tyngdpunkten i den empiriska analysen hos författare som använder denna definition kan t. ex. ligga på studiet av partiorganisationers formella uppbyggnad, maktstrukturer inom partiorganisationer, partiers relationer till olika intresseorganisationer, partiers beteende, i parlament, etc.⁷ Om man så vill kan tyngdpunkten också ligga på

frågan om vilka partier som representerar vilka klasser, d.v.s. Berntson skulle mycket väl kunna använda denna typ av definition, för att därefter försöka utveckla relationerna klass/parti såsom empiriska påståenden – eftersom han menar att man kan finna generella empiriska relationer av detta slag, som är oundgängliga för att förklara partiets handlande. De av oss som betvivlar detta antagande i dess generella form skulle däremot inte kunna använda Berntsons definition. – Som exemplet visar är ”den elektorala definitionen” mindre hårt knuten till ett bestämt teoretiskt perspektiv än vad Berntsons definition är. I vad mån detta skall betraktas som en förtjänst eller en nackdel skall inte diskuteras här; typen av övervägande är emellertid viktig vid valet av definition.

3. Berntsons utkast till en marxistisk partiteori

Min granskning av Berntsons utkast till en marxistisk partiteori tog fr.a. sin utgångspunkt i det stora blockdiagram, vari hans resonemang sammanfattas (B., s. 85, Rec. s. 261). Det har rubriken ”Faktorer som inramar och bestämmer ett politiskt partis handlande.” Min granskning koncentrerades till vad jag uppfattade som den originella och avgörande punkten i diagrammet, nämligen bestämningen av relationen mellan klassförhållanden och partiets handlande. Med hjälp av citat från Berntson (B., s. 78 f, Rec. s. 263, Replik s. 350) visade jag att Berntson gjorde sig skyldig till ett cirkelresonemang på en avgörande punkt:

- Vad skall förklaras? Partiets handlande.
- Hur förklaras partiets handlande? Bl.a. genom det klassintresse partiet företräder.
- Hur fastställs detta klassintresse? Genom partiets handlande.

Berntson kan med fog kritisera min text i recensionen (Rec., s. 263) för att inte explicit ange övergången från en diskussion om det allmänna begreppet ’klassintresse’ till en diskussion om hur man fastställer vilket specifikt klassintresse ett specifikt parti företräder. Att mitt schema över hans resonemang gäller det sista är dock uppenbart: ”Hur förklaras partiets handlande? – Genom *det klassintresse partiet företräder*. Hur fastställs *detta klassintresse*? – Etc.

I sin replik hävdar Berntson emellertid att mitt schema beror på en felläsning och att hans grundläggande resonemang istället ser ut på följande sätt:

- Vad skall förklaras? Vilken samhällsklass ett visst parti företräder.
- Hur avgör man vilken samhällsklass ett visst parti företräder? Bl. a. genom att relatera partiets faktiska handlande till ett visst klassintresse.
- Hur fastställer man klassintresset? Främst genom den

position klassen intar i den samhälleliga produktionsprocessen.

Berntson skriver om det tidigare omtalade citatet: ”Citaten innehåller ju inte en bokstav om att det är partiets handlande som skall förklaras. Nej, det jag försöker bestämma eller förklara är istället ... ett partis klassrepresentation” (Replik, s. 350).

Javisst – det är därför cirkelresonemanget uppstår. I explikationen av ett schema över ”Faktorer som inramar och bestämmer ett politiskt partis handlande” – varvid, rimligtvis, ifall schemat har någon mening, ”partiets handlande” utgör det som skall förklaras, den beroende variabeln – går Berntson plötsligt omvänd väg och försöker att fastställa en av de oberoende variabelerna (vilket klassintresse ett visst parti företräder) med hjälp av den beroende variabeln: partiets handlande (eller, snarare, för att uttrycka det mera exakt, med hjälp av de gränser, det utrymme, som föreligger för partiets handlande). Därmed är cirkelresonemanget ett faktum. *För att kunna fastställa inom vilka gränser ett parti handlar måste vi i förväg ha fastställt vilket klassintresse partiet företräder, men för att kunna fastställa vilket klassintresse partiet företräder måste vi i förväg ha fastställt inom vilka gränser partiet handlar.*

Så mycket om vad Berntson kallar mitt ”platta fall” vad gäller påvisandet av hans cirkelresonemang (inte ”cirkelbevis”, som han själv skriver, Replik s. 351).

Låt oss för fullständighetens skull granska möjligheten att jag skulle ha missförstått huvudfrågeställningen i Berntsons bok och att denna inte gäller hur partiets handlande skall förklaras utan, som Berntson skriver: ”Vilken samhällsklass företräder ett visst parti?”. Nu visar Berntson visserligen vid ett flertal tillfällen oförmåga att läsa innantill i sin egen bok, men jag har ändå svårt att tro att avståndet mellan hans intentioner och hans text skulle kunna vara så monumentalt – jfr. rubriken på det sammanfattande blockdiagrammet (”Faktorer som inramar och bestämmer ett politiskt partis handlande”) och diagrammets hela konstruktion, jfr. bokens inledningsord (”Det grundläggande problemet i denna bok är hur politiska partiets handlande skall förklaras”, B., s. 9), jfr. hans många programmatiska deklamationer om att en marxistisk partiteori helt lägger tonvikten vid en analys av handlandet, jfr. talet om ett ”alternativ” till annan partiforskning, i synnerhet aktörsteorierna, jfr. deklamationer i boken på exempelvis sidorna 17, 19, 24, 26, 28, 35, 37 ff, 65, 69, 73, 75, 78, 84 ff.

Hur använder Berntson egentligen termen ”handlingar?”

I sin replik upprepar han med emfas, att aktörsteoretikerna endast intresserar sig för motiven bakom partiets handlande, inte för handlandet som sådant, medan däremot den marxistiska partiteorin helt lägger vikten vid handlandet. Tre smärre invändningar kan riktas mot

dessa påståenden: de strider mot Berntsons eget språkbruk, de är inte sanna vad gäller aktörsteoretikerna och de kan inte vara sanna vad gäller "den marxistiska partiteorin".

I sin egen definition (eller vad man nu vill kalla sammanställningen B., s. 28, fig. 3, återgiven i Rec. s. 261 f) av "det politiska partiets handlande" indelar Berntson detta handlande i två undergrupper, "dels "objektiv praktik", dels "subjektiv orientering, medvetenhet" – och det är den sista undergruppen han påstår att aktörsteoretikerna begränsar sig till, alltså en typ av "handlande" enligt hans eget språkbruk.

Påståendet om aktörsteoretikernas ointresse för handlande av den typ Berntson kallar "objektiv praktik" är inte riktigt. (Jag gitter inte närmare upprepa detta utan hänvisar till rec. s. 260 samt några bibliografier över partiforskning.⁸⁾

För det tredje borde Berntson när han uttalar sig om "den marxistiska partiteorin" besinna vad han själv skriver om denna non-entitet: "... marxismen /är/ långt ifrån en teori som avser att förklara alla fenomen i samhället. Tvärtom är dess objekt relativt strikt avgränsat. Preliminärt måste svaret alltså bli att studiet av politiska partier ligger utanför den historiska materialismens traditionella objekt." (B., s. 18). Så behöver och bör det emellertid inte vara, förklarade han, och hans bok innehåller därför ett utkast till "själva grundvalen för en marxistisk partiteori". (B., s. 7). "Det ... måste även i sin egenskap av utkast betraktas som mycket preliminärt." (B., s. 65). "Något försök att tillämpa teorin har ännu inte gjorts". (B., s. 7). Likväl talar han i sin bok upprepade gånger i bestämd form om "den marxistiska partiteorin" och i repliken (s. 351) heter det att "en marxistisk partiteori ... tar fasta på det *faktiska handlandet* ..." – Får jag påminna Berntson om att givet marxistisk partiteoris nuvarande utvecklingsnivå, enligt hans egen beskrivning, så vilar hans karakteristik av denna på ett minst sagt begränsat antal observationer och kan i själva verket endast uppfattas som ett programmatiskt uttalande.

I anknytning till det samband mellan partier och klass (klassallianser etc.), som anges i Berntsons definition, skall jag kort ta upp två problem: frågan om en intresseorganisation kan företräda en "klassallians" samt frågan om vilka komplikationer det kan innebära för fastställandet av "klassintresset" ifall ett parti företräder en "klassallians".

Berntson hävdar att jag visar en närmast total okunghet om marxistisk samhällsteori (Replik, s. 351). Han stödjer konkret detta påstående bl. a. på att jag antytt möjligheten av att en organisation som LO enligt hans definition skulle kunna representera inte bara en klass utan en klassallians. Berntson hävdar: en facklig organisation kan företräda en samhällsklass, "dock inte nå-

gon klassallians" (Replik, s. 349). Det sista beror naturligtvis på vilka samhällsklasser man vill urskilja i sin analys. Tag Berntsons resonemang (B., s. 79 f) om *klassallianser* mellan "den agrara småborgerligheten (småbönderna)" och "den agrara storbourgeoisin (storbönder och godsägare)" och studera samarbetet i det svenska jordbrukets fackliga organisationer. LRF med underorganisationer. Ev. kan Berntson svara på detta, att LRF med underorganisationer *egentligen* inte representerar småbönderna (jfr. hans resonemang, B., s. 79 f) och således med diverse hjälphypoteser slå bort motexempel. Det intressanta för oss, som saknar hans högre insikter i dessa frågor, är naturligtvis vilket empiriskt stöd, inhämtat med vilka metoder, som kan stödja dessa hjälphypoteser.

Ett parti kan enligt Berntsons partidefinition företräda en social klass eller fraktion av klass eller allians av klasser och skikt. Om man inte från början stipulerar att man i sin analys arbetar med de och de klasserna, fragmenten och skikten så kan det lätt visas att antalet kombinationsmöjligheter stiger mycket snabbt – med åtföljande svårigheter att fastställa vilket klassintresse ett parti representerar. Mot denna bakgrund förefaller det mig ytterst oklokt av Berntson att så lättvindigt vifta bort Göran Hermeréns kritik, som bl. a. angav tekniken för en analys av sådana kombinationer.⁹ Berntsons eget resonemang om hur man skall fastställa ett partis klass-tillhörighet i fall av klassallianser, etc. (B., s. 79 ff) är så snårigt och så fyllt av reservationer att det pekar mot det nästan totala godtycket; att gå på i de fotspåren kan ju inte innebära något bidrag till nydaning och vidareutveckling av marxistiska analyser.

Hur fastställs då begreppet "klassintresse"? I repliken heter det nu: "Främst genom den position klassen intar i den samhälleliga produktionsprocessen" (Replik, s. 350). Detta traditionella svar är föga upplysningsande, men som bl. a. framgick av recensionen laborerar Berntson med en viss precisering, som dock betecknas som endast "en preliminär definition" (Rec., s. 263, B., s. 77): "den samlade effekten av a) klassens ekonomiskt bestämda intresse, b) tidigare utfall i klasskampen, c) den aktuella politiska kampens frontställningar." Det måste alltså ges en innebörd åt de tre komponenterna a), b) och c) samt åt "deras samlade effekt". Begreppet "representera (eller 'företräda') måste också fastläggas, med hjälp av en eller flera av de indikatorer som Berntson karakteriserat som otillräckliga (B., s. 77, Replik, s. 350) – eller ev. med hjälp av andra indikatorer.¹⁰ Vidare måste vi finna någon metod för att beskriva inom vilka ramar (eller gränser) ett parti handlar. Dessa tre typer av fastställanden måste ske *oberoende av varandra*. I en konkret analys ser proceduren därefter ut på följande sätt: klassen K har klassintresset KI och klassen K representeras av partiet P. På grundval av detta klassintresse och dess represen-

tation förutsäger vi att gränserna för partiets P:s handlande ser ut så och så. Ifall vi på grundval av empiriska studier av partiets P:s handlande kan fastställa att gränserna ser ut ungefär på det förutsagda sättet kan vi säga att teorin har fått ett visst stöd.

Med hänsyn till beskaffenheten av Berntsons preliminära definition av klassintresse förefaller detta att vara en ytterst svår genomförbar procedur. Kan vi undvika cirkularitet, när en komponent i denna definition är "den aktuella politiska kampens frontställningar" – kan denna bestämmas oberoende av "partiets handlande"? Och hur förhåller det sig med de båda övriga komponenterna: är "tidigare utfall i klasskampen" oberoende av "partiets handlande", är t. o. m. "klassens ekonomiskt bestämda intresse" oberoende av "partiets handlande"? En möjlighet är naturligtvis att se "klassintresset" för en viss klass såsom en ständigt föränderlig storhet, bl. a. beroende på partiernas aktivitet på organisationsfältet – (även om det tycks vara svårt att förena detta betraktelsesätt med Berntsons påstående om "objektiv relation", B., s. 77.). Man kan t. ex. bygga in en feedbackrelation i modellen och försöka göra en perioduppdelning T 1, T 2, etc. Utfallet av aktiviteterna på organisationsfältet vad gäller partierna vid tidpunkten T 1 förändrar då innebörden av ett visst klassintresse till tidpunkten T 2, och det nya innehållet i detta klassintresse bidrar då till att bestämma vederbörande partis handlande under denna period, etc. etc. – För att ingen skall tro att problemen här har förenklats erinras om tidigare resonemang ang. svårigheterna att fastställa ett visst klassintresse i fall av klassallianser, etc.

Det är problem av ungefär här angivet slag Berntson borde ha diskuterat, ifall han velat bli tagen på allvar av empiriskt orienterade partiforskare. Genom att han i stort sett underlåtit en sådan diskussion får hans framställning genomgående en kluven karaktär: å ena sidan är han (som jag också framhöll i recensionen) väl medveten om den empiriska partiforskningens problem, å andra sidan vägrar han att låta dessa insikter återverka på sitt schema för partiforskning, i varje fall på dess centrala relation. Det är detta som utgör den inneboende motsägelsen i hans resonemang (bl. a. baserat på oförmåga att skilja mellan definitioner och empiriska påståenden) vilket i kombination med hans oförmåga att hålla fast sin centrala frågeställning leder fram till katastrofen i form av ett grovt cirkelresonemang.

Avslutning

Berntsons replik är ännu sämre än hans bok. Replikens beskrivning av aktörsteorierna är lika felaktig som bokens och därtill ännu mera onyanserad. Hans nya resonemang om partidefinitioner visar att han inte förstår innebörden av att diskutera definitioners konsekvenser: på min invändning att man enligt hans ursprungliga

partidefinition inte kunde särskilja partier från intresseorganisationer, svarar han att de senare definieras av sin uppgift att hävda klassens intressen gentemot arbetsköparen (alternativt lönearbetaren) medan ett parti däremot företräder klassen – visa vi statsmakten = vilket är ett nonsenssvar. Min kritik att hans schema över faktorer, som skall förklara ett partis handlande, innehåller ett cirkelresonemang, försöker han undvika genom att skifta frågeställning – varefter han ytterligare förtydligar att den centrala oberoende variabeln i hans schema inte kan definieras utom i termer av den beroende variabeln, partiets handlande: alltså ett cirkelresonemang.

I sina avslutande kommentarer klagar han över att jag försökt göra en logisk och begreppsmässig granskning av hans bok, vilket han avfärdar med den folkdemokratiskt klingande termen "formalistisk kritik"; till yttermera visso påstår han att jag bedriver denna kritik i syfte att dölja min totala okunnighet om marxistisk samhällsteori (Replik, s. 351). (Ifall Berntson lever i en miljö där den sista typen av polemik anses gångbar kan jag lättare förstå vissa avsnitt av hans bok.) Min formalistiska kritik slår emellertid inte undan "sakinnehållet i teorierna", försäkrar han (Replik, s. 351). En bedömning av styrkan i detta argument får vänta till dess han presenterat något "sakinnehåll".

För tydlighetens skull vill jag betona en sak: jag har inte hänfört Berntsons intellektuella förvirring till den omständigheten att han är marxist; det finns marxister som är högst logiskt stringenta. Vad jag däremot har påstått är att Berntsons fataliteter uppstår som ett resultat av att han vill skapa en variant av empiriskt orienterad partiteori, *samtidigt* som han fasthåller vissa marxistiska föreställningar, som är oförenliga med en sådan strävan.

Gunnar Sjöblom

Noter

- ¹ Lennart Berntson, Politiska partier och sociala klasser, Cavefors 1974, cit. "B.". Gunnar Sjöblom, Marxistisk partiforskning, Statsvetenskaplig Tidskrift 1976:3: 256–265, cit. "Rec.". Lennart Berntson, Genmäle till Gunnar Sjöblom, Statsvetenskaplig Tidskrift 1976:4: 347–351, cit. "Replik".
- ² Jfr. även B., s. 9: "Huvudintresset i detta perspektiv är inte aktörens handlingar, utan motiven för hans beslut. Händelserna 'ute på fältet' efter det att beslutet har fattats, och de yttre betingelserna för en viss typ av beslut, eller frånvaro av beslut – dessa fenomen lyser i huvudsak med sin frånvaro i den subjektiva aktörsteorin." – Vad gäller Berntsons beskyllningar mot mig för vilseledande citatteknik (Replik, s. 348) så måste jag be läsaren om ursäkt för att en sidhänvisning fallit bort i recensionen; sammanställningen av citat skulle emellertid vara

vilsledande endast under en förutsättning, nämligen att Berntsons karakteristik av aktörsteorierna i det sista av de båda citaten inte också avsåg Downs – vilket av textsammanhanget att döma tycks vara en omöjlig förutsättning. (Se B., s. 42 och 43.) Detta är ett av de många exemplen på att Berntson inte förmår läsa innantill i sin egen bok. – För säkerhets skull vill jag nämna, att av de tre citaten från Berntsons bok i texten ovan är det första hämtat ur avsnittet 6.1.2. (om Sjöblom) och de båda andra från avsnittet 6.1.1. (om Downs), men att jag uppfattat dem som allmänt avseende aktörsteorierna inom partiforskningen.

³ Jfr. A. Downs, *An Economic Theory of Democracy* (New York 1957), s. 290.

⁴ Se t. ex. J.G. Grumm, *The Analysis of Policy Impact* (pp. 439–473) i Greenstein-Polsby, eds., *Handbook of Political Science*, vol. 6. Reading, Mass. 1975), K.M. Dolbeare, *The Impacts of Public Policy* (Political Science Annual, vol. 5:1974:89–130), E. Damgaard, *Politisk output analyse*, *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1972:1:107–122.

^{5a} Se t. ex. B. Barry, *Sociologists, Economists, and Democracy* (London 1970), G. Sartori, *Parties and Party System* (New York 1976) och där refererad litteratur.

^{5b} Med små ändringar kan definitionens giltighetsområde naturligtvis begränsas till konkurrenssystem; så t. ex. hos Downs, a.a., s. 25.

⁶ Se Downs, a.a., s. 23 f., G. Sjöblom, *Party Strategies in a Multiparty System* (Lund 1968), s. 25 ff., B. Molin, *Tjänstepensionsfrågan* (Göteborg 1965, s. 2 2 o. 141 ff. Jfr. B., s. 94, fn. 174.

⁷ "A definition is minimal when all the propensities or characteristics of an entity that are not indispensable for its identification are set forth as variable hypothetical properties – not as definitional properties. This is the same as saying that whatever falls beyond a minimal characterization is left to verification – not declared true by definition". Sartori 1976, a.a., s. 61. Sartori stannar själv, efter ett ingående resonemang, för följande definition: "A party is any political group that presents at elections, and is capable of placing through elections, candidates for public office". *Ibid.*, s. 64, där han också tillägger: "The minimal definition fulfills its purpose when it suffices to identify the object. Beyond this purpose, however, it is by no means a sufficient definition; that is, it cannot satisfy other purposes. The minimal definition is required only to dispel *indefiniteness* by indicating what is to be included in, or excluded from, a given class. Thus minimal definitions of parties have neither explanatory nor predictive power. It is by no means certain that they hit on what matters most (surely the one I propose does not); and it is quite certain that they do not convey the significance and reason of being of the entities thus defined. For this latter purpose we need a framework, a conceptual scheme, . . ."

⁸ T. ex. S. Rokkan, *Citizens, Elections, Parties* (Oslo 1970), D. Urwin, *Political Parties, Societies and Regimes in Europe: Some Reflections on the Literature* (*European Journal of Political Research*, vol. 1: 1973:179–204), G. Sjöblom, *Politiska partier: kommenterad bibliografi* (*Statsvetenskaplig Tidskrift* 1974:91–101), samt litteraturhänvisningar i G. Sartori, a.a.

⁹ G. Hermerén, *Hypotestestning och redefinition*,

Statsvetenskaplig Tidskrift 1976: 265–268, 266 f. Jfr. Replik, s. 351.

¹⁰ Jfr. G. Hermeréns artikel i detta nummer av *Statsvetenskaplig Tidskrift*.

Partier, klasser och representationsbegrepp

In its struggle against the collective power of the possessing classes the proletariat can act as a class only by constituting itself a distinct political party, opposed to all the old parties formed by the possessing classes.

MARX & ENGELS, *Selected Works* (Moskva, 1962).

1. Introduktion

Den allmänna utgångspunkten för min artikel i *SwT* 1976:3 kan kortfattat beskrivas på följande sätt.¹ Betrakta en öprecis vetenskaplig (eller förvetenskaplig) hypotes av typen: *A* beror på *B*, t. ex. revolutioner beror på att folket är missnöjt. Anta vidare att denna hypotes konfronteras med en motinstans, ett exempel på en revolution som *inte* beror på att folket är missnöjt. Vad gör man då?

Man kan betrakta detta som en motinstans, som faller den aktuella hypotesen. Men man kan också rädda hypotesen genom att precisera innebörden i nyckeltermerna "revolution", "beror på", "folket" och "missnöje". Därvid blir det nödvändigt att införa distinktioner av flera slag. Man får t. ex. skilja mellan revolution, statskupp och uppror, mellan olika typer av kausala relationer (bland annat mellan "standing conditions" av skilda slag och "tändande gnistor" dvs. utlösande faktorer), mellan armén och det övriga folket, eller mellan arbetarklassen och det övriga folket, samt mellan olika slag av missnöjen.

Införandet av sådana distinktioner kan (och bör) också kombineras med försök att precisera hypotesens tillämpningsområde. En hypotes kan ju mycket väl vara sann på ett empiriskt område och falsk på ett annat, eller gälla under vissa betingelser men inte under andra. Det finns många slående exempel på detta, bland annat i fysiken. Det ligger ingenting intellektuellt ohederligt i att använda de här skisserade strategierna för att rädda en hypotes, under förutsättning att man anger när t. ex. en term används i en ny betydelse. Att precisera, att införa distinktioner, att formulera initialvillkor och att begränsa tillämpningsområdet är tvärtom olika sätt (men naturligtvis inte de enda) att föra forskningen framåt.

Den typ av resonemang som jag här hastigt skisserat förekommer i åtskilliga vetenskaper och vetenskapsgrupper, inte minst inom psykiatri, humaniora och samhällsforskning. I min artikel ville jag illustrera detta i anslutning till ett avsnitt i Lennart Berntsons bok om

politiska partier och sociala klasser. Uppmärksamheten koncentrerades där på den roll uttrycket "kärngrupp av väljare" spelade i argumentationen. Den allmänna (och egentligen självklara) moralen i artikeln var helt enkelt att empirisk forskning och semantiskt preciseringsarbete kan och bör gå hand i hand även vid analysen av politiska partier och deras agerande.

I sin replik på min kommentar skriver emellertid Lennart Berntson att jag citerat honom fel, och att jag byggt mitt resonemang på detta felcitat.² Detta är emellertid en ren lögn; vem som vill kan kontrollera att den sats jag diskuterade ("Varje politiskt parti företräder en social klass...") ordagrant är hämtad ur Berntsons bok och jag angav också i en fotnot exakt från vilken sida denna sats är hämtad.³ För övrigt förekommer liknande formuleringar på andra ställen hos Berntson, t. ex. följande:

... det är den kombinerade effekten av statens och klasskampsfältets gränsdragningar som tillskriver olika partier olika aktionsvillkor beroende på vilken klass de företräder.⁴

Av denna sista hälften av detta påstående följer uppenbarligen logiskt att olika partier företräder (olika?) klasser.

Var och en som kan läsa innantill – och vill göra sig besväret att granska min artikel i *SVT* 1976:3 – finner vidare att jag ingalunda, som Berntson nu påstår, betraktar uttalandet "Varje politiskt parti företräder en social klass" som en *definition* utan som en hypotes, vars innebörd och status är något oklar; hypotesens sanning är bl. a. avhängig av hur nyckeltermerna i den definieras. Det är *här* definitionerna kommer in i resonemanget. Eller är det möjligen så-att Berntson inte känner till skillnaden mellan en definition och en hypotes?

Inte heller har jag hävdatt att Berntson påstått att varje politiskt parti företräder t.ex. minst och högst (dvs. exakt) en social klass. Vad jag däremot gjort är att jag försökt diskutera några tänkbara tolkningar av satsen "Varje politiskt parti företräder en social klass". Jag ville bland annat visa att det är viktigt att skilja mellan vissa av dessa tolkningar med tanke på en del empiriska motinstanser; dessa invändningar får olika bevisvärde, beroende på vilken tolkning man förutsatt av satsen "Varje politiskt parti företräder en social klass".

Att läsa rätt innantill är uppenbarligen inte Lennart Berntsons starka sida. Syftet med min artikel var att diskutera ett generellt problem beträffande redefinitionernas roll vid hypotesprövning. Jag illustrerade detta med ett resonemang som jag påstod finns *antytt* (observera ordvalet: jag skrev inte t.ex. "utfört") hos Berntson. Som utgångspunkt diskuterade jag ett antal tolkningar av en sats som är ordagrant hämtad ur Berntsons bok och följaktligen korrekt citerad. Emellertid har Berntson inte en enda synpunkt att komma med på det problem jag tog upp till diskussion.

Hans svar var alltså en besvikelse, både med tanke på den långa tid han haft till sitt förfogande och med tanke på att jag tyckte (och fortfarande tycker) att det här finns en rad intressanta teoretiska problem att diskutera. Men om nu Berntson varken kan eller vill kommentera några av dessa problem, kanske någon annan skulle kunna intressera sig för dem. Jag skall därför i det följande något utförligare ta upp ett av de problem jag försökte rikta uppmärksamheten på i min föregående artikel, nämligen tolkningen av innebörden i "företräder" ("representerar") i satser av typen "*A* företräder *B*"; satsen "Varje politiskt parti företräder en social klass" är ju ett specialfall av denna generella sats.

2. "Parti" och "klass"

Den i det här sammanhanget kontroversiella satsen "Varje politiskt parti företräder en social klass" innehåller många problematiska uttryck. Till dem hör uppenbarligen också de båda generella termerna "parti" och "klass". Det finns goda skäl att kort kommentera deras innebörd innan betydelsen hos "företräda" och besläktade uttryck analyseras närmare.

Självklart måste man här skilja mellan en rad olika typer av frågor. Om man preciserar innebörden i termer som "parti" och "klass" på ett visst sätt, så är det sedan en empirisk uppgift att undersöka om det i ett visst samhälle vid en viss tidpunkt finns partier och klasser i den angivna betydelsen. Det senare är en empirisk fråga, som måste skiljas från andra empiriska frågor t. ex. om individerna i detta samhälle anser att det (i den ena eller andra meningen) finns partier och klasser i deras samhälle.

Analysen av värdena för variablerna *A* och *B* i sats-schemat "*A* företräder *B*" kompliceras av två omständigheter. För det första skriver Berntson ibland att partier företräder *klasser*,⁵ ibland att partier företräder vissa *klassintressen*,⁶ ibland att partier företräder vissa *kärngrupper av väljare*.⁷ Men klasser och klassintressen är uppenbarligen inte samma sak, och det är vidare oklart hur dessa båda begrepp förhåller sig till begreppet kärngrupp av väljare. Skälet till denna oklarhet är helt enkelt att Berntson aldrig ger någon ordentlig definition av det senare begreppet. Några av de problem som aktualiseras av begreppet kärngrupp av väljare (svårigheten att här definiera det på ett icke-cirkulärt sätt etc.) diskuterades i min förra artikel.

För det andra skriver Berntson att relationen *företräda* kan råda inte bara mellan ett parti och en social klass utan också mellan ett parti och en "fraktion av [en] klass, eller allians av klasser och skikt".⁸ Det är ju vidare ett empiriskt faktum att det inom många partier – inte

bara inom VPK – förekommer fraktioner, allianser, koalitioner osv. Kan man på motsvarande sätt tänka sig att en klass inte bara kan företrädas av ett parti utan också t. ex. av en fraktion inom ett parti, eller av en allians av fraktioner inom ett eller flera partier, eller av en koalition mellan flera partier, eller av en allians mellan fraktioner och partier? I så fall krävs det inte stora kunskaper i kombinatorik för att inse att antalet möjliga kombinationer blir mycket stort. Anta t.ex. att det finns tre partier i ett land, och att det finns två fraktioner inom varje parti . . . På vilka grunder avgränsas då värdet för variablerna i det ena eller andra enskilda fallet?

Det stora problemet i det här sammanhanget är emellertid innebörden i termerna "parti" och "klass". Enligt det marxistiska partibegreppet⁸, åtminstone i Berntsons tappning, blir förmodligen inte KDS något politiskt parti. Enligt de elektorala partidefinitioner, som Sjöblom förespråkar, kan kommunistiska och socialistiska partier under vissa omständigheter inte betraktas som politiska partier.¹⁰ Förutsättningen för att t. ex. ett kommunistiskt parti skall kunna betraktas som ett politiskt parti enligt Sjöbloms definition är att partiet deltar i allmänna val och ställer upp med kandidater, vilket det för närvarande inte gör i Spanien. Förutsättningen för att ett kommunistiskt parti skall betraktas som ett parti enligt Berntsons definition är att det finns organisationer, med vilka det kämpar om makten och inflytandet över den statliga apparaten.¹¹ Men några sådana konkurrerande organisationer finns ju inte i enpartistater av Kinas typ. Till varje här tänkbar precisering av "parti" svarar givetvis en tolkning av satsen "Varje politiskt parti företräder en social klass".

Även klassbegreppet är naturligtvis oklart. Att det finns en rad olika klassbegrepp är uppenbart om man jämför marxistisk och icke-marxistisk litteratur.¹² Helt klart är det sålunda en skillnad mellan de marxistiska klassbegreppen och de vanliga sociologiska distinktionerna mellan överklass, medelklass, bondeklass och arbetarklass (jfr socialgruppsindelningen i officiell statistik), baserade på rangordningar mellan olika typer av yrken. Vilka konsekvenser valet av klassbegrepp kan få vid studiet av ett empiriskt problem demonstreras bl. a. av Sören Holmberg i en undersökning av klassbakgrund och klasstillhörighet för andra kammarens ledamöter 1968 och 1969.¹³

Men inte ens de marxistiska idéerna om hur klassbegreppet skall definieras förefaller helt entydiga.¹⁴ Den ortodoxa tanken är att de olika klasserna definieras genom sina olikartade ekonomiska funktioner, genom sina skilda relationer till produktionsmedlen.¹⁵ Men vilka är då dessa funktioner och relationer? Betraktar man motsatsparet "äga" och "icke-äga" som fundamentalt här, erhålles två klasser: de exploaterade och de exploate-

rande. "Kapitalisterna, som äger verkstäder och fabriker, och proletärerna, som är berövade alla slags produktionsmedel, är det kapitalistiska samhällets huvudklasser."¹⁶

Men vad säger att de motsatspar som var intressanta och relevanta på Marx' tid också måste vara intressanta och relevanta idag? Samhället har ju ändrats i så många avseenden sedan dess: fackföreningarnas makt har ökat, företagen har differentierats (i små familjeföretag, storindustrier, multi-nationella företag osv.), kooperativa och statliga företag har etablerats, aktieägandet har spritts, antalet tjänstemän har ökat, den offentliga sektorn har växt kraftigt, inkomsterna har fördelats jämnare, m. m. I våra dagar är det få personer som äger större företag. Däremot har många individer, grupper, organisationer, institutioner, partier och stater olika typer av makt och inflytande över hur produktionsmedlen används.

Det kunde därför förefalla vara en intressant uppgift att försöka definiera olika klassbegrepp just på basis av olika typer av makt- och inflytanderelationer.¹⁷ Det behövs kanske inte särskilt understrykas att man här – precis som när det gäller partibegreppet – kan erhålla olika tolkningar av satsen "Varje politiskt parti företräder en social klass" genom att skilja mellan olika klassbegrepp. Men jag skall inte i denna artikel göra något systematiskt försök att utveckla ett sådant begreppsschema och relatera det till kategoriseringar i termer av utbildning, inkomst, status osv., som är vanliga i många traditionella statsvetenskapliga och valsociologiska undersökningar. Det finns ju trots allt en hel del ansatser på detta område.

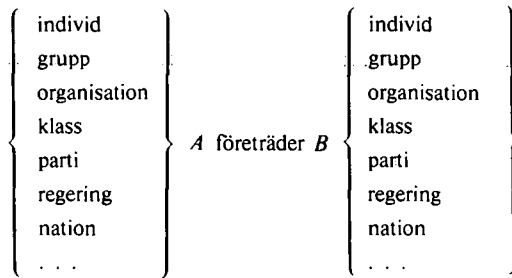
Något som däremot inte alls är lika väl genomarbetat eller diskuterat är representationsbegreppet (eller rättare sagt: representationsbegreppen), alltså innebörden i ord som "företräder" eller "representerar" i satser av typen "A företräder B" respektive "A representerar B". I resten av denna artikel skall jag försöka rikta uppmärksamheten på en del problem som uppstår vid tolkningen av sådana satser.¹⁸

3. Några representationsrelationer

En aktör (individ, grupp, organisation, klass, parti, nation, förbund av nationer) kan ju företräda en annan i många olika meningar och på många olika sätt; småborgerlighetens företrädare behöver ju inte själva vara småhandlare, som Marx påpekat. Man får räkna med att det finns en rad besläktade men distinkta (delvis överlappande) användningar av "företräda", "representera" och motsvarande termer.

En god utgångspunkt för ett närmare studium av någ-

ra olika representationsrelationer är en analys av möjliga kombinationer av aktörer i schemat

Antalet möjliga kombinationer är stort. En individ kan t. ex. företräda en annan individ, en grupp, en organisation, en klass, ett parti, en nation osv. Många av dessa fall är oproblematiska, en del är det inte. Jag skall här försöka visa detta genom att kommentera ett par tämligen klara fall och jämföra dem med några mer problematiska.

En individ kan företräda en annan individ i ett visst bestämt sammanhang (t. ex. en advokat företräder sin klient inför rätta; en person fungerar som ombud för en annan i en förhandling). Detta grundas då på någon form av fullmakt eller avtal, som kan men inte behöver vara skriftlig, juridiskt bindande osv. I överenskommelsen mellan A och B preciseras instruktioner och ansvarsförhållanden, såvida inte detta framgår av praxis. En individ kan också företräda en organisation i t. ex. en radiodebatt. Detta innebär att han är utsedd att föra organisationens talan enligt vissa i förväg fastställda regler, t. ex. genom styrelsebeslut med enkel majoritet. På motsvarande sätt företräder den som enligt gällande regler blivit vald till ordförande i ett politiskt parti sitt parti i skilda sammanhang. En individ kan också företräda en grupp eller klass på t. ex. det sättet att en person i en bolagsstyrelse utsetts att representera arbetarna i företaget och föra fram deras synpunkter. Även en regering eller en nation kan representeras av en person, t. ex. av en ambassadör. Om en individ klarat av en i förväg uppställd kvalificeringsgräns eller vunnit en serie utslagstävlingar, kan han slutligen få representera sitt land vid internationella tävlingar.

De hitintills diskuterade fallen har väl alla varit någorlunda klara. Det är här fråga om olika slags formell representation, som kan preciseras genom att man anger (a) enligt vilka regler A utsetts att representera B , och (b) vad A skall göra som B :s representant, och (c) på vilket sätt och inför vem A är ansvarig för vad han gjort eller underlåtit att göra som B :s representant. De ovan skisserade fallen kan givetvis analyseras ytterligare, men jag tror knappast det är nödvändigt med en sådan analys här. Hur som helst är det väl också uppenbart att en aktör kan företräda en annan (individ, grupp, organi-

sation osv.) genom att han i skilda meningar identifierar sig med och kämpar för denna aktörs åsikter och intressen utan att han är formellt utsedd att göra detta på det sätt som skisserats ovan.

Föregående fall kan illustreras med förhållandet mellan en klass (eller ett parti) och dess politiska och litterära representanter. Betrakta t. ex. en grupp vänsterintellektuella, som alla är medlemmar av kommunistpartiet och som (utan att ha fått något formellt uppdrag från partiledningen) i olika tidningar och tidskrifter medverkar i partiets ideologiska offensiv. Medlemskapet i partiet förefaller knappast vara ett tillräckligt eller nödvändigt villkor för att representationsrelationen skall föreligga; Marx var ju själv under långa perioder inte medlem av någon politisk organisation. Vad som däremot är viktigt är att den aktuella gruppen delar partiets ideologi, kämpar för samma intressen osv. Men vilka är kriterierna på att aktörerna A och B här samma ideologi? Det är knappast rimligt att kräva att de i varje konkret politisk fråga skall inta samma ståndpunkt; det skulle kväva den levande politiska debatten inom partiet. För övrigt måste det finnas många olika sätt att förverkliga en ideologi, en politisk vision. Är det inte rimligt att räkna med en glidande skala på denna punkt?

En organisation kan vidare företräda en individ (t. ex. LO en av sina medlemmar) eller en annan organisation (LO ett av sina medlemsförbund, t. ex. Metallarbetarförbundet) i förhandlingar av skilda slag. Detta är ett tämligen klart och oproblematiskt fall. Det kan analyseras i termer av medlemskap, där medlemsrelationen just kan innebära att aktören A förbinder sig att låta sig företrädas av B i vissa sammanhang, t. ex. vid avtalsförhandlingar, och B förbinder sig att företräda A , i och med att A blir medlem i organisationen B .

Man kan naturligtvis diskutera i detalj om medlemskapet i dessa fall skall vara en nödvändig betingelse, eller en tillräcklig betingelse, eller ett moment i en nödvändig betingelse, eller om någon (och i så fall vilken) kombination av dessa möjligheter skall föreligga, för att B skall företräda A . Något generellt svar på detta kan knappast ges; det beror i varje särskilt fall på vad medlemskapet anses förplikta medlemmarna respektive den aktuella organisationen till.

Om dessa senaste fall är någorlunda klara, är det dock åtskilligt mera osäkert vad det skall innebära att ett parti eller en organisation säger sig företräda "löntagarna" (i vilket ju Olof Palme under valrörelsen 1976 vid upprepade tillfällen påstod att socialdemokraterna gjorde) i de fall då detta inte grundas på medlemskap. Det låter sig naturligtvis sägas att partiet i ett sådant fall kämpar för löntagarnas intressen. Men vem bestämmer vilka löntagarnas intressen är, och med hjälp av vilka metoder sker detta?

Resonemanget blir inte riktigt övertygande, om stora löntagargrupper samtidigt protesterar och tycker att det aktuella partiet inte alls representerar deras intressen och förklarar att de tänker rösta på ett helt annat parti. Man kan naturligtvis då invända att löntagarna i så fall inte vet vilka deras "sanna" intressen egentligen är. Men oklarheten i uttrycket "sanna intressen", och svårigheten att på ett tillförlitligt sätt avgöra vad någons "sanna" intressen består i, är ju påfallande. För övrigt gäller det att skilja mellan de intressen en aktör *faktiskt* har, och de intressen han enligt en annan aktör *borde* ha.

Den kända satsen i 1809 års regeringsform "Riksdagen representerar svenska folket" kan tolkas på flera sätt. En rimlig tolkning (som emellertid varken ur semantisk eller saklig synpunkt är oproblematisk) innebär att satsen påstår att politiska åsikter och värderingar i den svenska valmanskåren återspeglas i riksdagsledamöternas eller riksdagspartiernas åsikter och värderingar, så att t. ex. en ståndpunkt som är vanlig och har starkt stöd hos väljarna också är vanlig och har starkt stöd i riksdagen och tvärtom. Det är väl uppenbart att man här måste räkna med en glidande skala; överensstämmelsen kan vara mer eller mindre god, vilket också de tidigare nämnda empiriska undersökningar Sören Holmberg gjort har visat.

Satser av typen "*A* representerar *B*" kan vara flertydiga på olika sätt. En intressant och viktig typ av oklarhet exemplifieras av "*A* representerar svenska kommunalpolitiker". Denna sats kan tolkas så att den innebär att *A* är utsedd (genom val, styrelsebeslut, lottning, etc.) att i något sammanhang (t. ex. vid en kongress) representera svenska kommunalpolitiker. Men satsen kan också i vissa kontexter tolkas så att den innebär att *A* i ovanligt hög grad har många av de egenskaper, som förknippas med svenska kommunalpolitiker; *A* är helt enkelt ett gott (tydligt, typiskt, representativt) exempel på en sådan. Tolkas satsen på det senare sättet, förutsätts inte något formellt beslut att utse *A* till representant av det slag som förutsätts i det första fallet.

Innan jag går in på de mer oklara fallen, vill jag nämna några exempel på ett par som jag tror relativt oproblematiska användningar av termerna "företräda" och "representera". Om man säger att ett parti som SKP endast representerar t. ex. 0,3 procent av landets befolkning, så kan detta bl. a. tolkas så att det innebär att SKP:s väljare endast utgör 0,3 procent av den svenska valmanskåren, eller att endast 0,3 procent av svenska folket sympatiserar med SKP:s politik. Vid båda dessa tolkningar är det lätt att se vari representationsrelationen skall bestå: det är här fråga om en del-helhetsrelation.

Det finns för övrigt åtskilliga andra ganska oproblematiska användningar av "företräda", där den företrädande aktören är ett politiskt parti. Jag tänker då bl. a. på påståenden av typen att ett parti företräder vissa åsik-

ter i en bestämd fråga. Det förefaller rimligt att tolka detta så att det helt enkelt innebär att partiet har dessa åsikter i den aktuella frågan (argumenterar för dessa åsikter i sina tidningar, i riksdagsarbetet osv.). Också i detta fall är det rätt klart vari representationsrelationen består: "Aktören *A* företräder åsikten *X*" innebär att *A* har *X*, eller tydligare att *A* har egenskapen att hysa, förfäta (etc.) *X*.

4. Villkor för representation

Jag skall nu på ett något mer systematiskt sätt försöka ställa samman de olika villkor för representation som skyttat mer eller mindre tydligt i kommentarerna till exemplen i föregående avsnitt. Dessa villkor kan på ett naturligt sätt grupperas i sex huvudgrupper. Olika representationsbegrepp kan sedan särskiljas genom att man anger vilket eller vilka av dessa villkor som är nödvändiga och tillräckliga för att en aktör i ett givet fall skall representera en annan.

Först och främst har vi en grupp *formella villkor*, som preciserar några av representationsbegreppets logiska egenskaper:

- (1) *Klassifikatoriskt begrepp*. Antingen företräds aktören *B* av aktören *A*, eller så företräds *B* inte av *A*; det är inte möjligt att gradera representationsbegreppet.
- (2) *Komparativt begrepp*. Representationsbegreppet kan graderas; *A* kan representera *B* mer eller mindre, och det är meningsfullt att tala om t. ex. över- respektive underrepresentation.

Villkoren (1) och (2) kan kombineras med något av följande två villkor:

- (3) *Tvåställig relation*. Utgångspunkten för analysen är ett satsschema av typen "*A* representerar *B*" med eller utan tidsparametrar, som i det här sammanhanget inte är särskilt viktiga.
- (4) *Treställig relation*. Utgångspunkten för analysen är ett satsschema av typen "*A* representerar *B* hos eller inför *C*" (med eller utan tidsparametrar).

Genom att införa denna enkla distinktion kan en del pseudodebatter elimineras. Vissa statsvetare har lagt ner stor energi på att diskutera om representationsrelationen "egentligen" förutsätter tre termer, alltså är en treställig relation, eller inte. Denna debatt förefaller inte särskilt fruktbar, och jag föreslår att man helt enkelt nöjer sig med att konstatera att begreppet ibland kan konstrueras på det ena sättet och ibland på det andra.

I åtskilliga fall kan man naturligtvis peka på någon tredje aktör *C* eller något sammanhang *S* sådant att *A* representerar *B* inför *C* eller i *S*. Men distinktionen mellan villkoren (3) och (4) blir ju särskilt viktig bara i det fall då (a) det finns någon aktör *C* eller något sammanhang *S* sådant att *A* representerar *B* inför *C* eller i *S*

och (b) det samtidigt gäller att det finns en annan aktör än *B* som *A* representerar i något sammanhang eller inför någon tredje aktör, eller att det finns en annan aktör än *A* som representerar *B* i något sammanhang eller inför några aktörer. Med andra ord, om *A* representerar *B* i alla sammanhang och inför alla andra aktörer, och endast *A* gör detta, spelar distinktionen mellan villkoren (3) och (4) ingen större roll. Men detta är ju långtifrån alltid fallet.

Säger man exempelvis att riksdagen representerar svenska folket, uppfyller representationsbegreppet villkor (3) men ej villkor (4). Det finns i varje fall numera ingen väldefinierad tredje aktör, som riksdagen representerar svenska folket inför; "omvärlden" uppfyller inte precis de krav man i sådana här sammanhang ställer på aktörer. När man däremot säger att en advokat representerar sin klient eller en ambassadör sitt land, är det tvärtom; då är villkor (4) uppfyllt. Advokaten representerar klienten i en rättegång men inte i en annan, och ambassadören representerar sitt lands regering inför ett annat lands regering men inte inför ett tredje lands regering osv.

En viktig grupp av villkor preciserar representationsrelationens bas eller grund. Då de sex villkoren nedan anger olika typer av regler enligt vilka en aktör kan representera en annan, skall jag i det följande referera till dem som *regelvillkor*. Att *A* representerar *B* kan t. ex. bero på att något av dessa villkor är uppfyllt:

- (5) *Överenskommelse*. *A* och *B* har muntligt eller skriftligt kommit överens om att *A* skall representera *B*.
- (6) *Utänmning*. *A* har (t. ex. av regeringen) utänmnats att representera *B* (t. ex. att vara landets ambassadör i USA).
- (7) *Uttagning*. *A* har på basis av intellektuella eller sportliga prestationer uttagits att representera *B* i något sammanhang.
- (8) *Valprocedur*. *A* har valts till representant för *B* i enlighet med något slags valsystem (direkt, indirekt, etc.).
- (9) *Lotterimetod*. *A* har utsetts att representera *B* genom att någon typ av lotterimetod har använts som urvalsinstrument.
- (10) *Medlemskap*. *A* representerar *B* t. ex. vid vissa konflikter automatiskt i och med att *B* är medlem av eller ansluten till *A*.

Det bör understrykas att denna uppräknings lista inte gör anspråk på fullständighet. Vill man använda juridisk terminologi, kunde man skilja mellan vad som skulle kunna kallas rättsfakta-villkor (eller input-villkor) och rättsföljd-villkor (eller output-villkor). De här formulerade fem villkoren tillhör uppenbarligen den första kategorin. De kommer sedan att kompletteras med andra villkor.

Det är stor skillnad mellan åtskilliga av dessa fem fall ovan; ett av villkoren (5)-(10) kan vara uppfyllt utan att något av de andra behöver vara det. Men samtidigt finns det vissa intressanta likheter mellan dem. Den kanske viktigaste är att oavsett vilken bas representationsrelationen har, så föreligger någon form av formellt regelsystem som preciserar under vilka betingelser *A* skall anses representera *B*. I och för sig är naturligtvis lotteriförfarandet slumpmässigt, men det finns alltså regler som säger vilken typ av lotterimetod som skall användas och under vilka betingelser denna metod skall användas. I samtliga fall är det ju också så att representationsrelationen inte kan graderas. Antingen representeras *B* av *A* på de här diskuterade grunderna, eller så är detta icke fallet. Villkoren (5)-(10) kan alltså kombineras med villkor (1) men ej med villkor (2).

Om *A* representerar *B* på basis av något av villkoren (5)-(10), är det naturligt att gå vidare och fråga vad *A* skall göra som *B*'s representant. Genom att närmare beskriva *A*'s uppdrag och kompetensområde kan olika representationsrelationer särskiljas. Uppdraget att fungera som ställföreträdare eller representant för någon annan är alltid förknippat med vissa explicita eller implicita instruktioner. Dessa behöver inte vara formulerade utan kan ha kodifierats i en allmänt tillämpad praxis – instruktionen består då i att representanten skall följa praxis. De villkor som preciserar dessa instruktioner skall jag i det följande kalla *instruktionsvillkor*.

Vad representanten skall göra, skiftar naturligtvis som regel från fall till fall. Jag skall emellertid inte gå in på detaljer utan nöjer mig med att skilja mellan två allmänna villkor, med utgångspunkt från vilka representationsuppdragets omfattning kan fixeras:

- (11) *Specifika instruktioner för ett tillfälle*. Detta gäller t. ex. i det fall då en advokat representerar sin klient inför rätta, eller då ett ombud representerar en grupp strejkande vid förhandlingar.
- (12) *Allmänna instruktioner för en serie av tillfällen*. Detta gäller t. ex. den som representerar ett politiskt parti i kommunfullmäktige, eller den som representerar en svensk firma utomlands.

Det finns möjligheter till många varianter på dessa två villkor. Utrymmet för egna initiativ kan sålunda variera avsevärt. Men det finns ingen anledning att här försöka utveckla dessa olika versioner närmare.

Utfärdandet och accepterandet av instruktioner av det slag som förutsätts i (11) och (12) innebär att något eller några av följande *normativa villkor* är uppfyllda:

- (13) *Krav*. (a) *A* bör fullgöra sitt uppdrag enligt instruktionerna, (b) *B* har rätt att kräva att *A* gör detta, (c) *A* är medveten om och accepterar detta i och med att han åtar sig uppdraget, och/eller (d) *A* bör vara medveten om och acceptera detta.

- (14) *Auktoritet*. Genom valet, utnämningen, uttagningen etc., har aktören *A* fått rättighet att agera för aktören *B*:s räkning; *B* har auktoriserat *A* att handla i hans namn (som hans ställföreträdare, i hans ställe).
- (15) *Ansvarighet* (a) *A* är moraliskt ansvarig inför *B* för det sätt på vilket han skött sitt representationsuppdrag, eller (b) *A* är juridiskt ansvarig inför *B* för det sätt på vilket han skött detta uppdrag, eller (c) både (a) och (b).
- (16) *Bundenhet*. (a) *B* förpliktar sig att inom vissa bestämda (eller "rimliga") gränser vara bunden av de beslut och överenskommelser *A* som *B*:s representant fattar med andra aktörer, eller (b) *B* anses allmänt bunden av dessa beslut och överenskommelser, eller (c) både (a) och (b).

Satserna (13)–(16) kan i enlighet med den tidigare introducerade terminologin klassificeras som rättsföljdvillkor (eller output-villkor) snarare än som rättsfakta-villkor (eller input-villkor). För att undvika missförstånd bör det kanske sägas att dessa villkor inte helt och hållet är normativa; vissa varianter eller klausuler är deskriptiva. Detta gäller (c) i (13), (b) i (15) och (b) i (16).

I villkor (15) kan man vidare tänka sig olika variationer av "ansvarig inför *B*". Denna klausul kan tolkas så att *B* själv har möjlighet att ställa *A* till ansvar och i förekommande fall bestämma och vidtaga sanktioner mot *A* för försumlighet, eller att utdela belöning för skickligt utfört uppdrag. Men klausulen kan också tolkas så att den innebär att *B* har möjlighet att ställa *A* till ansvar genom att exempelvis anmäla honom för en tredje aktör *C* (disciplinnämnd, konstitutionsutskott, domstol, etc.), som har att fixera straff och belöning.

Villkor (16) förefaller helt klart tillämpligt vid kollektivavtal. Om *A* som representant för *B* gör en överenskommelse med *C*, är det som om *B* och *C* hade gjort denna överenskommelse; *B* är bunden av vad *A* gjort som hans ställföreträdare. LO:s medlemsförbund är förpliktade – och/eller anses allmänt förpliktade – att acceptera de resultat LO lyckats uppnå i förhandlingarna med andra parter på arbetsmarknaden. På analogt sätt är väljarna bundna av de beslut som fattats i deras namn av regering och riksdag. I detta fall är väljarna också juridiskt bundna; den som överträder lagar och bestämmelser kan dömas av domstol. Villkor (16) gäller emellertid inte utan vidare för riksdagsmännens förhållande till sina respektive partier eller väljare; det skulle ju innebära att folkpartiet eller en del av dem som röstat på detta parti skulle (anses) vara bundna t. ex. av Sten Sjöholms agerande (röstningar) i riksdagen. Detta skulle förutsätta helt andra krav på partiloyalitet (respektive lojalitet mot väljarnas vilja) än de som nu tillämpas.

De tidigare diskuterade villkoren (5)–(10) är emellertid inte den enda grunden till att en representationsrelation

föreligger. Den kan också eller enbart grundas på någon form av likhet, varvid begreppen representation och representativitet glider över i varandra. Grundas representationsrelationen enbart på likhet, blir de två senaste grupperna av villkor (instruktionsvillkoren och de normativa villkoren) irrelevanta. Likhetsvillkoren kan emellertid få mycket olika utseende, beroende på bl. a. antalet och arten av aktörer och på i vilket eller vilka avseenden aktörerna förutsätts vara lika.

Vi kan sålunda här skilja mellan åtminstone följande fyra typer av *likhetsvillkor*:

- (17) *Likhet mellan individer*. Aktörerna *A* och *B* har någon eller några gemensamma egenskaper, t. ex. samma inkomster, utbildning, status, bakgrund, levnadssätt, åsikter eller värderingar.
- (18) *Likhet mellan grupper av aktörer*. Gruppen *A*:s (t. ex. riksdagens) sammansättning liknar ("speglar") gruppen *B*:s (t. ex. valmanskårens) sammansättning i något bestämt avseende.
- (19) *Likhet mellan grupper av aktörer*. Åsikter och värderingar i vissa frågor inom gruppen *A* överensstämmer med åsikter och värderingar i dessa frågor inom gruppen *B*.
- (20) *Likhet mellan individ och grupp*. Individens *A* personifierar eller exemplifierar beteenden, åsikter och värderingar som dominerar inom den representerade gruppen *B*.

Inte heller denna gång gör uppräknningen anspråk på fullständighet.

Ett representationsbegrepp av den typ som uppfyller villkor (18) förutsätts, när man diskuterar hur en lagstiftande församling skall vara sammansatt för att på ett "riktigt" eller "rättvist" sätt representera folket, folkviljan eller dylikt. Villkoren (18) och (19) är ju f. ö. uppenbarligen nära besläktade. Att det finns en likhet mellan två grupper av aktörer *A* och *B* i den meningen att en viss åsikt *X* har majoritet över åsikten *Y* i både *A* och *B* betyder dock naturligtvis inte att fördelningen av åsikterna *X* och *Y* i *A* motsvarar eller "speglar" fördelningen av åsikterna *X* och *Y* i *B*.

Samtliga dessa fyra villkor (17)–(20) – i motsats till de sex regelvillkoren – förutsätter att representationsrelationen kan graderas; de är alltså förenliga med det formella villkoret (2) men ej med villkoret (1). Intressant nog kan emellertid likhetsvillkoren och regelvillkoren ibland kombineras. Båda kan av en tillfällighet vara uppfyllda i ett givet fall. Men man kan ju också tänka sig att skälet till att *A* valts att representera *B* just är att (i) det råder någon närmare angiven eller angivbar likhet mellan *A* och *B*, eller (ii) någon tror att så är fallet.

I varje fall är det väl svårt att föreställa sig att någon skulle bli vald att representera en grupp strejkande vid förhandlingar med arbetsgivaren, om han inte i de frågor

förhandlingarna kommer att gälla delar och framför majoritetens åsikter. På liknande sätt får man väl i allmänhet förutsätta att den som utnämns till ambassadör i ett land ansluter sig till sin regerings politiska åsikter, och att detta kan vara ett skäl (men givetvis inte det enda) för utnämningen.

Beträffande exempelvis förhållandet mellan riksdagsledamöterna och väljarna gäller att de förra ju är valda av de senare enligt en i detalj reglerad valprocedur; ett av regelvillkoren är alltså uppfyllt. Samtidigt kan också – som empiriska undersökningar visat – riksdagsmännen och de i riksdagen representerade partierna mer eller mindre väl representera väljarnas värderingar och ståndpunkter; ett av likhetsvillkoren är då uppfyllt. Därmed erhålles en kombination av ett klassifikatoriskt och ett komparativt representationsbegrepp.

Det finns slutligen anledning att också uppmärksamma en psykologisk eller subjektiv dimension hos representationsbegreppet. Man kan fråga om och i vilken utsträckning följande *subjektiva* villkor är uppfyllt:

(21) *Upplevd representation.* Aktören *B* känner sig representerad av aktören *A*.

Är detta villkor uppfyllt, är det rimligt att anta att detta beror på någon form av identifikation eller upplevd likhet mellan aktörerna; även detta villkor förutsätter alltså ett graderbart representationsbegrepp. *B* kan givetvis känna sig mer eller mindre (väl) representerad av *A*.

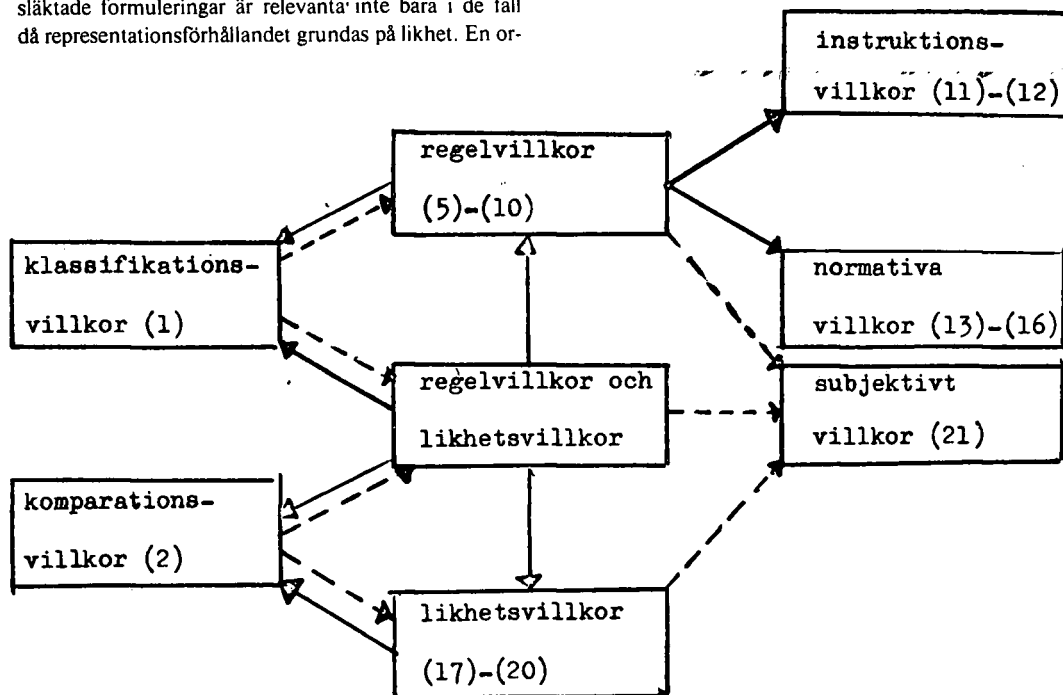
För övrigt bör det betonas att villkoret (21) och besläktade formuleringar är relevanta: inte bara i de fall då representationsförhållandet grundas på likhet. En or-

sak till politisk apati och alienation kan mycket väl vara att väljarna i ett land inte känner sig representerade av de politiska beslutsfattarna, fast dessa valts enligt gällande regler i ett representativt demokratiskt system; avståndet mellan beslutsfattarna och resten av folket har blivit för stort.

Då representationsrelationer grundas på regelvillkor av typen (5)–(10), är verifikationsproblemen jämförelsevis lätthanterliga. Antingen har aktören ifråga utnämnts (uttagits, valts, etc.) enligt vissa regler eller inte, och i princip är inga svåra teoretiska eller metodiska problem förknippade med att avgöra vilket som är fallet. Situationen blir helt annorlunda, då representationsrelationer grundas på likhetsvillkor av typen (17)–(20). Detta gäller också och i kanske ännu högre grad beträffande det följande subjektiva villkoret (21).

Problemen är förmodligen enklare än de som aktualiseras av påståenden om likheter mellan konstverk (jfr. not 22), men analoga problem uppstår här. Man kan sålunda lätt konstruera likheter mellan två godtyckligt valda aktörer. Mellan två givna aktörer finns det också alltid vissa likheter (och olikheter) som är irrelevanta och därför ointressanta. Två forskare kan vidare vara oense om *A* och *B* är lika eller ej i ett visst bestämt avseende. Hur skall sådana oenigheter lösas? osv.

Distinktionerna mellan de olika villkoren och villkorsgrupperna är viktiga, inte minst därför att man använder

olika metoder för att fastställa om de är uppfyllda. De behövs också för att undvika och avslöja ofruktbara ordstrider (skenbar enighet och oenighet) om huruvida A i ett givet fall representerar B eller ej. För att underlätta en överblick över de olika villkorens relationer till varandra, skall jag här i ett något förenklat diagram skissera vad man kunde kalla representationsbegreppens logiska geografi (se föregående sida).

En heldragen pil från en box till en annan betyder att om villkoren i den första boxen är uppfyllda, så är också villkoren i den andra boxen uppfyllda. En streckad pil från en box till en annan betyder att om villkoren i den första boxen är uppfyllda, så kan (men behöver inte) villkoren i den andra boxen vara uppfyllda.

5. Innebörden i "Partiet P företräder klassen K "

I föregående två avsnitt har jag (utan att göra anspråk på fullständighet) givit exempel på några vanliga sätt att använda termerna "företräda" och "representera", och jag har skisserat analyser av några av dessa representationsbegrepp. Den enligt min mening oklaraste användningen av dessa termer återstår att behandla, och det är innebörden av "företräda" (respektive "representera") i satser av typen "Partiet P företräder (representerar) klassen K ".

Relationen mellan partiet P och klassen K grundas i detta fall inte på medlemskap; partiet är inte medlem av klassen och klassen är inte medlem av partiet. Det är väl också uppenbart att det här inte är fråga om formell representation av något av de slag som tidigare diskuterats. Lika lite kan representationsrelationen i detta fall analyseras som en del-helhetsrelation. Inte heller kan "Partiet P företräder klassen K " översättas till "Partiet P har klassen K eller "Partiet P har egenskapen att hysa, förfäktas etc. klassen K ". Men hur skall "Partiet P företräder klassen K " då tolkas? Frågan är tyvärr lättare att ställa än att besvara.

Betraktar man de i föregående avsnitt diskuterade 21 villkoren, ser man att endast ett mycket begränsat antal av dem är relevanta här. Beträffande de formella villkoren kan man känna tvekan i valet mellan (1) och (2), men förmodligen är det här rimligast att föreslå (2). Ingen tvekan kan emellertid råda när det gäller de följande två formella villkoren; det måste här vara fråga om (3). Det förefaller vidare helt klart att inget av regelvillkoren är tillämpliga i detta fall. Därav följer att inte heller instruktionsvillkoren och de normativa villkoren är relevanta.

Tänkbara är däremot likhetsvillkoren (18) och (19) och möjligen det subjektiva villkoret (21). De som tillhör en viss klass K och de som är medlemmar i ett bestämt parti P kan ju mycket väl ha samma politiska intressen och sociala bakgrund, och fördelningen av människor från olika socialgrupper inom P och K kan på mots-

varande sätt likna varandra. Inte heller är det orimligt att påstå att de som tillhör K skulle kunna känna sig bättre representerade av P än av P' . Om detta sedan i ett bestämt fall är sant eller inte är naturligtvis en empirisk fråga. Att villkoren (18), (19) och (21) är tänkbara innebär dock givetvis inte att de är de enda möjliga. De tycks hur som helst inte kunna användas för att precisera vad Lennart Berntson menar när han påstår att vissa partier företräder vissa klasser.

I sin bok om politiska partier och sociala klasser diskuterar nämligen Berntson olika tänkbara indicier på vilken grupp ett parti företräder, eller på vad han ibland kallar dess "klasskaraktär",¹⁹ t. ex. väljarkårens sociala sammansättning. Men han skriver att dessa indicier bara kan betraktas som fingervisningar. Därefter följer detta nyckelcitat:

Den avgörande faktorn vid bestämningen av ett partis *klassrepresentation* är dess handlande – inte vad partiet i program och uttalanden säger, utan vad det faktiskt gör. Med det faktiska handlandet menas då vilka krav det stödjer och genomför, hur det fördelar ekonomiska resurser, eller underlåter att fördela dessa resurser, vilken inriktning dess ekonomiska politik i stort ges vid avvägningen mellan olika gruppers intressen, hur lättnader respektive pålagor fördelas mellan olika grupper, hur de förhåller sig till andra partiers krav och ageranden, vilka utfästelser det ger, och vilka överenskommelser det ingår med olika klassers företrädare, vilka åtgärder för politisk och ideologisk mobilisering det genomför, och mot vilka krav och intressen en sådan mobilisering riktar sig m. m., m. m.²⁰

Detta citat aktualiserar emellertid en del olika problem, både av teoretisk och praktiskt art.

Vad menas för det första med uttrycket "den avgörande faktorn"? Är partiets faktiska handlande en tillräcklig betingelse för att det skall företräda en bestämd klass? Eller är det en nödvändig betingelse för detta? Eller ett moment i en tillräcklig betingelse? Eller ett moment i en nödvändig betingelse? Eller någon kombination av dessa (eller andra besläktade) möjligheter? Är det fråga om ett *kriterium*, så måste det finnas ett generellt samband mellan att handla på ett visst sätt och att företräda ett visst parti, och frågan är alltså hur detta generella samband är beskaffat. Man kan tycka att detta är ett mindre problem. Men om man vid en empirisk undersökning fastställt att ett parti handlat på ett visst sätt, måste man känna till detta sambands art för att kunna dra några bestämda slutsatser om vilken klass partiet företräder.

Det andra problemet är detta. Det räcker inte bara att det finns ett generellt samband av det slag som antydes ovan mellan egenskaperna att handla på ett visst sätt och att företräda en viss klass, utan man måste ju också specificera *på vilket sätt* partiet skall handla för att företräda en bestämd klass. Antag alltså (a) att klass-

begreppet definierats på ett visst bestämt sätt, och att det i ett givet samhälle finns olika klasser enligt denna definition av "klass", samt (b) att man kan fastställa att partiet P utfört handlingarna $H_1 \dots H_n$ (stött krav, fördelat resurser och pålagor etc.), och att dessa handlingar lett till vissa konsekvenser. På vilka grunder avgörs nu att partiet P företräder en bestämd klass K ? Det som fattas är helt enkelt en bro mellan (a) och (b), vilket många som skrivit om förhållandet mellan klass och parti inte observerat; detta gäller också Lennart Berntson.²¹

6. Fyra slags kriterier

Man kan tänka sig flera olika slags begrepp som kopplar ihop fakta om ett visst partis agerande med förekomsten av vissa klasser eller klassintressen i ett bestämt samhälle. Med hjälp av dessa begrepp kan sedan kriterier konstrueras enligt följande schema:

Partiet P 's handlingar H_1, \dots, H_n visar att P företräder klassen K , om och endast om ---

där någon eller några av de fyra satserna (1)–(4) nedan kan sättas in på den plats i schemat som markeras av "---".

Jag skall börja med att kort kommentera en typ av empiriska kriterier, som kunde kallas för "kausalkriterier", eftersom nyckeltermen i kriteriet är "påverka":

- (1) *Empiriskt kriterium I.* Partiets P 's handlande under den aktuella tiden påverkades mer av klassen (alternativt klassintressen) K än av någon annan klass (etc.) K' .

Ur (1) kan en mängd mer exakta kriterier erhållas genom att den kausala relationen preciseras på olika sätt (t. ex. positiv och negativ påverkan, direkt och indirekt påverkan, medveten och omedveten påverkan, påverkan genom olika metoder, osv.).²²

Härvid bör det påpekas att exempelvis direkt positiv påverkan (liksom de övriga möjliga typerna av kausala relationer) täcker många fall, t. ex. att partiet P 's ledning handlar på uppdrag av (representanter för) klassen K , eller på order av (representanter för) K , eller för att få beröm, stöd, eller ekonomiska belöningar av K , eller för att undvika kritik, konfrontation med eller sanktioner av K . Mer komplicerade varianter är också möjliga. En sådan är följande: man tänker sig att P 's handlande inte sker direkt på order av (representanter för) K utan enligt vad P 's ledning tror att viktiga grupper inom K skulle vilja att P gjorde, även om detta aldrig blivit framfört i klartext till P 's ledning. Mellan P och K skjuter man alltså in hypoteser om vad (grupper inom) K skulle önska att P gjorde.

Nackdelen med detta första empiriska kriterium är svårigheten att få grepp om den kausala relationen och

att belägga hypoteserna om kausalt samband. Det är därför frestande att leta efter andra kriterier, och sådana är inte svåra att finna. En nära till hands liggande idé är att låta relationer av typen *gynna* eller *favorisera* etablera den bro som behövs. Kriteriet (1) ovan kan men behöver inte sammanfalla med följande empiriska kriterium, som av uppenbara skäl kunde kallas "favoriseringskriteriet":

- (2) *Empiriskt kriterium II.* De av partiet P under den aktuella tidsperioden utförda handlingarna och deras konsekvenser gynnar klassen K på övriga klassers bekostnad.

Idén bakom denna formulering är helt enkelt att om P 's handlingar (och dessa handlingars konsekvenser) gynnar alla klasser lika mycket, så kan man inte med hjälp av detta kriterium skilja mellan P 's relationer till klasserna K och K' ; man kan då lika gärna säga att P företräder K som att det företräder K' .

Nu kan man visserligen tänka sig att de aktuella handlingarna och deras konsekvenser gynnar samtliga klasser, låt vara i varierande grad. I varje fall får denna möjlighet inte uteslutas a priori. Kriteriet (2) bör med tanke på detta tolkas så att det också täcker formuleringar av typen:

- (2) *Empiriskt kriterium II'.* De av partiet P utförda aktuella handlingarna och deras konsekvenser gynnar K avsevärt mer än de gynnar övriga klasser.

En komplikation härvidlag blir naturligtvis innebörden i uttrycket "avsevärt mer". Hur mycket mer skall det vara för att kriteriet skall anses uppfyllt? Det finns antagligen ingen möjlighet att i förväg fixera ett intressant och preciserat svar på denna fråga. Detta visar bara att kriteriet på denna viktiga punkt är, och antagligen måste vara, vagt.

De båda empiriska kriterierna är också obestämda på ett annat sätt. Vilket tidsperspektiv avses? Samma politik kan ju gynna en klass på kort sikt och en annan klass på lång sikt. Ett socialistparti i regeringsställning kan ju genomdriva en rad åtgärder som på kort sikt gynnar arbetarklassen (höja arbetsgivaravgiften, fördubbla lönerna, införa 5-timmars arbetsdag för alla, förlänga semestern, införa fri sjukvård osv.). Det är emellertid inte självklart att detta också kommer att gynna arbetarklassen på lång sikt. Under vissa betingelser kan påfrestningarna på ekonomin bli så stora, att industrins konkurrenskraft försämras, och omfattande industrinläggningar kan knappast ligga i linje med arbetarklassens intressen. Också på denna punkt gäller emellertid antagligen att de båda kriterierna är, och måste vara, vaga.

Men det finns säkert många invändningar mot empiriska kriterier av den typ som nu skisserats. Antag att ett parti överväger att införa en skattereform, en

trygghetslag, eller att bygga en serie kärnkraftverk vid en viss tidpunkt t . Man argumenterar för dessa reformer mot bakgrund av vid denna tidpunkt tillgängliga kunskaper och riskbedömningar. Det visar sig emellertid sedan genom en rad upptäckter som gjorts långt efter tidpunkten t att dessa reformer, lagar och kraftverk haft eller sannolikt kommer att ha helt andra konsekvenser än de man förutsåg vid t . Dels hade man ofullständiga eller felaktiga informationer om t. ex. kärnkraftavfallets effekter på miljön, dels handlade vissa aktörer på ett helt annat sätt än man haft anledning att räkna med.

Man bör därför inte – enligt denna invändning – ta enbart de faktiska konsekvenserna i betraktande vid analysen av vilken klass ett parti företräder. Att vissa handlingar (krav, motioner, lagförslag osv.) råkar gynna en viss klass kan helt enkelt bero på en serie olyckliga omständigheter, som man inte förutsåg eller kunde förutse, då handlingarna utfördes. I stället bör man undersöka vad man inom olika partier hade (välgrundad) anledning att anta att konsekvenserna skulle bli av de aktuella reformerna, lagarna och kraftverken. Oavsett att det knappast kan vara en serie olyckliga omständigheter att t. ex. VPK:s handlingar på det hela taget gynnar arbetarklassen mer än de gynnar kapitalisterna, så är aktörens informationer vid beslutstillfället relevanta (enligt invändningen), när man skall försöka fastställa vilken klass ett bestämt parti företräder.

Invändningen går alltså ut på att det empiriska kriteriet (2) bör ersättas av (eller kompletteras med) följande typ av kriterium:

- (3) *Kunskapsteoretiskt kriterium.* Givet de vid varje handlingstillfälle tillgängliga informationerna, hade aktören P i allmänhet (i de flesta fall) välgrundad anledning att tro att de aktuella handlingarna och deras konsekvenser skulle gynna K på övriga klassers bekostnad.

Denna formulering kan och bör preciseras, bl. a. genom att innebörden i termerna "tillgänglig", "i de flesta fall" och "välgrundad" klargörs ytterligare.

Först några ord om "tillgänglig". Tillgänglig för vem? Jag utgår från att det i det här sammanhanget närmast måste vara fråga om beslutsfattarna i det aktuella politiska partiet. Men "tillgänglig" i vilken mening? Aktuellt eller potentiellt? Att beslutsfattarna i P hade informationerna *aktuellt tillgängliga* innebär att de kände till informationerna i fråga och tog hänsyn till dem i sina överväganden. Att informationerna däremot var *potentiellt tillgängliga* innebär att de t. ex. fanns i pärmar på partikansliet eller lätt hade kunnat beställas av beslutsfattarna, men att så inte skedde; beslutsfattarna tog inte hänsyn till dessa informationer i sina överväganden, men de hade kunnat göra det. Mellan dessa två huvudtolkningar finns en rad preciseringsmöjligheter.

Uttrycket "i de flesta fall, i allmänhet" aktualiserar två skilda typer av problem. Mer än 50 procent ger ju majoritet, men var skall gränsen dras här? Vid 51, 71 eller 91 procent av handlingstillfällena? Varje försök att dra en exakt gräns blir godtyckligt; på denna punkt är och förblir kriteriet vagt. Samtidigt är det uppenbart att det inte går att eliminera vagheten genom att byta ut "i de flesta fall" mot "i samtliga fall"; gör man det, blir kriteriet alldeles för strikt. Vidare uppstår en rad svåra sammanvägningsproblem. Hur skall handlande vid några få ytterst viktiga tillfällen (t. ex. i ATP-frågan) med konsekvenser för ett mycket stort antal människor vägas mot handlande i många fall med konsekvenser för bara ett fåtal människor? Det finns här en uppenbar risk att en naiv kvantitativ metodik kan ge helt missvisande siffror.

Om innebörden i "välgrundad" har det skrivits många kunskapsteoretiska avhandlingar. Vilka villkor måste vara uppfyllda för att informationerna (satserna) X skall ge aktören A välgrundad anledning att tro Y ? Till att börja med kan man räkna upp olika metoder att skaffa sig kunskap: deduktion, induktion, observation, experiment, minne etc. Men det är uppenbart att detta inte är tillräckligt. Observationerna måste uppfylla vissa villkor om de skall sägas ge välgrundad kunskap, och detsamma gäller experiment, deduktiva och induktiva metoder osv. Vi står här inför ett centralt kunskaps- och vetenskapsteoretiskt problem, och det finns ingen möjlighet att på några få rader sammanfatta de olika tänkbara preciseringsmöjligheterna.

Syftet med dessa kommentarer till kriteriet (3) är bara att antyda några preciseringsmöjligheter utan att gå in på detaljer. Gör man det kraftigt förenklade antagandet att vart och ett av dessa tre nyckelord ("tillgänglig", "i allmänhet", "välgrundad") kan preciseras på bara två av varandra oberoende och i sammanhanget relevanta sätt vardera, krävs det inte stora kunskaper i kombinatorik för att inse att vi kan få åtta varianter av kriteriet (3). I själva verket är naturligtvis antalet preciseringsmöjligheter åtskilligt större. Det finns alltså mer att säga, men det finns här knappast anledning (eller utrymme) att gå in på en fördjupad diskussion av dessa frågor. Inte heller kan jag här ta upp en detaljdiskussion av invändningens hållbarhet och vad den egentligen bevisar.

Man kan emellertid invända mot båda de föregående kriterierna att de bortser från aktörernas avsikter och från den roll olika typer av taktiska överväganden, kompromisser, "jump-on-the-bandwagon"-fenomen och dylikt spelar i det politiska livet. Denna invändning går alltså ut på att de båda kriterierna (2) och (3) bör ersättas eller kompletteras med ett kriterium av följande slag:

- (4) *Intentionalistiskt kriterium.* Aktören P avsåg att genom utförandet av de aktuella handlingarna (stöd

för lagförslag, kritik av motioner, fördelning av pålagor osv.), gynna klassen K på övriga klassers bekostnad.

Vid användningen av detta kriterium tillskrivs aktören (partiet, partiledningen, partiledaren, etc.) vissa mål, och man antar att aktören på ett mer eller mindre sofistikerat sätt inventerar olika metoder eller medel att nå dessa mål, och att aktören sedan enligt vissa principer (väl värda en närmare granskning) väljer mellan tillgängliga medel att nå det avsedda målet.

Det är väl uppenbart att dessa kriterier har olika innebörd och kan ge skilda utslag i konkreta fall. Man använder dessutom (åtminstone delvis) olika metoder för att visa att dessa fyra typer av kriterier är uppfyllda. Det kan f. ö. också finnas andra rimliga kriterier; uppräknings- och diskussionen gör ingalunda anspråk på fullständighet. De här föreslagna kriterierna är logiskt oberoende av varandra, och de kan naturligtvis kombineras på många sätt.²³ Det visar sig alltså mer problematiskt än vad man vid första ögonkastet kunde vara benägen att tro, att koppla ihop fakta om ett partis handlande med förekomsten av olika klasser i ett bestämt samhälle.

Intressant nog är det dessutom enligt dessa fyra kriterier (eller någon kombination av dem) både logiskt och empiriskt möjligt att vända på satsen "Partiet P representerar klassen K " till "Klassen K representerar partiet P ". Den aktuella klassens handlande kan ju mycket väl vara påverkat av ett politiskt parti, direkt eller indirekt, exempelvis genom partiets press. En klass kan naturligtvis också handla på ett sådant sätt att den därigenom råkar gynna ett visst politiskt parti, eller handla med avsikt att gynna detta parti. Skulle arbetarklassen i ett politiskt känsligt läge lägga ner arbetet för att ge eftertryck åt krav som ett socialistiskt parti framställt, föreligger ett exempel på detta. Däremot går det inte enligt de tidigare diskuterade regelvillkoren att på motsvarande sätt vända på satsen "Ambassadör Edelstam representerade Sverige i Chile under president Allendes sista år".

7. Irrelevanta handlingar och överlappande profiler

Ytterligare en typ av problem återstår att behandla. När man med utgångspunkt från ett politiskt partis agerande skall försöka fastställa vilken eller vilka klasser partiet företräder, kan det naturligtvis inte bli fråga om att undersöka endast en eller några få enskilda handlingar. Bedömningen måste avse partiets handlande under en viss tidsperiod, som mycket väl kan vara avsevärd.

Förmodligen räcker det för övrigt inte att undersöka bara ett parti; bedömningen och analysen av hur ett bestämt parti har agerat måste inkludera jämförelser av hur

andra partier handlade i konkreta historiska situationer under den period undersökningen omfattar. I praktiken blir det därför fråga om någon slags mer eller mindre intuitiv helhetsbedömning, som dock givetvis måste kunna tåla en jämförelse med detaljanalyser av det aktuella partiets agerande. Denna helhetsbedömning kompliceras av följande omständigheter.

För det första är det ju uppenbart att många av de krav och förslag ett parti stödjer *inte* säger något om vilken klass partiet företräder. Betraktar man exempelvis de svenska riksdagspartiernas skilda krav på hur snart målet 1 procent av bruttonationalprodukten till u-hjälpskall vara uppnått, torde det vara svårt att enbart på basis av dessa krav säga något om vilka klasser de svenska riksdagspartierna företräder. Det finns alltså krav, beslut, förslag, motioner osv. som inte är relevanta i detta sammanhang. Men vilka? Och varför?

För det andra är det ju så att ett parti i vissa frågor kan vara radikalare än ett annat, i andra tvärtom konservativare. Folkpartiet har t. ex. varit radikalare än socialdemokraterna i u-hjälpsfrågor, medan socialdemokraterna i andra frågor har varit radikalare än folkpartiet. Man får alltså räkna med att man vid empiriska undersökningar (sedan irrelevanta handlingar eliminerats) får fram profiler för de olika partierna som mycket väl delvis kan täcka varandra. Hur hanteras sådana problem vid empiriska undersökningar av vilka klasser ett antal politiska partier företräder? Och hur gör man med KDS?

I *Vad bör göras?* skriver Lenin (citerad efter Berntson) bl. a. följande:

Socialdemokratin representerar arbetarklassen – inte endast i dess förhållande till en viss grupp av arbetsgivare utan i dess förhållande till alla klasser i det moderna samhället, till staten som en organiserad politisk makt.²⁴

Här har vi ett klart exempel på den användning av "representerar", som jag diskuterat i detta avsnitt; och det finns många liknande exempel i den marxistiska litteraturen, inklusive hos Berntson.

Om min skissartade utredning av olika betydelse av "företräda", "representera" och besläktade termer är i grova drag riktig, så är det också ganska oklart i exakt vilken betydelse dessa termer använts, när man påstår att ett bestämt parti företräder en viss klass. Det är därmed även oklart hur man skall gå tillväga för att testa sådana påståenden. Sannolikt kan också författarnas intentionsdjup variera avsevärt. Många tolkningsmöjligheter föreligger, och då kan man alltid införa distinktioner eller glida mellan olika betydelse av nyckeltermerna på det sätt som skisserades i inledningen, när man råkar ut för motexempel.

8. Avslutande anmärkningar

Till sist vill jag gärna varna för ett kanske nära till hands

liggande missförstånd. Genom att peka på ett antal oklarheter eller svårigheter vid tolkningen av "företräder" ("representerar") vill jag *inte* ha sagt att det inte finns eller kan finnas något samband mellan klass och parti av det slag Lenin, Marx och Berntson tänker sig. Vad jag däremot *vill* ha sagt är att detta sambands exakta art är obestämt, och att det är mycket svårare att fastställa att ett sådant samband föreligger än vad som framgår av litteraturen i ämnet. Så länge tesen att partier företräder klasser är vag och oprecis, framstår den inte som orimlig; preciseras den, syns svårigheterna tydligare.

Sakfrågor och terminologiska frågor är ibland invävda i varandra på ett ganska svåröverskådligt sätt. Det är möjligt att man inte alls borde använda termerna "företrädare" eller "representera" på det sätt som t. ex. Berntson gör. Dessa termer har ju en rad andra relativt väldefinierade betydelse, som ger felaktiga associationer när man påstår att politiska partier företräder sociala klasser. Men vilken term skulle man föreslå i stället? Man kan naturligtvis alltid tala i klartext och ange t. ex. vilket eller vilka av de i avsnitt 6 diskuterade kriterierna som avses. Jag tycker detta skulle ha många fördelar, inte minst i klarhetens intresse. Emellertid har jag ingen bestämd åsikt i denna fråga; också de terminologiska problemen är något som borde kunna diskuteras på ett sakligt sätt.²⁵

För övrigt illustrerar denna diskussion av olika tolkningar av "företrädare" ett annat välkänt, generellt fenomen: att en term får sin innebörd delvis genom det teoretiska sammanhang i vilket den ingår. Denna teoretiska betydelse kan givetvis helt eller delvis skilja sig från den innebörd termen har i andra sammanhang, exempelvis i vardagsspråket. Observeras inte detta, kan man lätt missförstå eller bli missförstådd. Termer som "alienation" och kanske även "klassmedvetande" förekommer inte i vardagsspråket, och läsaren inser därför omedelbart att de är tekniska termer; för att förstå texten måste han ta reda på deras betydelse. Men termer som "företrädare" och "klass" är på sitt sätt mer förrådiska. De förekommer också i vardagsspråket, och det är kanske lätt att tro att de i en marxistisk teori har samma betydelse som i dagligt tal.

Det finns många andra problem som aktualiseras av Berntsons bok, t. ex. analysen av begreppet klassintresse och av en rad olika intressebegrepp.²⁶ Det är vidare uppenbart att forskare som arbetar inom den s. k. aktörsteorin har helt andra idéer än marxistiskt orienterade forskare om vilka typer av orsaker som är mest fundamentala. Principerna för urvalet av kausalt relevanta faktorer och för graderingen av dessa faktorerers relevans och betydelse inom de olika teoretiska perspektiven är naturligtvis i hög grad intressanta att analysera. Men

jag har här velat hålla mig till de problem jag tog upp i min förra artikel.²⁷

Göran Hermerén

Noter

- 1 Göran Hermerén, "Hypotestestning och redefinition", *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 1976:3, sid. 265-268.
- 2 Lennart Berntson, "Gennämle till Gunnar Sjöblom", *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 1976:4, sid. 351: "Enligt Hermerén skriver jag att 'Varje politiskt parti företräder en social klass . . .'. Någon sådan definition (!) finns emellertid *inte* i min bok, varken till form eller innebörd."
- 3 Lennart Berntson, *Politiska partier och sociala klasser* (Lund: Cavefors, 1974), sid. 75: "Varje politiskt parti företräder en social klass . . .".
- 4 Berntson, *op. cit.*, sid. 76. Hela det citerade stycket är kursiverat i originalet.
- 5 Berntson, *op. cit.*, t. ex. sid. 75, 76 och 78.
- 6 Berntson, *op. cit.*, t. ex. sid. 77, 78 och 80.
- 7 Berntson, *op. cit.*, sid. 75 och 76.
- 8 Berntson, *op. cit.*, sid. 75.
- 9 Det bör dock framhållas att Marx' egen användning av termen "parti" ("Partei", "party") inte är entydig; jfr. David McLellan, *The Thought of Karl Marx* (London: MacMillan, 1971): ". . . Marx himself used the term ['party'] in widely differing senses." (sid. 167).
- 10 Detta påpekas av Gunnar Sjöblom i hans recension av Berntsons bok i *StvT* 1976:3, sid. 257, respektive av Lennart Berntson i hans svar på Sjöbloms recension. - Tyvärr avstod Berntson emellertid i sitt svar från att kommentera invändningen att det kommunistiska partiet i enpartistater som Sovjet och Kina inte kan räknas som partier enligt hans egen partidefinition. Detta är ju en betydligt tyngre invändning än den att hans egen definition utesluter KDS.
- 11 Detta påpekades av Sjöblom, *op. cit.*, Berntson definierar begreppet politiskt parti på följande sätt: "en organisation som företräder en social klass (eller fraktion av klass, eller allians av klasser och skikt) i dess kamp med andra klassers organisationer (politiska och ekonomiska) vad gäller makten och inflytandet över den statliga apparaten." (*op. cit.*, sid. 16).
- 12 Jfr. t. ex. Ralf Dahrendorf, *Class and Class Conflict in Industrial Society* (London: Routledge & Kegan Paul, repr. 1969); Jon Elster, "Begreppet klass" i *Försvaret vetenskapen det bestående?* red. Sören Halldén, Göran Hermerén och Ingvar Johansson (Stockholm: Prisma, 1975); Göran Therborn, *Klasser och ekonomiska system* (Kristianstad: Cavefors 1971, Zenithserien 14). Det finns en mycket omfattande litteratur om dessa frågor. För en jämförelse mellan Marx' och Webers klassbegrepp se t. ex. Anthony Giddens båda böcker *Capitalism and Modern Social Theory. An Analysis of the Writings of Marx, Durkheim and Max Weber* (Cambridge: Cambridge University Press, 1971) och *The Class Structure of the Advanced Societies* (London: Routledge & Kegan Paul, 1973).
- 13 Sören Holmberg, *Riksdagen representerar svenska folket. Empiriska studier i representativ demokrati* (Lund: Studentlitteratur, 1974), sid. 266 ff. - Holm-

- bergs konklusion är f. ö. att i det här fallet diskriminerar de sociologiska klassbegreppen bättre än de marxistiska.
- 14 Bl. a. har Bertell Ollman argumenterat för att inte ens Marx' egen användning av termen "klass" är entydig; se hans uppsats "Marx's Use of 'Class'", *American Journal of Sociology*, LXXIII (March, 1968), sid. 573–580. Om olika klassbegrepp och klasskriterier hos Marx se även David Mc-Lellan, *The Thought of Karl Marx* (London: MacMillan, 1971), sid. 151–156; Michael Evans, *Karl Marx* (London: Allen & Unwin, 1975), sid. 79–82, och de författare han här refererar till, dvs. Aron och Jordan.
- 15 Lenin, *Det stora initiativet. Samlade verk i urval*, Stockholm, 1942, b. 16, sid. 174 f: "Klasser kallas stora grupper av människor, vilka skiljer sig åt genom sin ställning i det historiskt bestämda, samhälleliga produktionssystemet, genom sitt förhållande till produktionsmedlen (till största delen förankrat och fixerat i lagarna), genom sin roll i arbetets samhälleliga organisering..." (min kursiv.) Jfr. även t. ex. Gunnar Aspelin, *Karl Marx som sociolog* (Lund: Gleerups, 1972), sid. 111 ff; Lennart Berntson, *op. cit.*, sid. 25 och 62.
- 16 *Marxistisk uppslagsbok*, övers. och red. Kjell Berglund (Stockholm: Gidlunds, 1972), sid. 154. – Den två-klass modell som skisseras här och i det kommunistiska manifestet (K. Marx & F. Engels, *Selected Words*, Moskva, 1962, I, sid. 35) är emellertid inte utan vidare förenlig med andra uttalanden hos Marx; jfr. not 14 ovan.
- 17 Det finns en mycket omfattande litteratur om dessa begrepp och de problem som uppstår vid försök att empiriskt testa hypoteser om makt och inflytande. Några av de viktigaste bidragen till debatten finns samlade i Bell, Roderick & Edwards, David & Wagner, Harrison, *Political Power* (New York: The Free Press, 1969). – Jfr. även Dahrendorf, *op. cit.* (not 12).
- 18 Representationsbegreppet har behandlats ingående av Hanna Pitkin i *The Concept of Representation* (Berkeley & Los Angeles: The University of California Press, 1972). Hennes uppläggning och analys skiljer sig dock på väsentliga punkter från den som kommer att diskuteras här.
- I motsats till Pitkin anser jag sålunda t. ex. inte att det bara finns ett "single, highly complex concept" (sid. 8) som statsvetare och politiska teoretiker har "described from different angles" (sid. 10). Tvärtom finns det enligt min mening flera olika representationsbegrepp, av vilka somliga delvis täcker varandra, medan andra är logiskt oberoende av varandra. Vissa av de villkor jag kommer att särskilja i det följande implicerar f. ö. logiskt oförenliga påståenden.
- Vidare kommer jag inte här att diskutera symboliska representationsrelationer av det slag jag försökt analysera i *Representation and Meaning in the Visual Arts* (Lund: Läromedelsförlagen, 1969), fast Pitkin menar att de också är relevanta i sammanhanget (jfr. hennes framställning i kapitel 4 och 5); hon anser liksom åtskilliga andra forskare t. ex. att en kung kan representera sitt land på ungefär samma sätt som en flagga står för (representerar) ett land.
- Hennes bok tar alltså upp problem jag inte behandlar, men å andra sidan föreslår jag distinktioner hon inte gör. På flera detaljpunkter har jag också en annan åsikt än Pitkin, men här är inte platsen att närmare gå in på detta. För kompletterande synpunkter, rikhaltiga "litteraturanvisningar" och "inte minst ett intressant idéhistoriskt och nutida material med många exempel på oenigheter mellan statsvetare som sysslat med empiriska och normativa representationsproblem hänvisas därför till hennes undersökning.
- 19 Berntson, *op. cit.*, sid. 78.
- 20 Berntson, *op. cit.*, sid. 78–79, (min kursiv.) – Jfr. även sid. 75: "Klassanknytningen är en faktor som primärt måste bindas till *partiets* handlande". (Berntsons kursiv.)
- 21 Observera att begreppet *klassintresse*, så som det är definierat av Berntson, inte kan fylla denna brobyggande funktion. Han skriver (*op. cit.*, sid. 77) om detta begrepp: "Detta begrepp anger en objektiv relation som drar upp gränser för respektive partis handlingsutrymme på den politiska scenen. Klassintresset är den mekanism som överför klasskampsfältets inverkan till den politiska scenen, till förhållandet mellan partierna på denna scen. Klassintresset kan preliminärt definieras som den samlade effekten av a) klassens ekonomiskt bestämda intresse, b) tidigare utfall i klasskampen, c) den aktuella politiska kampens frontställningar". Kriterier av det slag som kommer att diskuteras i det följande kommer fortfarande att behövas för att slå en bro mellan klassintresset i denna mening och redogörelser för ett partis faktiska handlande (vilka krav det stött, vilka motioner det röstat emot osv.)
- 22 Några av dessa påverkan-begrepp analyseras i min bok *Influence in Art and Literature* (Princeton: Princeton University Press, 1975). – Den innehåller f. ö. även en diskussion av några av de problem som aktualiseras av testning av påståenden om likheter (sid. 190–239). En del av dessa problem aktualiseras ju också av vissa representationsbegrepp (jfr. likhetsvillkoren och det subjektiva villkoret).
- 23 Låt (1), (2), (3) och (4) vara de fyra kriterier som diskuterats. De kan kombineras med varandra genom konjunktion ("och") eller genom disjunktion ("eller") eller både genom det ena och det andra. Begreppsfamiljen blir ganska svåröverskådlig; "(1) och (2) och (3) och (4)" är sålunda en möjlighet; "(1) eller (2) eller (3) eller (4)" är en annan och mycket svagare; "(1) och (2) eller (3) och (4)" en tredje, osv. Den som är road av kombinatorik kan lätt beräkna det exakta antalet kombinationsmöjligheter.
- 24 Berntson, *op. cit.*, sid. 22–23. Citatet är enligt Berntson hämtat ur Lenins *Valda verk*, del I, Moskva, 1956, sid. 211. Berntson påpekar f. ö. att även Marx underströk tidigt nödvändigheten av ett sådant representationsförhållande som Lenin här talar om.
- 25 Jag skulle dock vara böjd att föreslå att "representera" och "företräda" i första hand reserveras för de relationer som här diskuterats i avsnitt 4. I övriga fall föreslår jag att man använder andra ord (förslag till översättningar har diskuterats i artikeln) och talar i klartext t. ex. genom att i tillämpliga fall använda de kriterier jag här diskuterat.
- 26 För synpunkter på olika intressebegrepp se t. ex. Brian Barry, *Political Argument* (London: Routledge & Kegan Paul, 1965), kap. X–XV; och Bertell Ollman, *Alienation. Marx's Conception of Man in Capitalist Society* (Cambridge: Cambridge University Press, 1971) kap. 17. – Jfr. även Herbert Tingsten,

"Intressebegreppet i politiken", *Åsikter och motiv*, (Stockholm: Aldus, 1963), sid. 110-27.

²⁷ Se not 1.

Partimedlemmen och partiet

Projektrapport på data från Luleå och Vilhelmina

1. Bakgrund och frågeställningar

Statsvetenskapliga institutionen i Umeå genomförde våren 1975 en intervjuundersökning bland medlemmar i Moderata Samlingspartiet och SAP i Luleå och Vilhelmina. Undersökningen var ett led i det av forskningsrådet finansierade projektet "Stöd och missnöje i politiska partier". Projektet syftar bl. a. till en kartläggning av följande områden:

- a) kontaktmönstret i ett parti
- b) attityder till politik och politiskt arbete
- c) förhållandet lokal/central partiorganisation

Några korta kommentarer är på sin plats. Partiforskningen har länge lagt vikt vid mötesaktiviteten. Tidigare undersökningar visar att enbart en mindre del av medlemskåren deltar i medlemsmöten – mellan 5 och 20 procent beroende på omständigheterna (valår/icke valår m. m.) I föreliggande undersökning utvidgas frågeställningarna väsentligt. Mötesaktiviteten uppfattas som en av flera kommunikationskanaler mellan medlemmarna och partiet. Förtroendemän och ombudsmän i partiet är andra kontaktlänkar. Synpunkter kan också förmedlas via någon partiet närstående organisation eller genom medlemmarnas vän- och bekantskapskrets. En första uppgift för projektet har därför varit att täcka in kontaktmönstret i stort inom de undersökta partiorganisationerna.

Sverige är ett av de mest homogena länderna i Väst-europa. Här finns få eller inga språkliga, etniska eller religiösa minoriteter. En konsekvens är att politiken kommit att domineras av en ekonomiskt definierad höger/vänster dimension. Andra motsättningar – stad/land, kyrklighet/icke kyrklighet m. m. – har levat ett liv i skymundan av den dominerande konfliktlinjen. Så ungefär kan man uppfatta den tills nyligen gängse bilden av det svenska partisystemet. Under 1960-talet påbörjades dock en, efter svenska förhållanden, radikal förändring av partibilden. Centerpartiet klättrade i opinionsundersökningarna upp mot en tredjedel av valmanskåren på en allmän decentraliseringsplattform och synbarligen på bekostnad av mittenbrodern Folkpartiet. Förklaringen kan vara att höger/vänster dimensionen förlorat sitt grepp över väljarna. Våra data anger bl. a. förekomsten av höger/vänster-tänkande i de två svenska partierna, där denna föreställningsram bör ha särskilt

god grogrund. Databasen har också andra användningsområden. Den ger uppgifter om åsiktsspridningen inom partierna. Vilket parti uppfattas t. ex. som näst bästa parti i SAP? Är aktiva medlemmar särskilt ideologiskt orienterade? Har moderater lågt förtroende för det politiska system som SAP behärskat i mer än fyra decennier? m. m.

Massmedia och de förbättrade kommunikationerna överhuvudtaget har svåröverskådliga konsekvenser för partierna. En partiledare kan tala i Malmö och Kiruna på en och samma dag. Anförandena refereras sedan i kvällsnyheterna på radio och tv. Effekten kan bli att den lokala partiorganisationen förlorar i betydelse för medlemskåren. Den behövs inte, i samma utsträckning som förut, för att sprida partiets budskap och vinna röster. Mot ett sådant utvecklingsperspektiv talar erfarenheter från val- och opinionsforskning. De små grupperna – vännerna, arbetskamraterna m. m. – spelar en mycket stor roll för opinionsbildningen. Och, ett parti är starkt just där det varit etablerat en längre tid.¹ Undersökningarna i Luleå och Vilhelmina riktar sig även mot dessa spörsmål. Här skall bara erinras om de frågor som rör medlemmarnas organisationstillhörighet och bekantskapskrets.

Föreliggande rapport inleds med ett kort avsnitt om urvalsförfarande och metod. Därefter följer en kort beskrivning av undersökningspartierna huvudsakligen på socio-ekonomiska data. Uppsatsen fortsätter så med ett avsnitt om kommunikationskanaler och avslutas med en analys av attityddata. Aktuella hypoteser anges i anslutning till varje särskilt avsnitt.

2. Urval och metod

Undersökningen bygger på ett urvalsförfarande i tre steg – kommunurval, partiurval och medlemsurval. Urvalet var i de första fallen intentionellt och i det sista steget slumpmässigt.

Projektet måste av praktiska skäl förläggas till övre Norrland. Umeå fungerade som urvalskommun i en första etapp 1974. Luleå är liksom Umeå en tätortskommun, men kännetecknas – i motsats till Umeå – av dominans för socialdemokratin. I projektets andra etapp behövdes data även från en glesbygdskommun. Valet föll på Vilhelmina, som politiskt präglas av balans mellan blocken. Först i en sammanfattande rapport kan kommunurvalet utnyttjas till fullo.

SAP och Moderata Samlingspartiet befinner sig i närheten av var sin extrempunkt på den konventionella höger/vänster-skalan. Jämförelser dem emellan är ett sätt att kontrollera för politisk ideologi. Om de båda partierna exempelvis är lika i något avseende, gäller rimligen det samma i Folkpartiet och i Centerpartiet. Intresset för höger/vänster-tänkandet i svensk politik är ett annat motiv för valet av undersökningspartier.

Medlemsurvalet styrdes av vanliga statistiska överväganden. Målsättningen var att få fram ett urval, som var representativt för alla (individuellt) anslutna medlemmar i resp. parti på resp. ort. I Moderata Samlingspartiet i Vilhelmina genomfördes en totalundersökning på grund av det ringa antalet medlemmar (ett fyrtiotal). I övriga partier drogs urval 150–200 personer från totalpopulationer på 400–2 000 medlemmar. Urvalsmetoden krävde att bortfallet hölls vid ca 20 procent av respondenterna. Den svarsfrekvensen (80 %) gick också att uppnå för samtliga partier efter förnyade kontakter med de respondenter, som i en första omgång ställt sig tveksamma till att medverka i undersökningen.

Denna rapport är en första sammanställning och analys av data från Luleå och Vilhelmina. Den bygger på beskrivande statistik – svarsfördelningar och korstabeller.

3. Partimedlemmarna – några socio-ekonomiska data

Undersökningsresultaten var delvis väntade. Kvinnor är allmänt sett underrepresenterade i båda partierna – ca 70 % män mot 30 % kvinnor. Medelåldern i partierna är förhållandevis hög – uppemot femtio år. SAP framstår som ett parti för arbetare, lägre utbildade och personer med arbetarklassidentifikation. Moderata Samlingspartiet är å andra sidan ett parti för tjänstemän, högre utbildade och folk med medelklassidentifikation. Medlemmarnas vänner och bekanta, som är ett mått på partiets kontaktyta utåt, uppvisar i stort sett samma socio-ekonomiska egenskaper som medlemmarna själva.

Arbetarklassidentifikation är dock vanligare än arbetaryrke inom SAP:

Tabell 1. Arbetaryrke resp. arbetarklassidentifikation i SAP.

	Luleå	Vilhelmina
<i>Arbetare</i>		
Ja	55 %	72 %
Nej	45 %	28 %
<i>Arbetarklassidentifikation</i>		
Ja	62 %	89 %
Nej	38 %	11 %

Utfallet var väntat. Barn från arbetarklassen för ofta med sig arbetarklassidentifikation in i tjänstemanna- och företagarkarriärerna. Det är av allt att döma en väsentlig källa till stöd för SAP. Tendensen saknas på det hela taget i Moderata Samlingspartiet. Där möter i stället en

benägenhet att identifiera sig med samhällets högsta skikt, dvs. den högre medelklassen.

Av de båda socialdemokratiska partiorganisationerna är det Vilhelminaorganisationen som bäst överensstämmer med den traditionella bilden av ett arbetarparti. 72 % av medlemmarna uppger arbetaryrken; 90 % anger enbart obligatorisk skola och lika många säger sig identifiera sig med arbetarklassen. Det skall ställas i relation till 55 % med arbetaryrken, ca 60 % med obligatorisk skola och lika många med arbetarklassidentifikation i Luleåorganisationen. SAP/Luleå framstår därmed som prototypen för den moderna socialdemokratin – ett parti, som i konkurrens med oppositionen, vidgar sitt rekryteringsunderlag utöver de traditionella målgrupperna.

Tabell 2. Andelen arbetare, obligatorisk skola och arbetarklassidentifikation i SAP och M.

	Luleå		Vilhelmina	
	SAP	M	SAP	M
Arbetaryrke	55 %	14 %	72 %	28 %
Obl. skola	61 %	50 %	90 %	50 %
Arbetarklassidentifikation	62 %	14 %	90 %	36 %

En jämförelse mellan de båda moderata partiorganisationerna visar att Luleå organisationen bäst stämmer med den klassiska bilden av ett konservativt parti. Vilhelmina organisationen framstår som förhållandevis arbetardominerad med sina 28 % arbetare och sin ännu större andel arbetarklassidentifikation.

De skilda kommunegenskaperna erbjuder en god utgångspunkt för förklaring av observationerna. I en glesbygdskommun modell Vilhelmina är servicenäringsgarna ej av samma omfattning som i en tätortskommun typ Luleå. Det sociala mellanskiktet (lägre tjänstemän i privat och offentlig anställning) blir litet i glesbygdskommunen. Ett socialdemokratiskt parti i den omgivningen har begränsade förutsättningar att vidga medlemsunderlaget utöver de traditionella målgrupperna. Problematiken antyds även av andra variabler i vårt dataset. Det finns exempelvis mer än dubbelt så många TCO-anslutna partimedlemmar i SAP/Luleå som i SAP/Vilhelmina. Vilhelmina moderaternas arbetarprågel kan likaså förklaras i strukturtermer. Näringslivet i Vilhelmina domineras av jord- och skogsbruk. Vilhelmina framstår vidare som en betydligt mera kyrklig bygd än Luleå. Det senare märks inte minst på de båda moderata partiorganisationerna.

Medlemmarnas vänner och bekanta är en relativt god spegelbild av medlemmarna själva. Om medlemskåren

har tjänstemannaprägel, gäller att vänner och bekanta har samma status. En arbetardominerad medlemskår rör sig å andra sidan i en arbetarpräglad miljö. Den senare tendensen är emellertid något svagare. Arbetare umgås även med s. k. fint folk. Utfallet stämmer med tidigare observationer. I ett valstrategiskt perspektiv är det sannolikt till fördel för SAP att ha denna kontaktyta gentemot tjänstemannaleden.

Organisationstillhörigheten undersöktes också som ett led i försöken att komma åt partiernas kontaktytor utåt. Resultaten är på intet sätt överraskande. SAP-medlemmarna är i stor utsträckning fackligt anslutna, huvudsakligen till LO-området. Därefter kommer ekonomiska intressesammanslutningar typ HSB och Konsum. Bland moderaterna toppas listan i stället av religiösa samfund samt sociala och humanitära organisationer typ Rotary och Röda Korset. Samtliga respondenter ombads också välja ut den organisation, som de själva prioriterade. Syftet var att skärpa bilden av medlemmarnas resp. referensgrupper. Medlemskapet i en organisation kan ju vara rent slentrianmässigt betingat. Nästan alla svenska medborgare är t. ex. med i Svenska Kyrkan, men endast ett fåtal av dem torde se statskyrkan som ett betydelsefullt inslag i tillvaron. Uppföljningsfrågan förvisar oss om att facket är en reell referensgrupp för SAP. Det är den organisation, som drar de flesta rösterna bland berörda socialdemokrater i både Luleå och Vilhelmina. SAP/Vilhelmina är relativt sett mindre facklig engagerat. Vi uppfattar det som ännu ett utslag av de skilda kommunegenskaperna. I samma anda tolkas också ett förhållandevis högt fackligt engagemang bland Luleå moderaterna.

En stor del av den fortsatta analysen är inriktad på mötesaktivitet. De värden, som ovan befunnits typiska för resp. parti, är typiska för alla medlemmar i partiet oavsett aktivitetsnivå. Aktiva socialdemokrater uppger huvudsakligen arbetaryrken; passiva socialdemokrater likaså. Materialet talar också för det klassiska sambandet mellan social status och politisk participation. Låg utbildning predisponerar till passivitet; hög utbildning till aktivitet. Resultaten är dock i detta stycke mindre entydiga än väntat. I något fall noteras t. o. m. negativt samband mellan arbetaryrke och aktivitet. I Luleå/SAP predisponerar t. ex. arbetaryrke till aktivitet. Här spelar det stora fackliga intresset in som en mellanliggande variabel.

4. Ett parti – flera kommunikationskanaler

4.1 Utgångspunkter

Kontaktmönstret i partierna täcks in genom en stor uppsättning frågor till respondenterna. De resulterande variablerna kan grupperas i två huvudavdelningar, direkt resp. indirekt interaktion. I första fallet strömmar med-

delanden direkt från medlemmen till partiet eller vice versa. I det andra fallet förmedlas budskapen av någon mellanliggande struktur eller person. Vän- och bekantskapskretsen är därvid av speciellt intresse. Följande variabler är aktuella här:

direkt interaktion

- (V21) Läser IP informationsmaterial från sitt parti?
- (V25) Träffar IP överhuvudtaget förtroendemän/ombudsmän?
- (V23) Kontakts IP av förtroendemän/ombudsmän i partiet?
- (V24) Kontakter IP själv förtroendemän/ombudsmän i partiet?
- (V19) Har IP motionerat till partiet?
- (V29) Är IP själv förtroedeman/ombudsman i partiet?.

indirekt interaktion

- (V46) Diskuterar IP politik med sin (bäste) vän?
- (V52) Förekommer politiska diskussioner i bekantskapskretsen?
- (V47) Anser IP att vännen är partikamrat?
- (V50–V51) Bedömer IP bekantskapskretsen som politiskt homogen?

Våra hypoteser här presenteras bäst i anslutning till de båda variabelförteckningarna. Variablerna i den första uppställningen är ordnade i stigande svårighetsgrad. Andelen jakande svar borde alltså avta, allteftersom vi går nedåt i variabelförteckningen. Det är innebörden av vår första hypotes (H1). Alla medlemmar får medlemsblad, partitidskrifter m. m. direkt i brevlådan. De tar med all sannolikhet del av materialet någon gång då och då. Motionsaktivitet är däremot en mycket mera selektiv form av participation.

Social status är sedan länge känd som den kanske bästa prediktorn på politiskt deltagande, intresse m. m. Denna undersökning bekräftar i princip den gängse bilden av SAP och Moderata Samlingspartiet. SAP framstår i huvudsak som ett arbetarparti; Moderata Samlingspartiet som ett parti för tjänstemän och företagare. De olika sociala underlagen borde också slå igenom på interaktionsvariablerna. Socialdemokraterna borde vara mindre aktiva än moderaterna. Det är kontentan av vår andra hypotes (H2). Dess giltighet begränsas dock uttryckligen till den direkta interaktionen. I fråga om den indirekta interaktionen formuleras i stället en tredje hypotes (H3). Den gäller politiska diskussioner bland vänner och bekanta och säger att moderaterna här har de lägre värdena. Hypotesen grundar sig på olikheter i politisk kultur mellan undersökningspartierna. Den politiska kulturen i Moderata Samlingspartiet är formell. Man ägnar sig åt politik, men undviker att föra in politiken där "den inte hör hemma". Det strider mot takt

och ton att "politiserar" umgängeslivet, arbetsplatsen m. m. Uppfattningen möter hos konservativa tänkare² och speglar av allt att döma en realitet.

De tre hypoteserna ovan testas enklast på procentfördelningarna för resp. variabel. Den fjärde och sista hypotesen kräver mera analys. Den säger att mötesaktiviteten i partiet samvarierar med annan partipolitiskt orienterad verksamhet (H4). Den testas med hjälp av en serie enkla tvåvägstabeller med mötesaktivitet som nyckelvariabel. I hypotesen ligger att sambandet är positivt. Tidigare undersökningar är i det avseendet helt betryggande.

Hypotesen (H4) ger utrymme för en hel serie delhypoteser. Vi kan teoretiskt uttala oss om största effekt, partiskiljande effekt m. m. Moderata Samlingspartiet har t. ex. sina rötter i ett s. k. kaderparti med få eller inga anslutna medlemmar. Partiet var i stället uppbyggt på kommittéer och personliga kontakter. De nuvarande medlemmarna i Moderata Samlingspartiet har länge saknat en viktig sporre till partiarbete. Partiet har endast i mindre utsträckning kunnat fungera som en social språngbräda. Kontakter med förtroendemän/ombudsmän i partiet borde därför ha en mycket stor effekt på mötesaktiviteten i Moderata Samlingspartiet. Vi avstår emellertid från sådan hypotesutveckling. Det teoretiska underlaget är ofta otillräckligt och lämnar fältet fritt för konkurrerande hypoteser om ett och samma samband. Den ena hypotesen kan förutsäga ett starkt samband; den andra ett svagt. Av liknande skäl avstår vi här från att ange hypoteser grundade på de skilda kommunegenskaperna.

4.2 Utvärdering

Tabell 3 anger svarsfördelningen per partiorganisation på de variabler, som rör den direkta interaktionen. Ursprungsdata har dikotomiserats och endast en frekvens redovisas för varje variabel. Variablerna presenteras i den ordning, som följer av kumulativitetshypotesen (H1):

Tabell 3. Direktkontakter med partiet bland medlemmar i SAP och M.

	Luleå		Vilhelmina	
	SAP	M	SAP	M
Läser informationsmaterial?				
alltid/oftast	91 %	86 %	78 %	89 %
Träffar förtroendemän och ombudsmän?				
ofta/ibland	66 %	53 %	69 %	78 %

Kontakts av förtroendemän och ombudsmän?

ofta/ibland 30 % 32 % 32 % 39 %

Kontakts själv förtroendemän och ombudsmän?

ofta/ibland 38 % 35 % 30 % 36 %

Har IP motionerat?

ja, en eller flera gånger 28 % 17 % 29 % 53 %

IP - förtroedeman?

ja, nu 13 % 16 % 22 % 19 %

Hypotesen approximeras rätt väl. Andelen höga värden tenderar att falla, allteftersom vi går nedåt i tabellförteckningen. Informationsinhämtningen har de högsta värdena. Hela 80-90 procent av medlemmarna uppger att de alltid eller oftast tar del av informationsmaterial från det egna partiet. Därefter följer V25 "Träffar IP överhuvudtaget förtroendemän eller ombudsmän i partiet? Långt mer än hälften av de berörda medlemmarna uppger jakande svar. Siffran är mycket hög med tanke på att den framräknas enbart på medlemmar, som anger att de sällan eller aldrig kontakter eller kontakts av förtroendemän och ombudsmän i partiet (V24, V23).

Två avvikelser från det förväntade mönstret registreras. I Moderata Samlingspartiet i Vilhelmina ligger motionsaktiviteten klart över 50 %-strecket; och endast i Vilhelmina partierna finns flera medlemmar, som kontakts av förtroendemän och ombudsmän än som själva tar kontakt med dem. Utfallet är förmodligen ett utslag av storlekseffekter. Hälften av medlemmarna i den lilla Moderata partiorganisationen i Vilhelmina är eller har varit förtroendemän. I en mindre partiorganisation blir medlemmarna också snart kända av den lokala partiledningen. Förtroendemännen lär sig snart var det finns synpunkter att hämta, och medlemmarna behöver inte själva ta kontakt med partiet. I en större partiorganisation blir medlemmarna i högre utsträckning hänvisade till sin egen initiativkraft. Storlekseffekten antyds även av nedanstående material.

Tabell 4. Politisk kontaktlöshet bland medlemmar i SAP och M.

	Luleå		Vilhelmina	
	SAP	M	SAP	M
Kontaktlös?				
ja, inga kontakter	19 %	17 %	7 %	-

Tabellen bygger inte på någon direkt fråga till intervjupersonerna. Vårt mått på kontaktlöshet är konstruerat

i efterhand. Utgångspunkten har varit de variabler, som överhuvudtaget markerar kontakt mellan medlemmar och förtroendemän/ombudsmän. Genomgående negativa värden på ifrågavarande variabler (V25, V23-24) har klassificerats som kontaktlöshet. Få medlemmar står helt utan kontakt med partiet. Siffrorna för Luleå ligger på knappa 20 % av medlemskåren och i Vilhelmina finns knappast någon som står helt utanför sitt partis kontaktnät.

Hela kumulativitetshypotesen (H1) är upphängd på en människosyn, som påminner om den formella spelteorins: man anstränger sig inte, så länge som andra anstränger sig i stället. Partiet varken står eller faller med just den egna insatsen. I det teoretiska perspektivet är det förvånande, att medlemmarna inte i större utsträckning skyggar för de "kostnader" som trots allt är förknippade med att kontakta förtroendemän och ombudsmän i partiet. Resultaten är dock i detta stycke helt entydiga. Mer än 30 % av medlemmarna i samtliga lokalorganisationer uppger att de på detta sätt för fram synpunkter till partiet. Nedanstående tabell är lika förödande för de spelteoretiskt inspirerade utgångspunkterna:

Tabell 5. Mötesaktivitet

	Luleå		Vilhelmina	
	SAP	M	SAP	M
Mötesaktivitet				
Ja, aktiv	48 %	31 %	56 %	53 %

Medlemmar, som uppgett att de deltar i medlemsmöten ofta eller ibland, har klassificerats som aktiva. De övriga figurerar bland de passiva. Utfallet är synnerligen intressant. Det strider inte bara mot de spelteoretiska tankegångarna utan även mot empiriska forskningsresultat från andra partiundersökningar.³ Våra data från Luleå och Vilhelmina anger tydligt att medlemmarna gör en mycket generös "kostnadskalkyl". Intresset och engagemanget förefaller vara stort. Hypotesen bör omformuleras med hänsyn därtill.

Tabellunderlaget ovan gäller vår andra hypotes (H2). Den säger att socialdemokraterna har de lägre participationsvärdena och bygger helt på skillnader mellan partierna (M och SAP) i socialt hänseende. Hypotesen falsifieras. Det empiriska utfallet anger snarast motsatt riktning. SAP har otvivelaktigt den högsta mötesaktiviteten och redovisar också täta kontakter med de delar av medlemskåren, som normalt inte interagerar med partiet. Motionsfrekvensen i SAP/Luleå ligger även klart utöver den nivå, som den moderata konkurrenten noterar. I övrigt dominerar likheter snarare än skillnader mellan undersökningspartierna. Utfallet kan tolkas på olika sätt. Vi väljer att se det som ett utslag av politisk kultur.

Resonemanget har inte endast ad hoc karaktär. Det grundar sig på ytterst gripbara skillnader mellan partierna, t. ex. den fackliga rörelsens roll för SAP och partiets karaktär av folkrörelse. Hög mötes- och motionsaktivitet i SAP beror under alla omständigheter *inte* på partiets kontaktyta i sig. Antalet förtroendeuppdrag uppvisar endast smärre variationer över partigränserna. SAP/Vilhelmina har vidare flera förtroendeuppdrag per capita än SAP/Luleå. Mötes- och motionsaktiviteten står dock på ungefär samma nivå i de båda socialdemokratiska partiorganisationerna.

Vår andra hypotes (H2) får alltså vika för en utvidgad variant av den tredje hypotesen (H3). Den förutsäger i sin ursprungliga formulering låg politisk diskussionsbenägenhet hos moderater med hänvisning just till de kulturella variationerna mellan undersökningspartierna. Att så också är fallet framgår av nedanstående rapportering från de variabler, som låg till grund för hypotesen (H3) i dess ursprungliga form:

Tabell 6. Pol. diskussion med vänner och bekanta bland medlemmar i SAP och M.

	Luleå		Vilhelmina	
	SAP	M	SAP	M
Pol. disk./vän				
ofta/ibland	80 %	48 %	73 %	72 %
Pol. disk./bekanta				
ofta/ibland	72 %	68 %	73 %	58 %

Utfallet är förhållandevis entydigt. Politik är på det hela taget mindre aktuellt som samtalsämne i moderatkretsar än bland socialdemokraterna. Moderaterna i Luleå anger något oväntat relativt hög diskussionsbenägenhet i bekantskapskretsen. Det hänger av allt att döma samman med att de har en förhållandevis homogen bekantskapskrets. Särskilt påfallande är inslaget av partikamrater (ca 23 %) i deras sociala omgivning. Generellt sett finns dock färre diskussionspigga moderater än socialdemokrater på varje "avvikande" omgivning.⁴ Måttet är grovt men antyder att moderaterna är speciellt känsliga för gruppträck. En sådan tendens är helt i linje med hypotesen (H3).

I nedanstående tabell testas den sista hypotesen (H4) i sammanhanget. Den förutsäger samvariation mellan mötesaktivitet och all annan interaktion med partiet:

Tabell 7. Mötesaktivitet och annan participation bland medlemmar i SAP och M.

	Luleå			
	Aktiva SAP	Passiva SAP	Aktiva M	Passiva M
	%	%	%	%

<i>Läser informationsmat. från partiet?</i>				
ofta/ibland	95	86	94	83
<i>Träffar förtroendemen och ombudsmän</i>				
ofta/ibland	83	69	*	74
<i>Kontaktas av förtroendemen m. m.?</i>				
ofta/ibland	41	20	59	20
<i>Kontaktar själv förtroendemen m. m.?</i>				
ofta/ibland	53	20	64	21
<i>Motionerar IP?</i>				
ja, en eller flera ggr	41	15	42	6
<i>IP – förtroendeman?</i>				
ja, nu	23	4	33	9
<i>Pol. disk./vännen?</i>				
ofta/ibland	87	72	62	43
<i>Pol. disk./bekanta?</i>				
ofta/ibland	75	69	81	63
		Vilhelmina		
<i>Läser informationsmat. från partiet?</i>				
ofta/ibland	89	65	100	76
<i>Träffar förtroendemen och ombudsmän?</i>				
ofta/ibland	75	54	*	*
<i>Kontaktas av förtroendemen m. m.?</i>				
ofta/ibland	39	21	47	29
<i>Kontaktar själv förtroendemen m. m.?</i>				
ofta/ibland	44	12	47	24
<i>Motionerar IP?</i>				
ja, en eller flera ggr	40	16	68	35

* N tillåter ej procentberäkning. Variabeln (V25) avser endast respondenter som normalt ej interagerar med partiet (V23–V24).

<i>IP – förtroendeman?</i>				
ja, nu	34	5	32	6
<i>Pol. disk./vännen?</i>				
ofta/ibland	80	63	74	71
<i>Pol. disk./bekanta?</i>				
ofta/ibland	84	61	47	67

Hypotesen har uppenbarligen stöd. Samtliga variabler samvarierar med mötesaktiviteten. Sambandsriktningen är klart positiv på ett undantag när. Vilhelmina moderaterna står för överraskningen. Att diskutera politik ofta eller ibland i bekantskapskretsen har där en negativ effekt på mötesaktiviteten. Utfallet beror sannolikt på den låga diskussionsfrekvensen överhuvudtaget; kanske också på den politiskt heterogena sammansättningen av bekantskapskretsen. Specifikation av delsambanden försvåras av det ringa antalet medlemmar i M/Vilhelmina. Det ringa antalet medlemmar i partiet gör (N = ca 40) att vi inte låter denna avvikelse rubba förtroendet för hypotesen (H4).⁵

Flera av variablerna ovan låter sig inte påverkas av förtroendemännen och ombudsmännen i partiet. De av medlemmarna själva initierade kontakterna ligger definitionsmässigt utanför partiets kontroll. Partiet kan inte gärna göra något åt den informationsinhämtning, som sker i hemmet, eller styra debatten i vän- och bekantskapskretsen. De variablerna har mindre intresse i ett policy-perspektiv, oavsett deras effekter på mötesaktiviteten. Resterande variabler har däremot kortsiktig instrumentkaraktär i sammanhanget. En partiledning har teoretiskt kontroll över partiets kontaktyta gentemot medlemskåren. Våra data visar klart att instrumenten har effekt. Att träffa förtroendemen och ombudsmän eller rentav kontaktas av dem ger på det hela taget större benägenhet att delta i medlemsmöten. Att kontaktas förefaller ge större utslag på moderater än på socialdemokrater. Partiskillnaderna kan utläsas ur de varierande procentdifferenserna på resp. variabel.⁶ De stämmer väl in i den bild, som tecknats av de båda undersökningspartierna. Vi ser t. ex. att motionsaktivitet har större genomslagskraft på aktivitetsnivån i Moderata Samlingspartiet än i SAP. Utfallet kan ses som en konsekvens av den socialdemokratiska satsningen på gruppmotioner, samrådsgrupper m. m. Denna verksamhet är i sin tur ett uttryck för den för SAP specifika politiska kulturen.

5. Stöd och missnöje – några dimensioner

Data presenteras här med anknytning till två stödbegrepp: det svenska politiska systemet och det egna partiet. I det första fallet används frågor, som är välbekanta från

ett flertal väljarundersökningar. De kan grupperas under två huvudrubriker – tillit resp. subjektiv kompetens:

Tillit

(V67) Ohederliga/hederliga politiker?

(V68) Slöseri med skattemedel?

(V69) Regeringen handlar rätt?

Subjektiv kompetens

(V72) De styrande bryr sig *inte* om sådana som jag?

(V73) Politik alltför komplext?

(V74) IP litet inflytande i politiken?

(V76) De intellektuella överrepresenterade i politiken?

Tidigare undersökningar har belagt ett samband mellan politisk participation och (a) tillit resp. (b) subjektiv kompetens. Det blir vår första hypotes (H1: a-b) i detta sammanhang. Vi förväntar oss alltså högre tillit och subjektiv kompetens bland de mötesaktiva. Hypotesen förefaller måhända inte särskilt djärv, men är långt ifrån självklar. Den testas på mötesaktivitet i två partier på var sin sida av ett höger/vänster spektrum. Ett av undersökningspartierna (SAP) har därtill varit i regeringsställning i mer än fyra decennier. Sådant sätter också säkert sina spår i partierna. Hypotesen (H1) säger dock att sambandsriktningen står sig. Det finns flera tillitsfulla och subjektivt kompetenta bland de mötesaktiva i *båda* partierna. Däremot finns sannolikt större tillit och subjektiv kompetens bland aktiva socialdemokrater än bland moderata dito. Det blir vår andra hypotes (H2: a-b).

Av de frågor, som rör det egna partiet, redovisas här två variabeluppsättningar. Den första variabelförteckningen består av ett antal tvistefrågor från 1973 års valrörelse. Urvalet är gjort bland samtliga tvistefrågor, inte enbart bland dem som engagerade moderater och socialdemokrater. Den andra variabelistan är sammansatt av några s. k. semantiska differentialfrågor, där jämförelser görs mellan det egna partiet och andra partier.

Tvistefrågor

(V56) Den fulla sysselsättningen – måste bevaras?

(V55) Lika lön – efter skatt och överföringar?

(V57) Inkomstskatten – sänkning för mellangrupperna?

(V58) Momsen – slopas åtminstone på mat?

(V63) Samhällsinflytandet över näringslivet – bör ökas?

(V64) Den offentliga sektorn – bör expandera?

(V59) Brottslighet och nedbusning – flera poliser?

(V60) Decentralisering – bör ökas?

(V65) Kristendomen i samhället – mera kristendom?

(V66) Fria aborter – mot?

Differentialfrågor

(V117-V122) Bra/dåligt parti – alla partier?

(V81-V85) Höger/vänster – alla partier?

(V87-V91) Stöder högre medelklassen/arbetarklassen – alla partier?

Som utgångspunkt för analysen av de båda variabeluppsättningarna används den traditionella bilden av undersökningspartierna. De antas arbeta på var sin del av ett höger/vänster kontinuum. Undersökningspartierna – SAP och M – torde framstå som varandras motpoler, särskilt ifråga om de variabler som rör ekonomisk politik och fördelning. Det blir vår tredje hypotes (H3) i detta avsnitt. Den fjärde och sista hypotesen i sammanhanget (H4) förutsäger att de aktiva medlemmarna är mest ideologiskt orienterade.

Tabellen nedan visar utfallet på tillitsvariablerna bland mötesaktiva och mötespassiva i resp. partiorganisation på båda undersökningsorterna. Båda hypoteserna (H1-H2) har stöd:

Tabell 8. Mötesaktivitet och tillit bland medlemmar i SAP och M.

		Luleå	
	Aktiva SAP	Passiva SAP	M
	%	%	%

Ohederliga/hederliga pol.?

många ohederliga	16	35	27	50
knappast någon	74	56	69	37
inga alls	10	9	4	13

Slösas med skattemedel?

en hel del	14	31	48	74
litet grann	33	33	45	20
väldigt litet	25	20	3	5
inte alls	28	16	4	1

Regeringen handlar rätt?

alltid	25	19	3	3
större delen av tiden	65	73	66	51
bara ibland	10	8	31	38
aldrig	-	-	-	8

Vilhelmina

Ohederliga/hederliga pol.?

många ohederliga	26	34	26	35
knappast någon	64	57	63	59
ingen alls	10	9	11	6

Slösas med skattemedel?

en hel del	20	43	89	87
litet grann	54	29	11	13
väldigt litet	11	12	-	-
inte alls	15	16	-	-

Regeringen handlar rätt?

alltid	15	17	-	-
större delen av tiden	78	62	59	46
bara ibland	6	21	36	46
aldrig	1	-	5	8

Sambandet går normalt i samma riktning oavsett parti. Hög tillit synes alltså predisponera till mötesaktivitet (H1:a). Vi ser också att det finns större andel tillitsfulla bland de socialdemokratiska mötesaktiva, än bland moderata dito (H2:a). Den senare tendensen är helt naturligt speciellt uttalad ifråga om den variabel (V69), som poängsätter den dåvarande socialdemokratiska regeringen. Vi noterar också, att Vilhelmina överlag framstår som den politiskt mera illusionslösa kommunen. Både socialdemokraterna och moderaterna intar här en avvaktande inställning gentemot regering och myndigheterna. Särskilt illa beställt är det med förtroendet för att skattemedlen används med sparsamhet. I det lilla Moderata Samlingspartiet råder nära nog total enighet om att det slösas en hel del med skattemedlen; och bland de passiva socialdemokraterna delar över 40 % av medlemmarna denna uppfattning.

Samband föreligger också mellan subjektiv kompetens. Hypotesen (H1:b) approximeras väl men är i strikt mening falsifierad. Komplementhypotesen (H2:b) måste också modifieras som framgår av nedanstående tabell:

Tabell 9. Mötesaktivitet och subjektiv kompetens bland medlemmar i M och SAP.

	Luleå			
	Aktiva SAP %	Passiva SAP %	Aktiva M %	Passiva M %
<i>De styrande bryr sig inte om vad jag tycker?</i>				
instämmer	29	37	65	75
<i>Pol. alltför komplicerat?</i>				
instämmer	71	79	75	83
<i>IP - litet inflytande i pol.?</i>				
instämmer	27	46	67	79

De intellektuella överrepresenterade i pol.?

instämmer	48	47	36	30
-----------	----	----	----	----

Vilhelmina

De styrande bryr sig inte om vad jag tycker?

instämmer	36	64	36	82
-----------	----	----	----	----

Pol. alltför komplicerat?

instämmer	90	89	63	88
-----------	----	----	----	----

IP - litet inflytande i politiken?

instämmer	41	69	53	81
-----------	----	----	----	----

De intellektuella överrepresenterade i pol.?

instämmer	49	48	26	19
-----------	----	----	----	----

De fyra kompetensvariablerna sönderfaller tydligen i två huvudgrupper. I den ena gruppen återfinns variabler som avser relationer till de styrande i samhället: (V72) "De styrande bryr sig inte om vad sådana som jag tycker" och (V74) "IP litet inflytande i politiken". De variablerna utfaller i huvudsak i enlighet med hypoteserna (H1-H2). Aktiva medlemmar svarar i högre grad än passiva medlemmar nekande på frågor om de har litet inflytande, åsidosätts av de styrande etc. Socialdemokraterna anser inte oväntat att de har gensvar från det då socialdemokratiskt styrda samhället. Tendensen ifråga är särskilt markerad bland socialdemokratiska aktiva. I det andra variabelklostret figurerar V73 "Politik alltför komplicerat" och V76 "De intellektuella överrepresenterade i politiken". De är ett mått mera på hur välorienterad man känner sig i samhället än på relationerna till de styrande. I aktivitet ligger inte nödvändigtvis att man är välorienterad och välanpassad i politiken. Motsatsen kan inträffa - och inträffar i praktiken. I Moderata Samlingspartiet är det t. ex. större indignation mot de "intellektuella" bland de aktiva medlemmarna än i den s. k. tysta majoriteten. I SAP synes irritation mot de "intellektuella" vara ungefär lika stor - uppemot 50 procent - i båda lägren. Allmänt sett, drar resultaten ovan uppmärksamheten till validitetsproblemet vid mätningar av subjektiv kompetens.⁷

Den tredje typotesen (H3) säger att partierna skiljer sig mest med avseende på frågor som rör ekonomisk politik och fördelning. Mätningarna gick här till så att respondenterna ombads ta ställning till en serie påståenden från valrörelsen 1973. De hade därvid att använda sig av en fiktiv Celsiustermometer (0-100 grader), där

noll grader markerar fullständigt avståndstagande från och 100 grader fullständig uppslutning bakom påståendet ifråga. Ju mera partiskiljande påståendet är, desto större är också avståndet mellan medelvärdet för moderaterna resp. socialdemokraterna på variabeln. Det stora flertalet av tvistefrågorna ovan var också partiskiljande. Endast en av dem – (V56) "Den fulla sysselsättningspolitik" – framstår som praktiskt taget icke kontroversiell. Decentraliseringstanken (V60) är svagt partiskiljande och detsamma gäller kravet på en moms-sänkning (V58). De rör sig i båda fallen om frågor, som i första hand drivits av andra partier än SAP och Moderata Samlingspartiet. Moderaterna har överlag en något starkare religiös framtoning (V65–V66) än socialdemokraterna. De båda socialdemokratiska organisationerna uppvisar dock i detta stycke kraftiga variationer inbördes. SAP/Vilhelmina ligger konsekvent i närheten av Moderata Samlingspartiet i kraven på en kristen uppräckning. Utfallet hänger förmodligen samman med den varierande sekulariseringstakten i stad resp. landsbygd. I ett parti, som står religiöst neutralt, slår sekulariseringen sannolikt snabbare igenom i stadsmiljö. De resterande variabelerna är starkt partiskiljande. De rör samtliga ekonomisk fördelning och politik, på ett undantag när. Den udda variabeln – (V59) "Brottslighet och nedbusning" – hänför sig till de frågor, som Moderata Samlingspartiet gjort till sina under en följd av valrörelser. Det är i sin ordning att den dyker upp bland de starkt partiskiljande tvistefrågorna. Allra mest partiskiljande är emellertid V55 "Lika lön" och V63 "Samhällsinflytandet i näringslivet". Här befinner sig medlemmarna i SAP och Moderata Samlingspartiet på praktiskt taget motsatta extremer. Av 1960-talets avideologiseringsdebat märks här inga spår. Hypotesen (H3) har starkt stöd.

Utfallet på de s. k. semantiska differentialfrågorna pekar också entydigt i samma riktning. Respondenterna hade här att placera in varje parti på en serie skalor (från 1 till 7). Endast extrempunkterna – höger/vänster, högre medelklass/arbetarklass m. m. – var definierade på resp. skala. Av utrymmesskäl presenteras endast data från summavariabeln (V87–V91) "Bra/dåligt parti". Varje respondent uppmanades göra en totalbedömning av vart och ett av de fem riksdagspartierna med hänsyn till vad just han (hon) ansåg vara av betydelse vid ställningstagandet till partierna. Poängtalen avser medelvärdena:

Tabell 10. Möresaktivitet och partibild i SAP och M.

Luleå			
Aktiva	Passiva	Aktiva	Passiva
SAP	SAP	M	M

Bra/dåligt parti

M	5.4	5.4	1.7	1.6
Fp	4.7	4.7	3.9	3.8
C	4.8	4.4	3.0	2.7
SAP	1.3	1.5	4.0	4.1
Vpk	4.0	3.9	5.6	5.2
KDS	5.2	4.8	3.6	3.5

Vilhelmina

Bra/dåligt parti

M	5.6	5.6	1.3	2.0
Fp	4.7	4.8	3.7	4.0
C	4.5	4.0	2.8	3.0
SAP	1.3	1.4	5.3	4.3
Vpk	3.2	4.5	6.6	5.6
KDS	5.0	5.1	3.6	4.2

Moderata Samlingspartiet och SAP befinner sig uppenbarligen på var sin ändpunkt av skalan. Endast vpk står längre bort från Moderata Samlingspartiet än SAP. Bland Moderaterna finns dock en uttalad tendens att se det egna partiet som ett mittenparti. I absoluta termer blir avståndet till socialdemokratin inte så stort. Det är en förklaring till att tvistefrågorna trots allt inte är mera diskriminerande. Moderaterna är, när allt kommer omkring, inte helt negativa ens till de typiska socialdemokratiska ståndpunkterna. I SAP har Vpk normalt ställning som näst bästa parti. I Moderata Samlingspartiet intar Centerpartiet denna position – ett tecken på de senare årens väljarförskjutningar bland de borgerliga partierna.

Den sista hypotesen i sammanhanget (H4) tillskriver de aktiva medlemmarna en mera ideologisk profil än deras passiva partikamrater. Hypotesen testades i två steg. Först bestämdes vilka frågor som engagerade de aktiva medlemmarna mest. Utfallet jämfördes därefter med de frågor, där de aktiva var mest följsamma gentemot partilinjen. Den senare bestämdes stipulativt mot bakgrund av partiernas ställningstaganden under 1973 års valrörelse.⁸ De aktiva var inte oväntat mest engagerade i de frågor, som rör ekonomisk politik och fördelning. Deras genomsnittspoäng ligger genomgående längre bort från indifferenspunkten (50 grader) än motsvarande data för de passiva. Det sammanfaller i stort sett med de frågor, där de aktiva visar större följsamhet mot partilinjen. De senare frågorna är dock flera till antalet. Momssänkningen och decentraliseringstanken har t. ex. ingen större dragningskraft på de aktiva medlemmarna i något parti. Men de aktiva visar även här större följsamhet mot partilinjen än de passiva, allt under förutsättning att båda partiledningarna – i SAP resp. M – är mera negativa än positiva till kraven ifråga. Utfallet

stöder hypotesen om ideologiska skillnader mellan aktiva och passiva medlemmar.

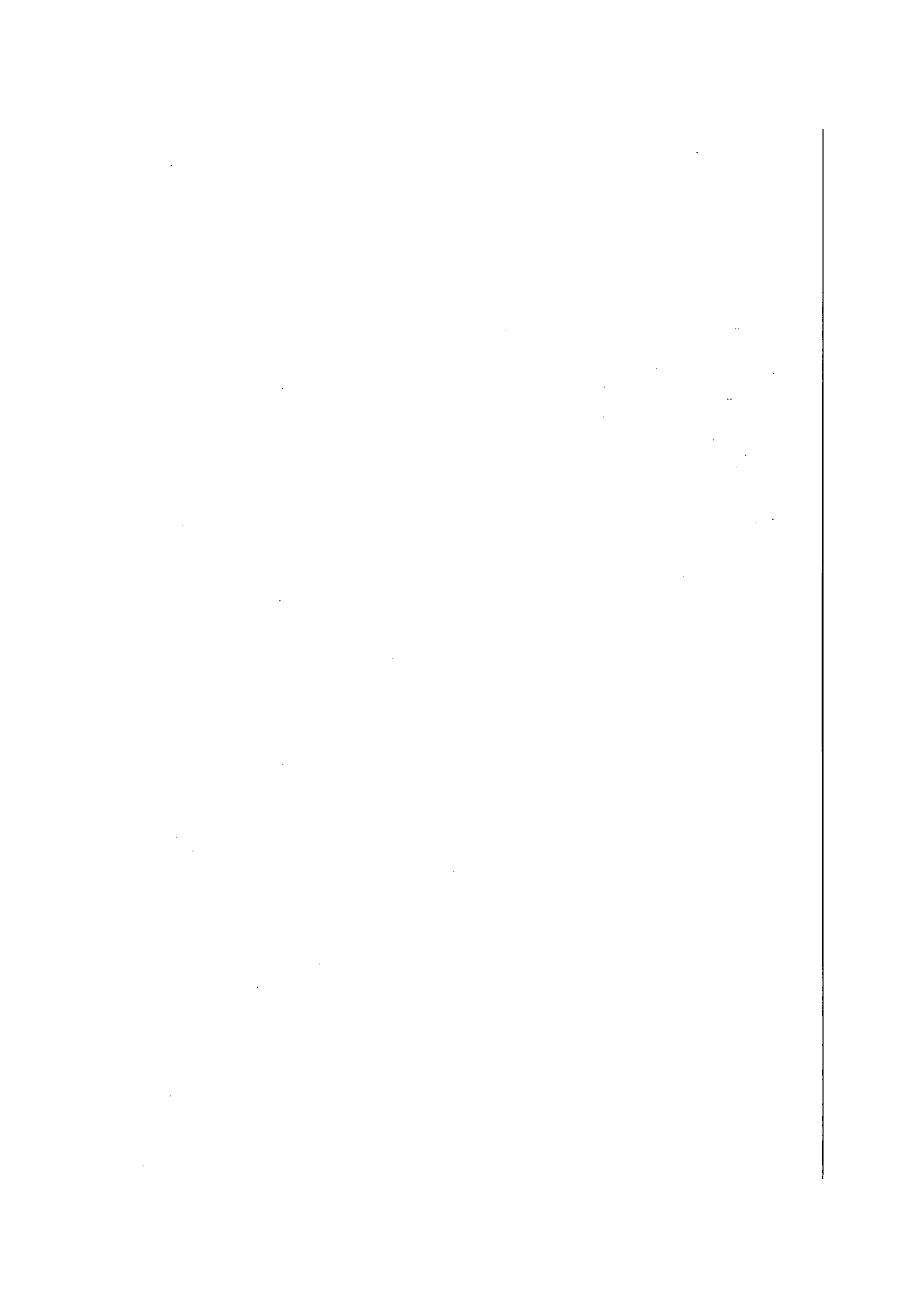
Sten Berglund

Noter

- 1 I Maurice Pinnard "The Rise of A Third Party" analyseras partistyrka bl. a. i termer av sociala kommunikationsmönster och grupp effekter.
- 2 Se t.ex. Quintin Hogg Lord Hailsham i Reidar Larsson "Politiska ideologier - en antologi" (1968).
- 3 Vi förväntade oss en betydligt lägre nivå, i intervallet 5 till 20 procent. Ett sådant utfall hade varit i linje med tidigare empiriska undersökningar. Se t. ex. Leon D. Epstein "Political Parties in Western Democracies" (1968) och Dan Brändström "Nomineringsförfarande vid riksdagsval (1971).
- 4 Utsagan grundas på en jämförelse mellan aggreg-

rade data om diskussionsfrekvens respektive partipreferens i vän- och bekantskapskretsen.

- 5 Samtliga procentsatser är beräknade på det totala antalet respondenter exklusive internbortfallet. Sådant bortfall (svarsvägran m. m.) uppkommer bl. a. när frågan upplevs som känslig och blir särskilt problematisk när N var litet till att börja med.
- 6 Procentdifferenserna framräknas genom jämförelser över raderna. I en fyrfältstabell summerar de alltid till noll. Den undertryckta raden i tabellen (svarskategorierna: sällan/aldrig) behöver således inte beaktas.
- 7 Tolkningen stämmer med spontana kommentarer från ett flertal respondenter.
- 8 Termometern har sin mittpunkt på 50 grader. Ju längre bort från mittpunkten ett svarsvärde befinner sig, desto större engagemang ger det uttryck för. Vid bestämningen av "partilinjen" har vi utgått från att SAP ligger till vänster och Moderata Samlingspartiet till höger i frågor, som rör ekonomisk politik och fördelning. Båda partierna antas vara mera mot än för frågor, som drivits av andra partier, såsom momsänkning på mat (Vpk) och decentralisering (C). Den religiösa dimensionen beaktades inte.

Litteraturgranskningar

MICHAEL K. BLAKER (Ed.): *Japan at the Polls. The House of Councillors Election of 1974*. Washington, D.C.: American Enterprise Institute for Public Policy Research 1976.

I 1974 års överhusval ställdes regeringspartiet, Liberaldemokratiska partiet, under ledarskap av dåvarande premiärminister Kakuei Tanaka inför utsikten att förlora valet, vilket kunde ha gjort slut på en period av konservativ dominans i japansk politik. Stödet för partiet hade successivt minskat något – som återspeglats i flera tidigare val både till underhuset och överhuset. Tanakas popularitet nådde sin lägsta nivå sedan han kom till makten 1972. De avgörande frågorna i valet var den höga inflationen, miljöförstöringen, välfärdspolitiken etc. Dessa frågor gynnade inte det sittande regeringspartiet. Inför den dystra utsikten att förlora majoritetsställningen i överhuset med dess 252 medlemmar satade LDP och dess traditionella bidragsgivare, näringslivet, som aldrig tidigare på valkampanjen. Valet gällde 130 platser, 50 från den nationella valkretsen som omfattar hela nationen, 76 från de 47 prefekturvalkretsarna (hälften av ledamöterna väljs vart tredje år för en period av sex år). Resterande 4 utgjordes av platser som blivit vakanta. Även om regeringspartiet lyckades behålla en liten majoritet i överhuset, lyckades det inte ändra den nedåtgående tendens som börjat i slutet av 1960-talet. Dessutom bidrog en omfattande kritik av LDP:s sätt att föra sin valkampanj till premiärminister Tanakas avgång och öppnade vägen för Takeo Miki att efterträda honom på denna post.

Detta är ett av de få engelskspråkiga arbeten, som har skrivits om japanska val. Av de arbeten, som behandlar detta ämne, tar de flesta upp de politiskt mer betydelsefulla och intressanta valen till underhuset. Det bästa arbetet när det gäller underhusval har skrivits av en av medförfattarna i denna bok, Gerald L. Curtis, *Election Campaigning Japanese Style* (Columbia University Press, New York 1971). Tre amerikanska ja-

pankännare och en japansk statsvetare, som har framställt statistiskt material, har lyckats göra en penetrerande analys av 1974 års överhusval ur olika perspektiv.

Boken är uppdelad i tre avsnitt. Det första avsnittet är skrivet av sociologiprofessorn vid Columbiauniversitetet Herbert Passin och ger en bakgrund till 1974 års överhusval, visar hur det nuvarande överhuset överensstämmer med de förväntningar som dess grundare hade. Det andra avsnittet är skrivet av statsvetaren vid samma universitet, Gerald L. Curtis. Curtis' huvudtema är olika partiers valkampanjer och valstrategier. Bokens redaktör, Michael K. Blaker, har skrivit det tredje avsnittet, vars genomgående tema är en analys av valresultaten och deras betydelse med tanke på de förändringar som har skett i den japanska valmanskåren. Alla tre artiklarna försöker mer eller mindre se 1974 års överhusval mot bakgrunden av politiska och sociala förändringar i dagens Japan.

Det japanska överhusets funktion som en säkerhet mot alltför extrema aktioner i underhuset beskrivs av Passin som den första av de förhoppningar utformarna av efterkrigstidens överhus hade. För det andra skulle överhuset representera de "nationella" intressena gentemot de lokala intressen som representeras av underhusets ledamöter. Genom att skapa ett valsysteem med två olika sorters valkretsar – dels en nationell med hela nationen som en valkrets, dels valkretsar omfattande en prefektur, vilka är betydligt större än underhusvalkretsarna – hoppades man uppnå de önskade resultaten. För det tredje skulle överhuset ge representation såväl åt olika intresseorganisationer, såsom fackföreningar, lantbrukarorganisationer, religiösa organisationer etc. som åt personer som utmärkt sig inom olika områden utan att vara partipolitiskt engagerade. För det fjärde skulle det ge stabilitet och kontinuitet åt den parlamentariska demokratin genom att tjäna som en konserverande kraft inom parlamentet. Grundarna fruktade nämligen, att underhuset skulle komma att kontrolleras av de politiska partierna, vilka i första hand förmodades se till det egna partiets intressen.

Passin ställer dessa förhoppningar mot det nuvarande överhuset och dess utveckling för att se hur systemet motsvarar grundarnas intentioner. Han kommer till slutsatsen, att trots överhusets konstitutionella och politiska svaghet jämfört med underhuset och de båda husens likartade partistruktur tycks utformarnas förhoppningar i stort sett ha infriats. Huruvida överhuset enbart är en blek kopia av underhuset återstår att se. Den verkliga prövningen sker när LDP inte längre kontrollerar båda husen. Detta korta sammandrag av Passins artikel är naturligtvis mycket summariskt. Artikelns innehåll är rikt på detaljer med ett flertal belysande exempel och utgör sålunda en systematisk bakgrund till överhusets utveckling.

Curtis ger en levande och informativ bild av partiernas valkampanjer och valstrategier i den nationella valkretsen och prefekturvalkretsarna. Först beskriver han hur Tanaka och andra LDP-ledare, inför möjligheten att partiet skulle förlora sin majoritet i överhuset, försökte förvandla valet till en ideologisk konfrontation mellan de konservativa och kommunisterna. Han beskriver sedan oppositionspartiernas valsamarbete, som nådde sin kulmen i 1971 års underhusval men som 1974 slutade i retorik, då de bekämpade varandra i kampen om mandat.

Större delen av Curtis' artikel ägnas åt att utforska valsystemets betydelse för de politiska partiernas valstrategier och valkampanjer samt förhållandet mellan de politiska partierna och deras stödorganisationer i valet, speciellt storföretagens bidrag, både finansiellt och organisatoriskt, till LDP-kandidaters kampanj. I den nationella valkretsen lyckades Komeito och kommunistpartiet, vilka båda har en effektiv organisatorisk struktur, bäst utnyttja systemet. Dessa båda partier lyckades, 1974 och i fyra tidigare överhusval, få alla de kandidater de ställt upp valda. Deras strategi går ut på att först göra en uppskattning av hur många röster partiet totalt kommer att få nationellt och ställa upp det antal kandidater som förväntas bli valda. Genom att sedan dela in landet i ett flertal regioner och instruera sina stödorganisationer, medlemmar i Soka Gakkai i en viss region när det gäller Komeito och i frågan om kommunistpartiet, partimedlemmar i en viss region, har det blivit möjligt att reducera antalet "bortkastade" röster till ett minimum och utnyttja systemet maximalt.

I de 47 prefekturvalkretsarna visar Curtis hur väl partierna kan hävda sig i var och en av de tre typerna av valdistrikt, nämligen distrikt med en, två, eller flera mandat. Han finner ett klart mönster i fråga om fördelningen av platser mellan partierna. I distrikt med flera mandat, dvs. storstadsområden var ett flerpartisystem förhärskande. Alla platser som erövrades av Komeito, kommunistpartiet och det demokratiska socialistpartiet i 1974 års prefekturvalkretsar, fanns i dessa distrikt, och

inget parti dominerade. Många av problemen när det gäller valkampanjer och uppställande av kandidater i distriktet med flera mandat liknar de som förekommer i val till underhuset. De inkluderar möjligheten att flera kandidater ur ett parti ställer upp i samma distrikt och slår ut varandra, om rösterna inte fördelas riktigt, och på så vis öppnar vägen för ett litet parti att tränga sig in. Som Curtis påpekar härskar i distriktet med två mandat ett tvåpartisystem, bestående av LDP och det största oppositionspartiet, socialistpartiet. Däremot dominerar LDP i distrikt med ett mandat, vilka huvudsakligen utgörs av landsbygdsområden. Han avslutar med att säga, att 1974 års överhusval avslöjade den ökande konkurrensen mellan partierna och hur allteftersom urbaniseringen fortskrider, LDP kan komma att förlora sin nuvarande dominans i det japanska politiska systemet och lämna plats åt ett flerpartisystem av den typ som nu förekommer endast i storstadsdistriktet, där partierna är mer jämbördiga.

Blaker försöker i sin artikel placera in resultaten av 1974 års överhusval i ett vidare perspektiv och att göra en uppskattning av sociala och ekonomiska variablers, speciellt urbaniseringens, inverkan på partistödets struktur och partiernas valframgångar. Han hävdar, att valresultaten återspeglar Japans sociala och ekonomiska omvandling. I och med att valmanskåren förändrats i sin sammansättning, allt fler väljare numera bor i städer, är bättre utbildade etc., fortsätter han, så har partiloyaliteten försvagats och antalet tveksamma väljare ökat. Dessutom håller det traditionella partistödets struktur inom jordbruk, fackföreningar och näringsliv på att luckras upp.

I sin analys av de olika partiernas beteende och valets mer långsiktiga följder, använder Blaker ett klassificeringsschema, vilket utarbetats av den japanska tidningen Sankei Shimbun i dess valanalys och vilket utnyttjar variabeln urbanisering. Enligt detta schema delas distriktet in i fem kategorier från storstads- till landsbygdsdistrikt efter två mått på urbanisering: procent primärindustri (jordbruk, skogsbruk och fiske) och personer sysselsatta inom denna. Man använder sig härvid av data från 1970 års folkräkning. Varje typ av valdistrikt jämförs sedan med hänsyn till totalt antal röster, procentuell andel av rösterna samt mandat. Blaker utgår från antagandet, att urbanisering är den mest betydelsefulla av samtliga viktiga variabler som påverkar japanskt väljarbeteende och följaktligen partiernas valframgångar. De resultat han presenterar är alltför omfattande för att sammanfattas här. Här ska endast sägas, att det uppenbarligen är i storstads- och stadsområdena, som den politiska förändringen i Japan för närvarande sker, och det är i dessa områden som det regerande LDP har mött och i framtiden kommer att möta det starkaste motståndet.

Alla tre författarna använder japanskt material, framför allt tidningar. De kompletterar detta material med personliga iakttagelser och diskussioner med politiker, experter och journalister under sin vistelse i Japan under valperioden. Valresultaten och deras betydelse för Japans framtida politik har i viss utsträckning gett upphov till olika tolkningar hos de tre författarna. Detta är inget att förvåna sig över, då japansk politik befinner sig i en period av omvandling där LDP:s ställning som ständigt regeringsparti är vacklande. Detta blev än mer uppenbart efter fortsatt tillbakagång i 1976 års underhusval. Det finns viss överlappning mellan de tre artiklarna, framför allt när det gäller behandlingen av relationerna mellan partierna och partistödets struktur. Kanske skulle en mer konsekvent genomförd jämförelse med underhusvalen gett en bättre belysning av de politiska processerna. Fraktionernas betydelse för LDP:s valkampanj borde behandlats mer ingående. Men boken är det mest omfattande och informativa arbetet om japanska överhusval som har skrivits på engelska och är därmed ett betydande bidrag till den annars tunnsådda litteraturen i detta ämne.

Lund i december 1976

Kazuki Iwanaga

GÖRAN GUSTAFSSON: *Partistyrka och partistyrkeförskjutningar. Förändringar i svenskt väljarbeteende under 1960-talet belysta genom data på kommunnivå*. Lund: Studentlitteratur 1974.

Problemstilling

Valgforskningen har som sine to hovedkilder de individorienterede data, der næsten udelukkende fremkommer gennem interviewundersøgelser, og de data, der vedrører geografiske enheder og i hovedsagen stammer fra den officielle valgstatistik. Korrespondancen mellem disse to typer af data har altid været problematisk, hvilket er tydeligt allerede i André Siegfrieds studie fra 1913 over radikalismen i Vestfrankrig. Når han finder, at de samme regioner vedbliver at være de mest radikale i generation efter generation, står dette i tilsyneladende modstrid med en ganske livlig overgang fra parti til parti, som man typisk finder blandt enkeltvælgere. I nyere tid stammer impulsen til at arbejde videre med dette tilsyneladende paradox fra Herbert Tingsten. I sin *Political Behavior* fra 1937 behandler han vel ikke explicit forandring eller forskydning i partistyrke, men han demonstrerer, at det politiske adfærdsmonster for regionsplanet systematisk afviger fra noget simpelt adfærdsmonster, der kan tænkes at gælde på individplanet. En vigtig afvigelse er for eksempel tendensen til at par-

tier synes at have lettere ved at holde på sine vælgere og skaffe sig nye vælgere i områder, hvor det står stærkt end i områder, hvor det står svagt: Vil man derfor konstruere en teoretisk model for den individuelle adfærd, som lader sig projicere op til at give et korrekt billede af de valggeografiske forskydninger, må man under en eller anden form indføre komplicerende antagelser. Göran Gustafsson opstiller og begrundet i sin afhandling en sådan antagelse, som han kalder trykmodellen, og han viser med overordentlig stor udførlighed, at trykmodellen lader sig forene med det mønster for partiforskydninger, som observeres i svenske data fra 1960'erne. Bogen bærer lidet sensationelle titel og ydre fremtræden foregår der en dramatisk jagt på vidnesbyrd, der taler til fordel for enten trykmodellen i en af dennes mange varianter eller til fordel for den ukomplicerede overgangsmodel. Herigeniem placerer afhandlingen sig ganske stærkt inden for det centrale problem at etablere forbindelsen mellem den politiske sociologiske mikrodata og makrodata. Afhandlingen kommer på denne måde til at ligge i forlængelse af Tingstens *Political Behavior* og viderefører denne nationale tradition, samtidig med at den afslører hvilke uhyre datamængder, man i moderne tider må konsumere for på tilfredsstillende sæt at dokumentere blot en enkelt side af dette problemområde. I Gustafssons analyse er den vigtigste idé, som her bringes til udførelse, en distinktion mellem på den ene side en strukturelt forventet partistyrke og på den anden side et residual af regional partistyrke. Dette fortolkes således, at trykmodellen indebærer såvel et strukturelt betinget socialt tryk som et regionalt betinget tryk fra en politisk lokaltradition. Gustafsson viser herigeniem en ikke ringe kurasje og fantasi parret med den grundighed og forsigtighed, som i øvrigt er afhandlingens mest karakteristiske træk. På den ene side forkaster han altså den nemme løsning at afholde sig fra at udtale sig om individuel adfærd på grundlag af økologiske data. På den anden side bestræber han sig for at undgå de fejlslutninger fra makro- til mikroniveauet, som ofte har været prisen for en mere avanceret økologisk analysemetode. I de kritiske afsnit af bogen, hvor forbindelsen mellem de to niveauer formidles (kap. 4), er fremstillingen belagt med så letfattede taleksempler, at ingen læser kan undskylde sig med manglende matematisk formåen til ikke at kunne følge, hvorledes modellen fungerer.

Imidlertid ligger der i denne udformning af analysen en begrænsning, som der kan rettes nogle indvendinger imod. Forfatteren har især begrænset sig i to henseender, (1) i valget af afhængige og uafhængige variable, jævnfør bogens titel, og (2) i valget af observationsenhed, nemlig valgstatistikens geografiske enheder. Til det første kan siges, at om man virkelig var lidenskabeligt optaget af korrespondancen mellem partistyrke og partiforskyd-

ning, åbner det svenske partisystem rige muligheder for at prøve modellen på flere partier og under mere varierede betingelser. Et partis forskydning ved et valg kan ses som beroende på samme partis styrke, på andre partiers eller hela partiblokkes styrke, eller på hele mønsteret af partifordeling i form af en multivariat funktion. Gustafsson undersøger kun den første af disse muligheder, hvorfor han implicit antager, at de som stemmer på andre partier eller som slet ikke stemmer udgør en homogen gruppe. En sådan antagelse kan være en rimelig forenkling i nogle tilfælde, men næppe i alle. For eksempel er det troligt, at vpk's fremgang eller tilbagegang i en region påvirkedes ikke blot af vpk's egen stemmestyrke i regionen, men også af socialdemokratiets stemmestyrke eller af disse to partiers samlede stemmestyrke. Den forenkling som forfatteren gør, kunne han have understøttet med beregninger, der viste, at partiets egen stemmestyrke var den helt dominerende faktor i partiets forskydning.

Begrænsningen af analysen til områdesdata medfører, at interviewdata, hvor trykmodellen kunne være påvist mere direkte, ikke får indflydelse på forfatterens analyse og konklusioner. Fra den veludviklede svenske interviewforskning foreligger en række resultater af typen: Blandt arbejdere skiftede x procent fra de socialistiske til de borgerlige partier, blandt ikke-arbejdere skiftede y procent i denne retning. Her observeres trykmodellen direkte. Forfatteren nøjes imidlertid med at ræsonnere, at om trykmodellen virker, er der forskel på x og y . Heraf udledes et økologisk mønster for forandring, og når dette genfindes i forfatterens økologiske data, ræsonnerer forfatteren: vi kan ikke sige, at vi har *forklaret* det økologiske mønster som et udslag af trykmodellen, men dog at vi har *fortolket* mønsteret i overensstemmelse med trykmodellen. Dette er korrekt, men hypoteserne kommer herved til at fremstå som verificeret i en noget svækket og indirekte form. Hvorfor skal man

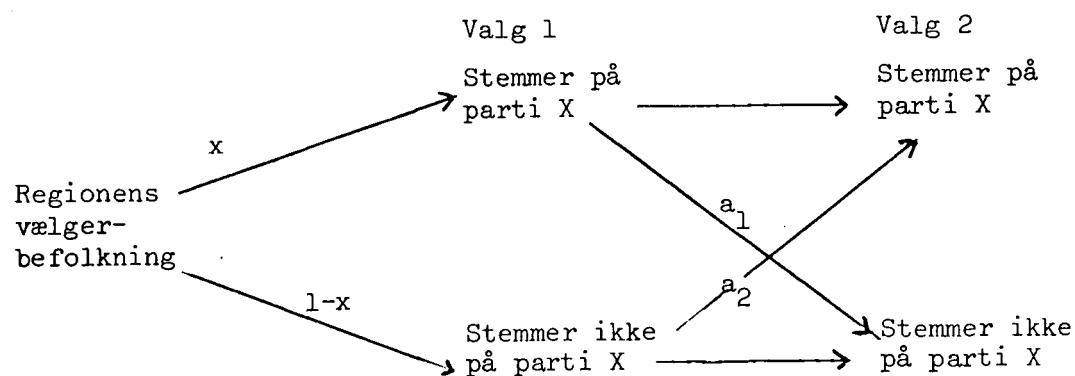
nøjes med at fortolke, hvad man undertiden kan påvise direkte?

Disse begrænsninger er ikke udtryk for, at forfatteren har overset sådanne muligheder, men de optræder i forbindelse med andre "Problem och svårigheter" s. 164-165, hvor det konkluderes: "Ett sådant förfarande skulle dock inneburi att hela idén med undersökningen förändrats; det hade inte längre varit en undersökning som uteslutande med utgångspunkt från aggregerade data söker pröva i vad mån förändringar i partiernas styrka går att föra tillbaka på huvudprincipen för övergångsbenägenheter". Dette turde illustrere bemærkningen om, at spørgsmålet er, om man lidenskabeligt er optaget af at forsvare en hypotese, eller om man snarere er optaget af at vise, hvad en bestemt type af data kan anvendes til.

Et andet eksempel på denne strategi forekommer s. 21. Her kommer forfatteren under sin i øvrigt yderst vel strukturerede gennemgang af forklarende faktorer til propagandafaktorer såsom presseandel og partiorganisation. Her bemærker forfatteren, at nogle af disse faktorer, der kunne antages at påvirke det lokale valgresultat, "kunne ha operationaliserats på kommunnivå men ett sådant arbete har inte rymts inom ramen för det forskningsprogram där undersökningen ingår". Dette kunne tyde på, at ressourcerne er blevet sat ind på at analysere et bestemt datasæt snarere end at forklare et bestemt fænomen.

Trykmodellen

Om man imidlertid accepterer forfatterens problemstilling, melder sig spørgsmålet om, hvilken type af model man skal benytte til at beskrive sammenhængen mellem et partis forskydning og dets forudgående styrke på økologisk niveau. Den enkle overgangsmodel kan illustreres med følgende diagram:

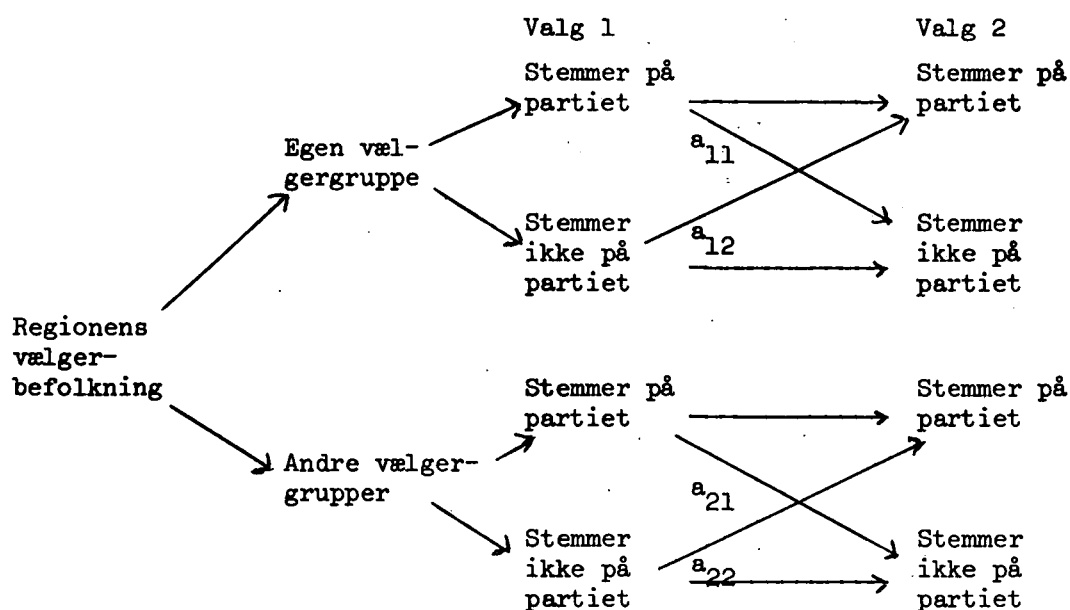
Om det her antages, at a_1 og a_2 repræsenterer faste overgangssandsynligheder, der er uafhængige af partiets styrke x , ses det let, at partiets forskydning bliver en negativ funktion af partistyrken. Med voksende x vil det relative antal, der følger pilen a_1 vokse, og antallet, der følger a_2 , vil falde. Algebraisk udtrykt får vi, i det x_1 og x_2 repræsenterer partiets styrke ved to valg efter hinanden,

$$x_2 = x_1(1-a_1) + (1-x_1)a_2, \text{ hvoraf}$$

$$x_2 - x_1 = a_2 - (a_1 + a_2)x_1;$$

Denne model overensstemmer dårligt med økologiske data. Søger man at estimere a_1 og a_2 med regressions-teknik, får man ofte estimater af a_1 eller a_2 , der ligger uden for intervallet 0 til 1. Den enkle model forudsiger en tendens til udjævning af regionale forskelle, så at hvert parti på længere sigt ender med at have en og samme styrke i alle regioner. At dette ikke modsvarer virkeligheden er måske den ældste opdagelse inden for valgforskningen, jævnfør Siegfrieds arbejde.

Kernen i Gustafssons model er den antagelse, at der side om side findes to (evt. flere) sådanne enkle modeller for overgangen fra parti til parti, specielt at a 'erne er forskellige alt efter, om man betragter vælgere inden for eller uden for partiets "egen" vælgergruppe. Forskydningen for en region bliver da en sammenevejning af de to enkle overgangsmodeller, idet vælgernes fordeling på egen gruppe og andre grupper fungerer som vægte. Modellen kan illustreres som følger:

Under en sådan model kan det tænkes, at forskydningen er en positiv funktion af partiets styrke, eller at den er den samme uanset partiets styrke. Hvis for eksempel det indbyrdes forhold mellem a_{11} og a_{12} netop udligner partiets egen vælgergruppes fordeling på dem, der stemmer på partiet, og dem der ikke stemmer på partiet, sker der ingen nettoforandring i partiets styrke i partiets egen vælgergruppe. En tilsvarende proces kan tænkes i den nederste halvdel af diagrammet, hvorved det samlede resultat bliver en slags "steady state" på makroplanet, skønt der foregår partiskift på mikroplanet. I de taleksempler, hvormed Gustafsson i kap. 4 sonderer mellem forskellige typer af sammenhæng mellem partistyrke og partiforskydning, skelner han mellem to vælgergrupper, nemlig arbejderklasse og middelklasse, og to partiblokke, nemlig socialistiske og borgerlige partier. Han forudsætter, at de to klasser fordeler deres stemmer med 75 % på deres "egen" partiblok og 25 % på "den anden" partiblok. Forholdet mellem a_{11} og a_{12} skal derfor være 1:3, og forholdet mellem a_{21} og a_{22} 3:1 for at denne *steady state* fremkommer. Afvigelser fra disse talforhold i en retning frembringer en positiv sammenhæng mellem partistyrke og forskydning, mens afvigelser i den modsatte retning giver en negativ sammenhæng.

Denne model er et væsentligt fremskridt i forhold til den enkle overgangsmodel. Uden at komplicere modellen synderligt lykkes det Gustafsson på en gang at indføre en realistisk antagelse, nemlig at der råder et socialt tryk mod ensartethed inden for en vælgergruppe, og at nå til en fortolkning af flere forskellige typer af

sammenhæng mellem partiers styrke og forskydning. Gustafsson kan næppe kritiseres for, at der er andre måder at sige det samme på, som hans model siger. Den samme virkning som opnås med Gustafssons model, opnås også i den enkle overgangsmode, hvis det antages, at overgangssandsynlighederne a_1 og a_2 er funktioner af partistyrken x . Hvis specielt forholdet mellem a_1 og a_2 er det samme som forholdet mellem $1-x$ og x , opnås den samme form for *steady state* som i Gustafssons model. Dette fører straks til spørgsmålet om, hvad vi skal med socialklasser og andre socialt definerede vælgergrupper i modellen, når man lige så vel kan klare sig med partistyrken alene? Gustafssons vælgerkategorier behøver ikke at have nogen direkte tilknytning til den sociale struktur; hans model fungerer på samme måde, hvis disse kategorier udgøres af referencegrupper eller ideologisk afgrænsede grupper. Deres funktion er at tilvejebringe en permanent opdeling af vælgerne i forskellige kategorier, der i henseende til partipræference kan forudsættes at være homogene. Inden for attitudeforskningen har forsøgene på at forklare, hvordan stabilitet på makroplanet kan gå hånd i hånd med ustabilitet på mikroplanet, ført til anvendelse af latent-struktur modeller. I virkeligheden opnår Gustafssons model sin kapacitet til at forklare de forskellige typer af sammenhæng mellem partistyrke og partiforskydning derigennem, at den foregriber en anvendelse af latent-struktur modeller også inden for den økologiske valgforskning.

Modellens anvendelse

Ved at variere overgangssandsynlighederne a_{11} og a_{12} , a_{21} og a_{22} når Gustafsson frem til en klassificering af sammenhæng mellem partistyrke og partistyrkeforskydning på ikke mindre end 22 forskellige typer (s. 94-95). I de tilfælde, hvor funktionens udseende er den samme for flere forskellige typer, anvender han forskydningen i procent af *partiets egen styrke* som tillægsplysning for at skelne mellem disse typer. Typologien benyttes i den empiriske del af afhandlingen, som begynder med kap. 5, til at fortolke det økologiske mønster i de forskellige partiers forskydninger i fem valgperioder fra 1960 til 1970. Et sådant materiale må være en guldgrube for samtidshistorikere, idet disse dog bør erindres om, at det ikke kan benyttes som en slags statistisk håndbog, men ifølge sagens natur har karakter af fortolkninger ud fra en arbitrar, omend realistisk, model. Her skal kun redegøres for nogle af principperne i analysen.

Gustafsson opdeler et partis styrke i en kommune ved et givet valg i to komponenter, (1) en strukturelt forventet styrke og (2) en residual styrke, der overvejende er regionalt betinget. For at konstruere den strukturelt forventede styrke beregner han regressionsligninger med 11 uafhængige variable. Studiet af de indbyrdes

sammenhænge i dette netværk af variable kunne utvivlsomt danne grundlag for en afhandling af mindst samme omfang som den foreliggende, for det drejer sig om det samlede økologiske mønster i arbejdsdelingen i Sverige, udtrykt gennem befolkningens fordeling på erhverv. Hvilken usikkerhed der knytter sig til de regressionskoefficienter, der indgår i estimeringen af den strukturelt forventede styrke, er derfor et dunkelt punkt i afhandlingen.

Derpå fordeles kommunerne på deciler efter såvel forventet styrke som residual styrke, parti for parti. Formålet med denne fordeling synes ganske enkelt at være at reducere antallet af observationer til den påfølgende analyse og plotning. Den forventede og den residuale styrke udgør herefter to uafhængige variable, hvis effekt på partistyrkeforskydningen kan studeres særskilt.

Det teoretiske formål med forsøget på at dekomponere partiets forskydning i en strukturel komponent og en regional komponent er temmelig klart. Gustafsson ønsker at anvende sin trykmodel dels på tryk, der foregår inden for de sociale grupper, men på tværs af regioner, og dels tryk inden for regionale eller økologiske grupper, men på tværs af erhvervsgrupper. Forfølgelsen af dette formål er imidlertid ikke i alle tilfælde den statistisk set mest holdbare. For at skabe klarhed over den statistiske procedure ville det antagelig have været bedre på forhånd at bestemme sig for en inddeling af kommunerne i visse sammenhængende regioner, hvor partiet stod relativt stærkt, og andre regioner, hvor det stod svagt. Disse regioner kunne have optrådt i regressionsligningerne i form af dummy variable, hvorefter de "ægte" residualer kunne være diskuteret: deres fordeling, særlig afvigende kommuner o.l. Den måde, hvorpå analysen udføres, medfører at alle afvigelser fra den forventede forskydning betragtes som regional forskydning, inklusive afvigelser der skyldes kurvelinære sammenhænge, interaktion mellem de strukturelle variable, usikkerhed i regressionskoefficienterne, m.v.

Disse vanskeligheder skyldes i sidste instans, at Gustafsson ikke har udformet trykmodellen i en eksplicit statistisk model, der kunne danne overgang fra taleeksemplerne i kap. 4 til den empiriske analyse i kap. 6. At han alligevel kan tilbyde en fremragende og original tolkning af mønsteret i partiforskydningerne i 1960'erne demonstrerer den fundamentale teoretiske styrke, der ligger i hans ræsonnementer over hovedprincipperne i vælgeradfærden.

Ole Borre

HARALD HAMRIN: *Between Bolshevism and Revisionism. The Italian Communist Party 1944-1947*. Stockholm: Esselte Studium 1975.

Harald Hamrin har varit lyckosam i sitt val av avhand-

lingsämne. Han drabbades först av ett öde som inte är ovanligt i forskningssammanhang: att flertalet partner i en större, jämförande undersökning föll ifrån och han själv lämnades kvar med något som mot planerna måste bli en fallstudie. En fallstudie av politiska idéer och strategier för trettio år sedan kunde därtill förefalla som en otacksam uppgift i vår alltmer nutidsorienterade och relevanshetsade vetenskap. Men den historiska utvecklingen slog tillbaka och gav återupprättelse åt ämnesvalet. Under sjuttioalet har den linje som det italienska kommunistpartiet började forma under fyrtioalet skänkt partiet stora framgångar, och en undersökning av dess förutsättningar och framväxt får därmed en betydande aktualitet. Fallstudien står stadigt på egna ben.

Krigsslutet var ett dramatiskt skede i den europeiska kommunismens historia. I Italien förvandlades partiet på några få år från en liten underjordisk organisation till en massrörelse med över två miljoner medlemmar. Politiskt och strategiskt slog PCI under perioden 1944–1947 in på en markant högerkurs, som förebådade den öppning mot kristdemokraterna som skulle följa efter 1956. Hamrin har intresserat sig för sambandet mellan dessa epoker, och en huvudpoäng i hans avhandling är att den samarbetsvilliga politik som PCI ännu driver har gamla anor i dess historia, inte bara i perioden kring krigsslutet utan också i förkrigsdebatten. I en elegant exposé visar han hur fyrtiotalskursen teoretiskt grundades under partiets illegala period, bl. a. i Gramscis fängelseskrifter.

Ett annat syfte i avhandlingen är att fixera partiets glidning åt höger. För att ge positionsbestämningen precision och skärpa konstruerar författaren ett mätinstrument i form av två idealtyper, ett rent bolsjevikiskt och ett rent revisionistiskt parti. Det förras förebild är det sovjetiska bolsjevikpartiet under tjugotalets första år, medan den senare idealtypen bygger på en mer sammansatt bild av revisionistisk eller socialdemokratisk ideologi, strategi och policy.

I följande granskning av Hamrins avhandling – som bygger på min fakultetsopposition – skall jag framför allt uppmärksamma frågan om den italienska högerkursens ursprung och några problem kring den idealtypskonstruktion som författaren utfört.

En betydande del av Hamrins avhandling – drygt sextio sidor – ägnas åt en historisk bakgrundsteckning av europeisk och italiensk kommunism under mellankrigstiden. Författaren vill visa hur PCI tidigt skapat sig en egen intellektuell profil inom den internationella kommunistiska rörelsen och hur många av de tankar som utgör basen för krigsslutets samarbetssträvanden tog form redan under den illegala perioden. Han betonar de nationella särdragen och kontinuiteten i partiets utveckling.

Det kan knappast råda något tvivel om att högerorienteringen på fyrtioalet hade väsentliga förutsättningar i mellankrigstidens strategiska tänkande. Frågan är emellertid om inte Hamrin övervärderar det unika och nationella i PCI:s manövrer och undervärderar de internationella impulsernas betydelse. Att han inte undersökt utvecklingen inom den samtida europeiska kommunistiska rörelsen är förklarligt med tanke på det kollapsade komparativa projektet, men det skapar ändå en viss skevhet i perspektivet. Ty PCI var minst av allt det enda partiet som under dessa år slog in på en samarbetsvillig kurs.

Den kommunistiska rörelsen hade under mellankrigstiden aldrig någon fix föreställning om var den politiska frontlinjen gick – vilka krafter man kunde samarbeta med och vilka med intensivt borde bekämpa. När de berömda 21-villkoren för medlemskap i Komintern spikades 1920 gick fronten rakt genom arbetarrörelsen. Att man inte skulle samarbeta med socialdemokraterna var självklart, men inte heller vänstersocialdemokrater var pålitliga – det hade den ungerska sovjetrepublikens fall visat. Ja, gränsen var i själva verket ännu snävare: medlemspartierna fick förbinda sig att befria sig från reformistiska och socialpacifistiska element inom sina egna led.

Under mitten av tjugotalet, då NEP-politiken stod i sitt flor, var Komintern mera orienterad mot samverkan. En tid sökte man kontakt med nationalsocialisterna i Tyskland, men huvudsakligen var det socialdemokrater som uppvaktades. Så stelnade emellertid relationerna, och under Kominterns s. k. tredje fas – som i stort sett sammanföll med tvångskollektiviseringen i Ryssland och den terror som följde närmast därefter – utgjorde socialdemokraterna åter huvudfienden. 1934 skedde så en ny helomvändning, och nu var det i stället fascismen som var den stora faran. I olika länder inviterade man till folkfronten med socialdemokraterna och andra progressiva grupper.

Kastningarna mellan dessa linjer kunde vara mycket tvära. Philip Williams skildrar i *Crisis and Compromise* (1958) hur franska kommunister den 6 februari 1934 tillsammans med fascisterna demonstrerar mot nationalförsamlingen och den borgerliga demokratins ruttna institutioner. Sex dagar senare, den 12 februari, har partiet bytt fot: nu är det i stället fascismen som är huvudfienden och handen sträcks ut mot socialdemokrater och progressiva demokrater. Folkfronten tog ett tvärt slut i och med Molotov-Ribbentrop-pakten, som åter ledde till en försonlig inställning till fascismen och pacifistisk-defaitistisk linje i försvarsfrågan. När tyskarna hade tågat in var det franska kommunistpartiets första åtgärd att hos ockupationsmakten begära tillstånd för fortsatt publicering av l'Humanité. Man väntade sig uppenbarligen ett tillmötesgående. Det var först sedan ock-

så Sovjetunionen dragits in i kriget som kommunisterna engagerade sig i motståndsrörelsen och engelsmännen inte längre kallades "City of Londons hyrda legoknektar" utan "våra tappra brittiska allierade" (Williams s. 73).

Mönstret var detsamma i t. ex. Norge. När tyskarna anföll den 9 april 1940 hade partiet solidariserat sig med den tysk-ryska paktens, och nu satt man i en besvärlig knipa. I huvudorganet Arbeideren hävdades det att konflikten mellan Tyskland och de allierade var ett imperialistiskt krig, där båda sidor var lika goda kålsupare. När arbeiderpartiet allierade sig med västmakterna förklarade kommunisterna, att allt motstånd mot tyskarna borde upphöra, också det passiva motståndet. Förhoppningarna om samarbete med ockupationsmakten grusades emellertid även här, och i augusti 1940 förbjöds kommunistpartiet. Men det var först efter anfallet mot Sovjet ett knappt år senare som Furubotn uppmanade sina medlemmar att engagera sig i en "aktiv krigspolitik".

Huvudlinjen under kriget blev helt naturligt en samling av alla goda demokratiska krafter mot fascismen. Den strategin blev också bestämmande för de kommunistiska partiernas efterkrigspolitik. Under mitten av fyrtioalet, när kommunisterna seglade i medvind som aldrig förr, valde man i praktiskt taget hela Europa att söka samverka med andra politiska krafter. Den prestige och det förtroende som de kommunistiska partierna vunnit i motståndskampen skulle inte äventyras genom en revolutionär hållning. I stället gick man in för att bevara kontakter som i många länder knutits under kriget. Det var enhetsfrontens politik man valde, en fortsättning av den strategi som drivits under mitten av trettiotalet.

Det innebar en ytterst samarbetsvillig attityd till andra partier, framför allt till socialdemokraterna. I Sverige beslöt sig ju det kommunistiska partiet rentav för att anta arbetarrörelsens efterkrigsprogram som sitt eget program, och i två år hade SKP inget partiprogram utom detta. Det talades om en svensk, fredlig väg till socialismen och Linderot introducerade "masslinjen" som en ersättning till den gamla bolsjevikiska doktrinen om elitpartiet. Politbyrån döptes 1943 om till arbetsutskottet. Efter kriget sökte man bredda kontaktytorna, bl. a. genom att bilda Demokratisk Ungdom, som var tänkt att vara en progressiv ungdomsorganisation utan någon uttalad kommunistisk inriktning.

Yvonne Hirdman har i sin avhandling *Sveriges Kommunistiska Parti 1939-1945* (1974) visat hur denna linje påverkade partiets hållning till andra politiska krafter. Från 1942 föreslogs inte bara en proletär enhetsfront utan också en nationell front, som skulle stå emot fascismen. Från maj 1944 lanserade kommunisterna tanken

på en "vänsterregering" eller en "folkregering" som alternativ till koalitionen. Det var inte bara med socialdemokraterna som partiet ville samverka utan också med bondeförbundet och folkpartiet; den ende partiledare som borde hållas utanför folkregeringen var Bagge.

Sedan samlingsregeringen avgått och ersatts av en ren socialdemokratisk ministär inställdes denna kampanj. Men ända till krigsslutet fördes den med stor intensitet, och till dem som gick i spetsen för högerorienteringen hörde ironiskt nog flera prominenta kommunister som senare gjorde sig kända som militanta vänstermän. Set Persson höll i mars 1945 ett stort anförande om den parlamentariska vägen till socialismen, och Nils Holmberg förklarade eftertryckligt att man mycket väl kunde tänka sig en övergång inom ramen för de gamla borgerliga institutionerna. Sovjetmodellen övergavs vid denna tid av partiet.

I andra länder bröt sig utvecklingen något olikartade banor, men riktningen var hela tiden densamma. I Finland bildades DFFF, folkdemokraterna, som en takorganisation för kommunisterna och sympatiskt inställda socialister. I Danmark utfärdade kommunistpartiet i augusti 1945 en förklaring om att partiet obetingat ställde sig på en demokratisk grundval och ansåg de demokratiska rättigheterna okränkbara. Liknande deklamationer utfärdades i de östeuropeiska länderna, vilkas kommunistiska partier mestadels leddes av funktionärer som under längre eller kortare tid vistats i Sovjet. När det polska partiet återupprättades antog det namnet Polska Arbetarpartiet; ordet "kommunistisk" var inte längre med i partinamnet för att inte oro potentiella proselyter. I Östtyskland tillkom 1946 SED som en sammanslagning mellan kommunisterna och socialdemokraterna. I Tjeckoslovakien sökte kommunistpartiet samarbete med andra grupperingar i de lokala folkkommittéerna. "Vi måste ständigt påminna oss om att i den nuvarande fasen är det en nationell och demokratisk revolution vi strävar efter, inte en socialistisk", förklarade Klement Gottwald vid ett möte med kommunistiska funktionärer i maj 1945. Och vid precis samma tid utvecklade Rakosi inför ungerska partiarbetare varför partiet nu måste välja en mycket försiktig linje. Vad som förestod var enligt honom det brittiska imperiets sönderfall och en försvagning av de engelsk-amerikanska förbindelserna, och detta skulle mycket väl kunna leda till en expansion av den kommunistiska sfären. Men ville man undvika en mobilisering på den kapitalistiska kanten var det nödvändigt att denna expansion inte tog sig några radikala eller revolutionära former. Skarpa fronter var olämpliga i den östeuropeiska och i synnerhet den ungerska inrikespolitiken. I stället borde man eftersträva en "stor kompromiss" med medelklassen och bönderna.

De här synpunkterna – som kan antas avspegla den sovjetiska strategin vid denna tid – gör det lätt att förstå

varför ryssarna insisterade på att det rådde en väsentlig artskillnad mellan det sovjetiska statssticket och de politiska system som upprättats i Östeuropa. Man använde uttrycket "folkdemokrati" och betonade starkt att detta inte alls var någon variant av proletarietets diktatur. Samma kommunistledare som i årtal kämpat för att förvandla sina länder till sovjetrepubliker försäkrade nu att folkdemokratin var något helt annat. "Vår demokrati är inte heller lik den sovjetiska demokratin precis som vårt sociala system inte stämmer överens med det sovjetiska," förklarade t. ex. Gomulka, och Dimitrov höll ett tal i Sofia där han försäkrade att Bulgarien inte skulle bli någon sovjetrepublik utan en folkrepublik där statsfunktionerna skulle utföras av folkets överväldigande majoritet – arbetare, bönder, hantverkare och folkets intelligentsia. I denna republik skulle det inte finnas något slags diktatur.

Jugoslaverna, som lär ha varit de första som lanserat uttrycket "folkdemokrati", hade vid denna tid en helt annan definition och hävdade bestämt att folkdemokratin eller den nya demokratin, som den också kallades, var en socialistisk statsform av sovjetisk typ. På den här punkten var jugoslaverna mer stalinistiska än Stalin själv, som gjorde så gott han kunde för att hyssja ner dem. "Vänsterradikalism" var inte populär i den kommunistiska rörelsen vid andra världskrigets slut.

Mot den här bakgrunden ter sig den italienska utvecklingen knappast originell. PCI gick i precis samma riktning som andra kommunistpartier och slog också back vid ungefär samma tid som de andra, nämligen 1947. Idéerna om samarbete med andra partier och grupperingar, om en nationell väg till socialismen och om en i grunden fredlig övergång var under perioden allmänt vedertagna. Detaljutformningen av kursen varierade naturligtvis alltefter de nationella förutsättningarna, och det är givet att det italienska partiets ledning i stor utsträckning lät sin strategi formas av en inhemsk tradition. Teser och tankar från det förflutna bubblade upp, inte minst från de perioder då PCI intagit en försonlig hållning till andra delar av arbetarrörelsen. Hur detta stoff integrerades i PCI:s efterkrigspolitik har Hamrin beskrivit insiktsfullt och intresseväckande, men jag kan inte se annat än att han överskattar det italienska partiets pionjärsats i denna nyorientering. För min del finner jag det rimligare att se PCI som ett parti i flocken.

Även inom ramen för en fallstudie finns utrymme för komparativ analys. Hamrin söker fixera PCI:s positioner under de tre åren mellan 1944 och 1947 genom att placera det på skalan mellan ett idealtypiskt bolsjevikiskt parti och ett idealtypiskt revisionistiskt parti. Han bestämmer skillnaderna mellan dessa idealmodeller i sexton olika dimensioner och visar därefter på vilka punkter PCI graviterar mot den ena eller andra polen.

Det är en ambitiös och stimulerande ansats, men långtifrån oproblematiserad. Under rubriken "definition of the situation" bestämmer författaren det idealtypiska bolsjevikpartiets ståndpunkter som dialektiskt framstegsbegrepp, klasskamp, polarisering, absolut utarmning och ekonomiska kriser. Det revisionistiska partiets motsvarande grundidéer är ett linjärt framstegsbegrepp, klasssamarbete, pluralism, relativ utarmning och tro på stabiliserande faktorer i samhället. På det strategiska området sägs bolsjevikpartiets linje vara präglad av determinism, klasskampsanså, sammanbrotts teori, idéerna om revolution och proletarietets diktatur samt föreställningen om att endast ett socialistiskt samhälle är demokratiskt. Revisionisterna däremot skulle betona den politiska kampens etiska egenvärde, klasssamarbete (för andra gången), stegvis övergång till socialismen, legalism, parlamentarism, en övergångsperiod till socialismen och föreställningen att demokrati är såväl mål som medel. I fråga om den egna organisationen, slutligen, skulle den bolsjevikiska linjen vara det lilla partiet, arbetarpartiet och arbetsplatspartiet samt omfatta den totalitära renhetens princip och den demokratiska centralismen medan revisionisterna i stället skulle hylla idéerna om masspartiet, folkpartiet, den geografiska principen, kompromisserna och den demokratiska organisationen.

Ett referat som detta gör inte den hamrinska idealbildskonstruktionen full rättvisa, men det visar nog på några av dess vanskligheter. För det första är det inte lätt att skilja mellan "definition of the situation", strategi och organisation. För det andra blir de polära positionerna så kategoriska och allmänna att de inte fungerar vidare väl som karakteristiker av något parti, inte ens ett idealtypiskt. Hur ser t. ex. en strategi ut som präglas av determinism? För det tredje – och det kanske är det centrala – är det tveksamt om dessa sexton positioner ens tillnärmelsevis fångar det särpräglade hos verklighetens bolsjeviker och revisionister.

Mellankrigstidens kommunister kan väljas som exempel. Fotograferar vi de europeiska kommunistpartierna under deras mest kompromisslösa år, t. ex. Kominterns första eller tredje period, återfinner vi givetvis åtskilliga av de idealtypiska bolsjevikiska positioner som Hamrin räknar upp: klasskampsdoktrinen, idén om polariseringen, en oförsonligt revolutionär hållning, etc. Men när pendeln svängde åt andra hållet intog samma partier helt andra attityder. I betydande utsträckning kan det hävdas att strategierna bestämde deras åsikter: när det av olika skäl befanns lämpligt att söka samverka på frontbasis justerades också världsåskådning och program. Att se dessa mjuka perioder som tillfälliga avvikelser från en bolsjevikisk kurs kunde vara meningsfullt om bolsjevismen under denna tid varit en styvnakat konsekvent strategisk och ideologisk linje. Men det

var den ju inte. Ett av den tidiga kommunistiska rörelsens främsta kännetecken var dess flexibilitet och pragmatism, dess beredskap till djärva omprövningar.

Lenin själv var en mästare på sådana svängningar. Vad som var idealtypiskt för den klassiska bolsjevismen är inte den hårda, revolutionära linjen utan de periodiska växlingarna mellan en hård och en mjuk linje. Mot den bakgrunden är det inte självklart att den italienska kursen under åren kring krigsslutet skall uppfattas som ett fjärmande från den kommunistiska rörelsens principer. Pendlingen åt höger gick längre än den gjort någon gång tidigare, men mönstret var ändå detsamma.

Även statskunskapen undergår sina svängningar. Harald Hamrin inledde sitt avhandlingsarbete under en tid då anspråken på utvecklade teoretiska ramar och långtgående systematisering var starka. I reaktion mot äldre, "historiska" metoder sökte statsvetarna efter mätinstrument som medgav säkrare iakttagelser och jämförelser än ögonmättet. Modellsnickeriet upplevde en högkonjunktur.

Från en efterklok utsiktspunkt är det lätt att se svagheter i denna strategi. Många skarpögda observatörer av det politiska skeendet lockades att låsa in sina analyser i fyrkantiga boxar. Det terminologiska emballaget blev ofta skrymmande. Hamrin har enligt min mening undgått de flesta av dessa risker. Den modell som han konstruerat har uppenbara förtjänster. Men slutintrycket blir ändå att kategorisering, klassificering och etikettering givit mindre utbyte än den energiska och perspektivrika undersökningen av PCI:s framväxt och förvandling från en obetydlig underjordisk rörelse till ett massparti med över två miljoner medlemmar.

Daniel Tarschys

HENRIK HERMERÉN: *Regeringsbildningen i flerpartisystem*. Lund: Studentlitteratur 1975.*

Huvudsyftet med Henrik Hermeréns avhandling för fil.dr.-examen är att i ett komparativt perspektiv undersöka regeringsbildningen i parlamentariska flerpartisystem.

I denna strävan har författaren valt ut 58 regeringsbildningsuppdrag från sex länder: Sverige, Danmark, Norge, Finland, Nederländerna och Belgien.

Som jag uppfattar avhandlingen, arbetar Hermerén med två metodansatser. Den första innebär en undersökning av den beslutsprocess som leder fram till ut-

seendet av regeringsbildare och bildandet av en ny regering. Den andra metodansatsen innebär en analys av vilka beslutsprinciper som möjligen kan ligga till grund för valet av regeringsbildare/regeringsbildande parti. Detta synes vara huvudobjektet för avhandlingen, inte minst eftersom resultatet blir föremål för en avslutande kvantitativ studie.

I sin analys av de 58 beslutsprocesserna redovisar författaren mycket noga det kronologiska skeendet från den situation då den fungerande regeringen beslutar sig för eller tvingas avgå och inlämnar regeringens avskedsansökan till dess att det regeringsbildande partiet förverkligar sitt uppdrag, det vill säga bildar en regering. Bland annat redovisas mycket detaljerat turordningen efter vilken partiernas representanter kallas till regeringschefen i samtliga 58 fall. Denna noggranna kronologiska redovisning bör vara av stort värde för forskare som i framtiden är i behov av sakupplysningar om någon eller några av de här aktuella beslutsprocesserna. Ett resultat av analysen är att den finske presidenten tagit initiativet till överläggningar i regeringsfrågan utan att den sittande regeringen inlämnat sin avskedsansökan. Detta är genomgående inte fallet, när statschefen varit konstitutionell monark.

Hermeréns beslutsprocessanalys har enligt min mening två primära svagheter:

- (1) Knytningen till den teoretiska litteraturen saknas (jfr. not 21, 22 s. 22).
- (2) Styrningen av den empiriska genomgången är svag.

Vi informeras under avsnittet Undersökningens genomförande att "För varje land kommer (därefter) en sammanfattning att ges med syfte att framhäva de mera allmängiltiga inslagen i beslutsprocessen. . . . Vidare kommer en komparativ jämförelse av de väsentliga dragen i regeringsbildningen att redovisas i kapitel 8." (s. 26 f).

Vad som är de väsentliga dragen i regeringsbildningen informeras således läsaren om först på s. 155 f i kap. 8. Varför författaren anser dessa drag väsentliga blir överhuvudtaget inte föremål för diskussion.

Avhandlingens huvudobjekt är emellertid analysen av beslutsprinciperna. Hermerén har formulerat följande sex principer: (1) Dubbelriktade samarbetsmöjligheter föreligger, (2) Partiet är största parti, (3) Partiet har haft största valframgång, (4) Majoritetsrekommendation föreligger, (5) Blockmajoritet föreligger samt (6) Partiet spelar huvudroll vid den avgående regeringens fall.

Som grund för dessa beslutsprinciper preciseras på s. 7 den parlamentariska principen i följande sats: "En regering skall ha folkrepresentationens stöd eller tolerans."

Toleranskriteriet avförs utan närmare diskussion på s. 12. I sin analys av folkrepresentationens stöd strävar

* Avhandlingen framlades för avläggande av fil. dr.-examen den 3 juni 1975. Denna anmälan ansluter sig i väsentliga delar till min fakultetsopposition.

författaren efter att finna mönster av följande typ: Om omständigheterna A, B, C föreligger, så ger statschefen (alternativt; bör statschefen ge) uppdraget att bilda regering åt X. Denna strävan innebär, att Hermerén enbart söker indikatorer på *positivt stöd*. Faktorer som indikerar ett negativt stöd lämnas helt utanför. Enligt min mening kräver en totalbild att även mönster av följande typ blir föremål för studium: Om omständigheterna A, B, C föreligger, så ger statschefen *inte* uppdraget att bilda regering åt X. Ett sådant synsätt hade medfört att faktorer som t. ex. valnederlag och partisplittring hade kunnat föras in i bilden. Även med den givna avgränsningen hade t. ex. monarkens eller presidentens egen vilja som den är dokumenterad i beslutsprocessen kunnat föras in som en beslutsprincip.

Beträffande de givna beslutsprinciperna lyder den första: Dubbelriktade samarbetsmöjligheter föreligger. Författarens definition av dubbelriktade samarbetsmöjligheter (s. 14 ff) innebär, att ett parti har dubbelriktade samarbetsmöjligheter om det har partier såväl till höger som till vänster i en tänkt höger-vänster skala. Denna definition är betydligt "vidare" än den som använts i tidigare undersökningar. Med Hermeréns definition tas ingen hänsyn till den begränsning av betydelsen av ev. samarbete som de facto föreligger beroende på partiernas varierande storlek. Ej heller tas någon hänsyn till att partier som befinner sig i mitten på en tänkt höger-vänsterskala har betydligt större och för en regeringsbildning mer avgörande samarbetsmöjligheter än partier på "ytterkanten".

Hermeréns definition medför att han för de 47 relevanta beslutsprocesserna i Danmark, Finland, Sverige, Belgien och Nederländerna markerar för dubbelriktade samarbetsmöjligheter i 40 fall (s. 160 ff). Enligt min upp-

fattning skulle i flera av de resterande 7 fallen markering ske: Sverige 1969, Danmark 1957, 1968 är t. ex. klara fall där regeringsbildande parti enligt Hermeréns definition haft dubbelriktade samarbetsmöjligheter. I Norge har Hermerén i inget fall markerat för dubbelriktade samarbetsmöjligheter trots att inte mindre än fyra partier varit regeringsbildare vid skilda tillfällen under den undersökta tioårsperioden.

Hermeréns andra beslutsprincip lyder: Partiet är största parti. Detta är en intressant princip som dock tappar något i analytisk skärpa genom att "i några fall har denna beslutsprincip även markerats som tillämplig på största oppositionsparti."

Den tredje beslutsprincipen är: Partiet har haft största valframgång. Det bör understrykas att Hermerén definierar största valframgång i absoluta tal, dvs. antalet nyvunna mandat. Personligen finner jag denna princip vara mest intressant, eftersom den är direkt knuten till väljararenan, vilket de andra principerna endast är indirekt. Hermeréns sammanfattning är emellertid inte uppmuntrande: "En analys av beslutsprincipernas inbördes associationsgrad visade att de inte täckte eller överlappade varandra i en sådan utsträckning att någon princip kunde uteslutas. Detta bör sägas med reservation för beslutsprincip 3, som i hög grad täcktes av beslutsprincip 2" (s. 200). Denna sammanfattning grundar sig på de missvisande resultat författaren redovisar på s. 160 ff. Om vi däremot använder Hermeréns egen restriktion på s. 20: "För denna beslutsprincips (3) tillämplighet gäller den naturliga restriktionen att den endast förutsätts vara tillämplig vid regeringsbildningar i anslutning till parlamentsval eller om den senaste valutgången direkt återopats under beslutsprocessen som stöd för valet av regeringsbildare", finner vi följande resultat för Sverige och Finland: (tabell 1).

Tabell 1. Testning av principen största valframgång på Hermeréns svenska och finska material (jfr. s. 160, 161).

Sverige			Finland		
År	Största valframgång	Antal nyvunna mandat	År	Största valframgång	Antal nyvunna mandat
1921	x	(+18)	1958a	x	(+7)
1923	-		b		
1924	x	(+ 5)	c		
1926	-		d		
1928	x	(+ 8)	1959a	-	
1930	-		b	-	
1932	x	(+14)	c	-	
1936(P)	-		d	-	
1936(H)	x	(+10)	1962a	x	(+ 5) ¹
1957	-		b	x	(+ 5) ¹
1969	-		1963a	-	
			b	-	
			1966	x	(+17)
			1972	-	

¹ Markering saknas i Hermeréns framställning med motivering att två partier haft största valframgång.

I samtliga regeringsbildningsuppdrag i Sverige och Finland där principen om största valframgång varit tillämplig har partiet med största valframgång fått regeringsbildningsuppdrag.

Studerar vi fallet Danmark finner vi: (tabell 2).

Tabell 2. Testning av principen största valframgång på Hermeréns danska material.

År	Danmark	
	Största valframgång	Antal ny-vunna mandat
1953	x	(+ 2)
1957		(+ 3)
1964		(+ 4)
1968	x	(+14)
1971a		
	b x	(+ 8)
1973		(+28)

Detta resultat innebär, att principen största valframgång inte är generell giltig. Följande två bivillkor medför emellertid att principen åter gäller:

a Principen med största valframgång leder generellt till regeringsbildningsuppdrag endast om valframgången ej understiger fem mandat.

b Principen med största valframgång ej tillämplig för ett parti som ej tidigare varit representerad i parlamentet (Glistrups framstegsparti i Danmark 1973).

Fallen 1965 och 1973 i Norge innebär att ett tredje bivillkor måste formuleras:

c Principen med största valframgång ej tillämplig när blockmajoritet existerar och är dokumenterad i beslutsprocessen.

Principen största valframgång är emellertid begränsad till regeringsbildningar i samband med allmänna val. För övriga fall förefaller Hermeréns fjärde och femte beslutsprinciper; majoritetsrekommendation respektive blockmajoritet vara av intresse. För fallet Sverige t. ex. täcker dessa principer in flertalet av de fall som inte är täckta av principen största valframgång (s. 160 ff). Enligt min uppfattning är emellertid uppdelningen i ett socialistiskt block och ett borgerligt block inte belagd varken i Sverige under mellankrigstiden eller i Finland under den undersökta perioden. Befintliga data tyder snarare på existensen av en vänstergruppering, en högergruppering samt någon eller några grupperingar i centrum (jfr. Hermeréns egna data t.ex. på s. 88 ff, 102 f samt s. 204).

Hermeréns sjätte beslutsprincip: Partiet spelar huvudrollen vid den avgående regeringens fall, finner Hermerén vara den minst relevanta.

Hermerén avslutar sin avhandling med en kvantitativ studie av den matris som markeringarna för de olika beslutsprinciperna givit upphov till. Jag skall inte här gå in på någon detaljgranskning av denna studie, eftersom jag inte är överens med författaren om "kryssättningen". Emellertid måste den kommentaren göras, att man ofta har anledning att ifrågasätta författarens bedömning av på vilket sätt siffermaterialet skall bearbetas och/eller tolkas. Hermeréns analys av tabellen på s. 184-185 må utgöra ett exempel: "I ovanstående tabeller, som är ordnade efter partistorleken skall jämförelser göras mellan de under respektive över medelvärdet 28,2 % för partistorleken. För de 28 regeringsbildningsuppdragen under medelvärdet är den genomsnittliga partistorleken 17,4 % För de 28 regeringsbildningsuppdragen över medelvärdet är den genomsnittliga partistorleken 40,3 %. Här föreligger således en genomsnittlig *skillnad* på ca 23 %. Att ett parti är "stort" i någon mening kan således inte i och för sig fungera som någon tillräcklig förklaringsgrund för vad som bestämmer fördelningen av regeringsbildningsuppdrag. Det framgår tydligt att variationen mellan 6,5 och 52,1 % i de regeringsbildande partiernas storlek. Dessutom är - som ovan redovisats - skillnaden i den genomsnittliga partistorleken under respektive över medelvärdet mycket markant" (Sic!)

Skillnaden för genomsnittet under respektive över medelvärdet är alltid markant. De 23 % ligger mycket nära det slumpmässiga genomsnittet. För Hermeréns slutsats är den påvisade variationen mellan 6,5 och 53,1 % fullt tillräcklig.

Sammanfattningsvis bör framhållas författarens insats vid utformningen av redogörelsen för de olika regeringsbildningsuppdragen.

Beträffande analysen av de beslutsprinciper som ligger till grund för valet av regeringsbildare hade denna enligt min uppfattning varit av större värde om författaren hade valt att med utgångspunkt från den teoretiska litteraturen i ämnet utnyttja *alla* aspekter av den parlamentariska principen: "En regering skall ha folkrepresentationens *stöd* eller *tolerans*." Analysen hade förmodligen också vunnit på att koncentreras till de nordiska länderna.

Bo Bjurulf
Statsvetenskapliga institutionen
Lunds universitet

Ett replikskifte mellan Henrik Hermerén och Bo Bjurulf publiceras i häfte 1977:2.

HOWARD R. PENNIMAN, Ed: *France at the Polls. The Presidential Election of 1974*. Washington: American Enterprise Institute 1975.

En analys av det franska presidentvalet 1974 har presenterats av en institution kallad American Enterprise Institute for Public Policy Research. Bland medarbetarna finns flera kända namn inom fransk statsvetenskap som Jean Blondel, Alfred Grosser, Serge Hurtig, Jean Charlot och Alain Lancelot. För elementära uppgifter om valkampanjen och valutgången hänvisar jag till min översikt i Statsvetenskaplig Tidskrift 1974:4.

Boken inleds med en översikt av franska presidentval från Louis Napoleon Bonaparte under andra republiken till femte republikens direkt folkvalda presidenter. Därefter beskriver Blondel hur Giscard d'Estaings valseger blev möjlig. Bakom sig hade Giscard en ganska liten organisation, men han hade en stark vilja och en betydande intellektuell prestige. Från dessa utgångspunkter lyckades han på några veckor förändra maktbalansen inom den gaullistiska republikens partistruktur och till sist, om än mycket knappt, besegra den kandidat, som hade hela vänsterns och den samlade arbetarklassens stöd.

Avslutningsvis beskriver Blondel de problem, som Frankrike står inför under Giscard's mandatperiod. De två viktigaste är en modernisering av landets ekonomiska och sociala struktur och en omdaning av partisystemet och det politiska systemet i stort. Det förstnämnda problemet är utan tvivel det mest betydelsefulla för fransmännens levnadsvillkor; de hittillsvarande resultaten kan inte bedömas i detta sammanhang. När det gäller det andra problemet menar Blondel, att det är nödvändigt för "den nya majoriteten" att skapa ett stort höger-centerparti. Han anser också, att de politiska partierna måste finna fastare former för utseendet av presidentkandidater. I de tre val, där presidenten har valts direkt, har nomineringsproceduren utformats ad hoc; Giscard's kandidatur är ett utmärkt exempel på detta.

Partipolitiskt sett var den stora händelsen i samband med valet gaullismens sammanbrott: den gaullistiske kandidaten Chaban-Delmas fick knappt 15 procent av de avgivna rösterna i den första valomgången.

Charlot försöker teckna orsakerna till denna händelse genom att ställa frågan om presidentvalet 1974 innebar slutet på gaullismen. Författaren ger en bakgrundsteckning till Chabans politiska position och redogör ingående för korridorpolitiken inom gaullistpartiet. Denna ledde ju till en splittring av partiet i två fraktioner, där majoriteten stödde Chaban och en minoritet (43-gruppen), kom att stödja Giscard. Chabans strategi i valkampanjen blev en politisk centerlinje där tonvikten närmast låg till vänster om centern. Chaban attackerade därför såväl

högern-Giscard, som vänstern-Mitterand. Genom detta "alienerade" Chaban de traditionella gaullistväljarna och den moderata centern.

Detta strategival byggde på en missbedömning och underskattning av Mitterands styrka och en feltolkning av opinionen i landet. Opinionsundersökningar och även valet 1973 hade visat att Frankrike var uppdelat i två läger kring en vänsterpol och en högerpol. Genom att ta avstånd från högern förlorade Chaban dessa väljares stöd. Enligt opinionsundersökningarna var det främsta skälet för väljarnas stöd till Chaban att "han var en riktig gaullist". Genom att föreslå för många förändringar – "det nya samhället" – förlorade han gaullismens stöd.

Men detta faktum innebar inte att Giscard övertog den gamla majoriteten, utan han skapade en ny presidentmajoritet. Man uppskattar, att av de väljare som stödde Pompidou 1969, röstade ungefär 60 % på Giscard i 1:a omgången. Övriga Giscard-röstande kom från reformatorerna och icke-röstande 1973. En viss överflyttning av vänsterröstande 1973 och olika extrem-högergrupper fullbordade den nya presidentmajoriteten.

Är då Giscard's valseger slutet på gaullismen? Nej, enligt Charlot är det nog inte så. UDR, gaullistpartiet, är fortfarande den största parten inom regeringskoalitionen och besitter nyckelposter i regeringen. Ett mått på UDR:s styrka är att man genomdrev att Servan-Schreiber tvingades avgå ur regeringen efter sin offentliga kritik av de franska kärnvapenproven sommaren 1974. Författaren antar, att den politiska situationen inför parlamentsvalen, senast 1978, kommer att innebära att regeringsmajoriteten tvingas ställa upp med enhets-kandidater i de olika valkretsarna. I spelet kring kandidatnomineringarna har UDR en stark position, vilket talar för att partiet har en roll i framtida fransk politik.

Ur vänsterns synpunkt betecknas presidentvalet med orden "aldrig så nära segern". Serge Hurtig redogör i ett kapitel hur denna politiska situation växt fram i Frankrike, hur PCF sedan början av 1960-talet kommit in från kylan och de olika försöken att ena vänstern misslyckats och lyckats. Där finns G. Defferres kampanjer 1965 och 1969, vilka lett till att vänstern konstaterat att samverkan måste ske med PCF. Hurtig tillför knappast någon ny kunskap kring dessa processer i fransk politik.

Inom fransk valforskning finns traditionellt ett starkt inslag av ekologisk analys, främst i form av kartografisk sådan. Fördelarna är uppenbara då man analyserar en eller ett par variabler, men vid en multivariabelanalys blir överskådligheten sämre. En sådan analys finns redovisad i boken.

Under presidentvalkampanjen blev opinionsundersökningarna mycket diskuterade. Bland annat förklarade man Chabans dåliga valresultat, som en effekt av ne-

gativa opinionssiffror (denna diskussion känns igen). Senare har man allvarligt diskuterat att reglera opinionsundersökningarna, precis som man har reglerat valkampanjen. Författaren, Alain Lancelot, själv engagerad av ett opinionsinstitut, analyserar opinionsundersökningarna och presidentvalet. Bland annat framgår att opinionsläget var potentiellt gynnsamt för Giscard under vinstern 1973/74. Dessa attityder hos den franska väljarkåren torde vara ett skäl till Giscard's kandidatur. Av artikeln framgår de olika typer av undersökningar som kandidaterna kunde beställa hos de olika instituten: röstningsintentioner (nationellt), djupanalyser av röstintentionerna hos olika grupper av väljare, kandidatimageanalyser, motivanalyser, testning av valbudskap, simulering av kampanjstrategier.

Under valkampanjen till 1:a omgången (ca fyra veckor) gjordes 40–50 olika opinionsundersökningar. Genom att sammanställa de olika undersökningarna finner Lancelot att ett skifte i väljarkåren skedde kring den 20–25 april, då Giscard definitivt fick övertaget över Chaban. Då övertygades de minst politiskt intresserade väljarna, vilka företrädesvis röstar på högern eller centern, dvs. kvinnor, pensionärer, icke-arbetande, affärsmän lärare och högre tjänstemän, att Giscard var deras kandidat.

Det franska opinionsinstitutet SOFRES har utarbetat en psykologisk-sociologisk förklaringsmodell för väljarbeteende.¹ Efter 1:a valomgången fann institutet, att väljarkåren var delad i tre grupper: ca 43 % stödde Mitterand, ca 43 % stödde Giscard och 14 % hade inte bestämt sig. Valet skulle alltså avgöras av hur dessa röstade i 2:a omgången. Socialt sett kom denna grupp från "modest" miljö och de var företrädesvis arbetare. De var inte särskilt politiskt intresserade. Att en majoritet av dessa kom att rösta på Giscard berodde inte på hotet från kommunisterna, en tes som många gånger förts fram i Frankrike, utan snarare på att dessa väljare uppfattade Giscard's image som mer positiv än vad de uppfattade Mitterand's. De gjorde alltså snarare ett personval än ett val på ett politiskt program. Samtidigt är det något ironiskt att det mest politiserade valet i fransk efterkrigshistoria avgörs av de minst politiskt intresserade medborgarna.

Förutom Lancelot's kapitel om opinionsundersökningarna framstår Alfred Grossers artikel "Massmedia och fransk politik" som bokens bästa. Grosser inleder med att skissera pressens situation i Frankrike. Som i många andra västliga länder kännetecknas situationen av minskat antal tidningar, men även stagnerande upplagor. Precis som i så många andra sammanhang finns även vad gäller pressens situation en skillnad mellan Parisområ-

det, centrum och övriga Frankrike, periferin. 1/5 av landets befolkning bor i centrum och tidningar där läses av landets nationella elit. Däremot är centrums dominans över periferin inte särskilt stor vad gäller pressen. Dominansen sker indirekt på så sätt att Le Mondes val av nyheter i stort följs av periferi-pressen. Det finns flera regionala pressmonopol i landet, och ofta har dessa tidningar varit mycket partiska i sin valrapportering. Så var dock inte fallet under presidentvalet 1974 utan rapporteringen var mycket balanserad i flera av dessa monopoltidningar.

Ett annat kännetecken i den franska pressituationen är förekomsten av press-kedjor som t ex Provoust-Hachette, Bayard Press koncernerna. Grosser kommenterar också att pressens bindningar till de politiska partierna i stort sett har upphört med undantag för l'Humanité-kommunistpartiets tidning. Till skillnad från svenska tidningar har den franska pressen en mycket liten andel prenumeranter, tidningarna säljs huvudsakligen via lösnummerförsäljning.

Därefter lämnar Grosser en redogörelse för situationen vid radio och television. Den franska statsradion ORTF har under den femte republiken ständigt varit föremål för politiska kontroverser. Tyvärr har Grosser inte haft möjlighet att behandla den reform, som genomfördes efter Giscard's presidenttillträde, då hela television och radioverksamheten organiserades om. Det finns ju i Frankrike även ett antal privata radiostationer, belägna vid Frankrikes gränser. Det kanske märkligaste med dessa är att staten via bolag kontrollerar två av dessa tre bolag. (Detta föranledde regeringen att under hösten 1974 ingripa i en stations verksamhet och utse ny ledning.)

Grossers diskuterar i detta kapitel den klassiska frågeställningen vid analys av massmedia och politik, vilken genomslagskraft har massmedia när det gäller väljarnas röstningsval, vilka möjligheter har opinionsbildare att tränga in i subkulturer, vilken roll spelar fackpressen, t. ex. jordbrukarrörelsens tidningar etc. Här ges flera exempel från franska politiska förhållanden i allmänhet. Först i ett avslutande avsnitt tar Grosser upp massmedia och presidentvalkampanjen, främst då dagstidningarnas roll. Bland annat får man reda på vilka kandidater de olika tidningarna stödde. I detta val fanns ett dilemma för de katolska tidningarna. I princip stödde den katolska kyrkan det sociala program, som Mitterand förde fram men detta kom i konflikt med katolicismens traditionella anti-socialism. Resultatet blev att de främsta valreportagen och den mest inträngande valanalysen kom att ske i den katolska dagstidningen La Croix, vilken var obunden i presidentvalet. Inte ens Le Monde kan undgå kritik för en partisk inställning i valkampanjen, även om Grosser inte vill överdriva detta.

¹ Denis Lindon, Pierre Weill: Le choix d'un député, un modèle explicatif du comportement électoral, Paris Editions de Minuit 1974

Pressens roll som opinionsbildande medium kan kanske bäst presenteras genom följande citat från Grossers artikelavslutning ur l'Humanité den 20 maj 1974 den sexspaltiga rubriken

Folkfrontens största framgång någonsin
F. MITTERAND NÄR NASTAN EN ABSOLUT MAJORITYT

Folkets kandidat ökar med 2 millioner röster
Giscard d'Estaing vald med 50,7 % av rösterna

"Även övriga tidningar fortsatte sin uppgift att ge partisympatisörerna en känsla av framgång och fortsatte att bekräfta läsarnas tidigare åsikter."

I ett avslutande kapitel redovisar Monica Charlot det politiska språket i valkampanjen. I ett appendix finns en föredömlig statistik om de franska presidentvalen 1965-74. Statistiken är nedbruten på departementsnivå.

"France at the Polls" är skriven främst för en amerikansk publik. Det framgår av att de flesta jämförelserna gäller förhållandena i USA; endast Grossers artikel är i detta avseende ett undantag. Boken vänder sig till en rätt bred publik, inte i första hand till statsvetare av facket. Det framgår av att språket i mycket liten utsträckning tyngs av vetenskapliga begrepp och termer. För den som är något insatt i fransk politik, blir boken därför något av "deja lu". Som en god översikt över det franska presidentvalet 1974 försvarar den dock sin plats. Dessutom kan den tjänstgöra som uppslagsbok om franska presidentval, särskilt i valstatistiskt avseende.

Lund i december 1975

Björn Beckman

Litteraturnotiser

Finländsk statskunskap

Staten som centralbegrepp: drag i tidigare finländsk statsvetardoktrin – så löd rubriken på installationsföreläsningen, när *Dag Anckar* 1975 tillträdde professuren i statskunskap vid Åbo akademi. När *Göran von Bonsdorff* ifjol installerades som professor i allmän statslära vid Helsingfors universitet – han innehade tidigare en finskspråkig professur i statskunskap vid universitetet – talade han över ämnet Statslärans uppgifter i ljuset av samhällets utveckling. Föreläsningarna har nu publicerats, Anckars i *Årsskrift utgiven av Åbo akademi 1974–1975* (Åbo 1976), von Bonsdorffs i *Finsk Tidskrift* (1976:8–9). Framställningarna kompletterar varandra på ett intresseväckande sätt.

Anckar tog i sin föreläsning bl. a. upp den behavioralistiska skolans framträdande i finländsk statskunskap. Bland banbrytarna på ett teoretiskt plan framhävde han Jussi Teljo, på ett mera praktiskt plan Sven Lindman:

När Jussi Teljo år 1949 tillträdde professuren i allmän statslära vid Helsingfors universitet höll han en installationsföreläsning som utmärktes av en för dåtida förhållanden tämligen radikal programförklaring och följaktligen väckte stor uppmärksamhet. Teljo knöt an till de behaviorala strömningar som under 1940-talet gjort sig gällande främst i USA. Dessa strömningar uttryckte – framhöll Teljo – ett nytt och fruktbart sätt att se på statskunskapen och dess uppgifter. Man skulle inte längre uppehålla sig vid klassificering och typologisering av institutioner och statsskick; uppmärksamheten borde i stället inriktas på det politiska kraftfältet och dess maktkonstellationer. Studiet av detta kraftfältet skulle i sista hand syfta till att finna invarianser, och dessa invarianser borde ha at göra med individers och grupperns politiska verksamhet och attityder. Staten behövdes ej längre som centralbegrepp.

Sven Lindmans framträdande på 1930-talet med en rad skrifter om Finlands författning innebar en brytning med den av filosofi, juridik och historia präglade statsvetartradition, som kännetecknade tidigare arbeten av bl. a. just Teljo:

Samtidigt innebar det ett första definitivt steg in i en beteendeorienterad fas – låt vara att det var fråga om grupperns beteende – och Lindman får nog i denna inskränkta mening betraktas som den första behaviora- listen i vår statskunskap. Samma gäller emellertid om vi anlägger ett vidare synsätt och i stället för studiet av politiskt beteende talar om ett behavioralistiskt studium av politik. Skriften om "Statsrådet i Finland" är det första större statsvetenskapliga arbete som präglas av kvantitativa ansatser, och även om dessa ansatser i dagens läge ter sig ganska oskyldiga var detta säkert inte fallet i medlet av 1930-talet. Det systematiskt upplagda slutavsnittet i Lindmans doktorsavhandling är vidare det första medvetna större försöket till ett induktivt frambringande av empirisk teori i finländsk statskunskap och till det beteendeorienterade och det kvantitativa kan vi då lägga ett tänkande i termer av invarianser. (Det är naturligtvis just denna sistnämnda omständighet som gjort Lindmans avhandling "tidlös" i den meningen att den kan accepteras och återopas än i den dag som är.) Det Teljo så energiskt efterlyste 1950 fanns redan på 1930-talet i vår statskunskap – *nota bene* om vi kvarhåller tanken på staten som centralbegrepp.

Den sistnämnda reservationen är väsentlig, underströk Anckar. Han fortsatte:

Det intresse för det politiska kraftfältet och dess maktkonstellationer som Teljo efterlyste fanns nämligen inte i en frikopplad form i vår tidigare statskunskap; från staten och statsförfattningen ville man inte kasta loss. Ser vi t. ex. närmare på Lindmans nyssnämnda studier skall vi finna att hans intresse för partiernas beteende hade en vad vi kunde kalla funktionalistisk bakgrund: det var partiagerandets betydelse för det politiska systemets sätt att fungera som stod i centrum, inte partiernas beteende som sådant eller aktörernas strävanden efter makt och inflytande. Det är då rimligt att säga att *Arthur Bentleys* berömda kritik av statskunskapen som en död vetenskap som inte kunde räddas av "those who take the fictions of constitutional law and pretend thereby to give a real picture of society in the process of governing itself" inte hade trängt in i finländsk statsvetardoktrin – en omständighet som i dagens perspektiv när staten ånyo gör sitt intåg i statskunskapen inte nödvändigtvis behöver betraktas som negativ.

Göran von Bonsdorff började med att ställa frågan: Vad är allmän statslära eller statskunskap, vilka är denna vetenskapsgrens centrala uppgifter i dagens situation? En utgångspunkt för klarläggandet av detta spörsmål är, fortsatte han, de förändringar som ägt och oavbrutet äger rum med hänsyn till det mänskliga samhällets allmänna struktur.

Efter en snabbskiss av utvecklingen gick von Bonsdorff in på det nutida postindustriella samhällets karaktär:

Postindustrialismen medför åter nya tendenser i utvecklingsprocessen. En utgångspunkt är den postindustriella teknologin som förutsätter verksamhet i global skala. Det ensidiga beroendet ersättes steg för steg av ömsesidigt beroende, interdependens, och imperialismen av regional och universell integration. Om man kan säga, att vi har levat i imperialismens tidsålder, så håller vi i varje fall på att inträda i integrationens tidsålder. Därmed mister också suveräniteten sin centrala betydelse och sitt tidigare innehåll. Nya sekundära aktörer uppstår i den internationella gemenskapen vid sidan av den primära aktören, staten. Dessa är universella och regionala organ, icke-statliga organisationer och multinationella företag, vilka alla tillsammans bygger upp ett transnationellt nätverk av relationer.

Den politiska vetenskapens centrala fält kunde på basen av dessa synpunkter i nomadsamhället betecknas som en gren av religionen, i det agrara samhället som statslära, i det industriella samhället som internationell politik och i det postindustriella samhället som integrationslära. Här är givetvis inte fråga om att begränsa forskningens omfång utan endast att försöka fixera en central utgångspunkt.

Med beaktande av de grundläggande samhällstyperna är det möjligt att skissera politiska maktrelationer och system. Inom ramen för strukturerna kan man påträffa olikartade tendenser i riktning mot auktoritet eller mot medbestämmanderätt, svarande mot mera hierarkiska, respektive egalitära system. Så kan man inom ramen för den agrara huvudtypen tala om bondesamhälle och feodalsamhälle med olika varianter såsom det svensk-finländska ståndssamhället. Inom den industriella sektorn finns t. ex. kategorierna borgerligt klassamhälle och välfärdssamhälle samt varierande socialistiska system. Det kan vara skäl att inskjuta, att det numera förefaller rätt osannolikt, att den redan starkt differentierade socialismen skulle återgå till en mera monolitisk struktur.

Avslutningsvis tog von Bonsdorff upp frågan om statskunskapens betydelse i dagens samhälle:

Man kunde säga, att vi nu i förhållande till det postindustriella samhället upplever en period som med reservation för alla olikartade drag i utvecklingsprocessen kanske motsvarar 1860–70-talen i förhållande till det industriella samhället. Det förefaller uppenbart, att den statsvetenskapliga forskningen har möjligheter att bidra till att underlätta anpassningen till den nya tidsåldern och därmed till att vi trots allt möjligen inte behöver uppleva de katastrofala urladdningar av den art vår tids

s.k. domedagsprofeter ofta brukar hänvisa till. Det är under dessa omständigheter svårt att nämna någon forskningsgren som skulle-haren mera-central plats i mänsklighetens liv, även om det är tänkbart, att andra kan ha lika stor betydelse.

Statskunnskapare i de andra nordiska länderna är säkert benägna att instämma i åtskilliga av de bedömningar, som Anckar och von Bonsdorff gör från finländsk horisont. Exemplifieringarna kan variera från ett land till ett annat, men problemen och utvecklingstendenserna inom statskunskapen är uppenbarligen i långa stycken desamma inom Norden.

Torbjörn Vallinder

Finsk Tidskrift 100 år

När man läser de finlandssvenska kulturtidskrifterna av typen *Finsk Tidskrift*, *Horisont* och *Nya Argus*, grips man inte sällan av beundran – blandad med kollegial avund. Det befolkningsmässiga underlaget för tidskrifterna är blygsamt, drygt 300 000 finlandssvenskar, och de ekonomiska problemen borde vara stora, särskilt som Finland saknar statligt tidskriftsstöd. Inte desto mindre lyckas tidskrifterna år efter år hålla en hög och jämn standard på artiklarna. Av de tre nämnda organen är för närvarande *Finsk Tidskrift* det intressantaste för samhällsvetare. Det är knappast en tillfällighet. Huvudredaktör är sedan ett par år tillbaka Dag Anckar, professor i statskunskap i Åbo, och i redaktionen ingår sedan snart 30 år Göran von Bonsdorff, professor i allmän statslära i Helsingfors.

I höstas fyllde *Finsk Tidskrift* 100 år. Jubileet firades bl. a. med ett högklassigt jubileumshäfte (1976:8–9). Konturerna till tidskriftens historia tecknades där i ett inledande bidrag av den förutvarande huvudredaktören *Olof Mustelin*. Bland förebilderna vid starten nämner han *Svensk Tidskrift*, *Revue critique d'histoire et de littérature*, *Revue des deux mondes* och *Deutsche Rundschau*. På goda grunder framhåller Mustelin, "att intet levande kulturorgan på svenskt språk så länge som *Finsk Tidskrift* utkommit i löpande följd, ja, inte någon allmänkulturell tidskrift överhuvudtaget i hela Norden".

Vad har då tidskriften betytt under de gångna 100 åren? Mustelin svarar:

Finsk Tidskrifts redaktörer (och medarbetare) har, tror jag, inte fallit offer för någon överskattning av sitt eget organs betydelse. De har väl alla varit medvetna om att dess röst inte nått och inte kan nå särdeles långt. Den uppfångas här och där i det svenska Finland, på enstaka håll i den finska majoritetens Finland, sporadiskt också i våra nordiska grannländer. Men trots detta har – det är min uppfattning – alla som arbetat för *Finsk Tidskrift* gjort det inspirerade av och i medvetande om att de haft en viktig, visserligen i viss mening anspråks-

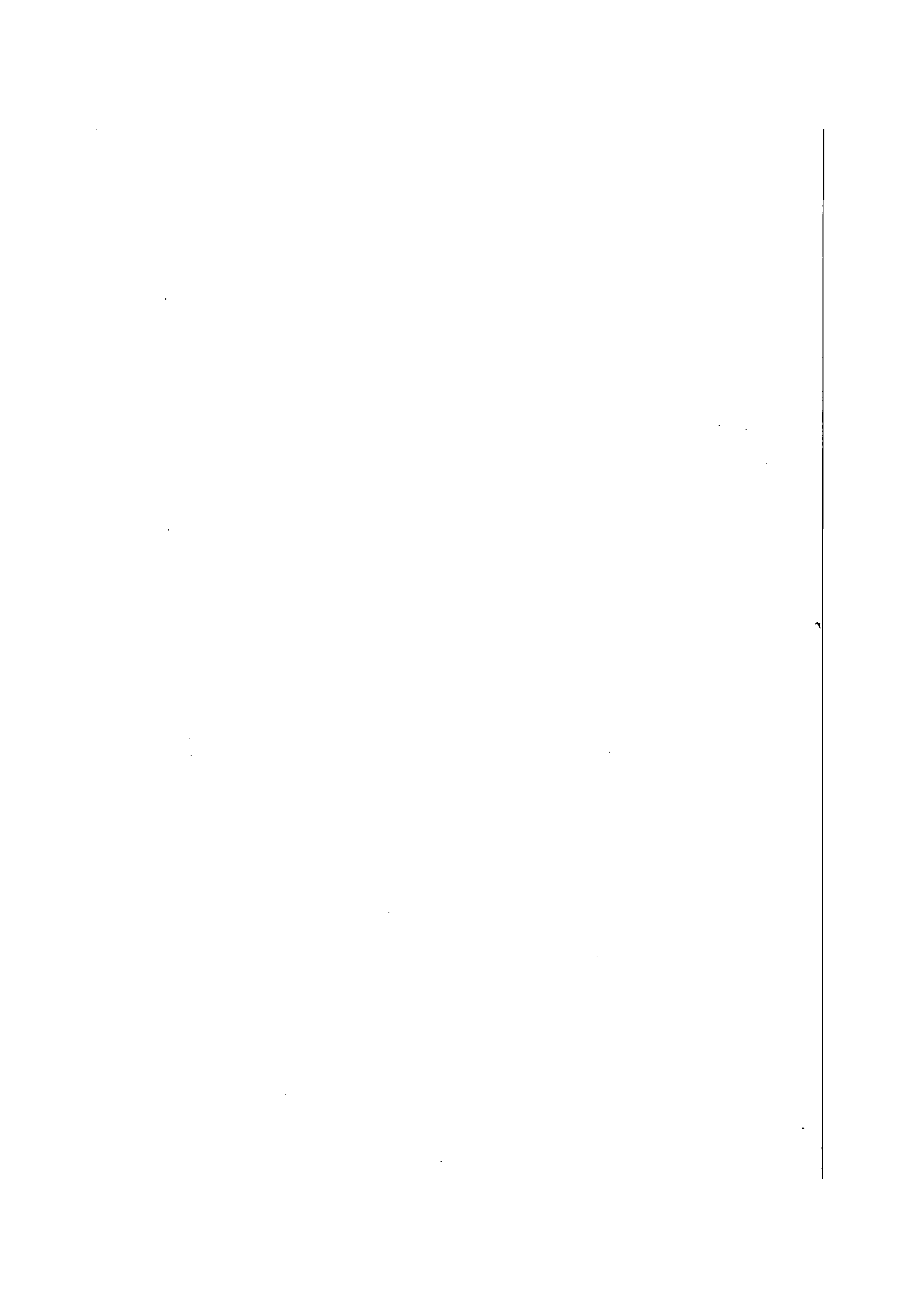
lös uppgift i det kulturella arbetet, framför allt i det finlandssvenska kulturarbetet.

Mustelin slutar med att uttala förhoppningen, att Finsk Tidskrift "i princip såsom hittills med nära anknytning till den övriga Norden, också under kommande år skall stå skribenter av olika meningsriktningar och av olika generationer tillbuds såsom ett centralt, frisinnat finlandssvenskt kultur- och diskussionsforum och att den sålunda i sin mån skall kunna bidra till den kulturella, ekonomiska och politiska informationssprid-

ning, som sällan varit angelägnare än i våra dagar". I denna förhoppning vill man livligt instämma.

Av bidragen i övrigt kan man nämna Hur skall mänskliga handlingar förklaras? av *Hans Rosing*, De nationella minoriteternas dilemma av *Tore Modeen*, Nytt ljus över fortsättningskriget av *Knut Pipping* och Presidentmakt och parlamentarism i Finland av *Dag Anckar*.

Torbjörn Vallinder

Medarbetare i StvT

Lars Strömberg och *Mårten Persson* är statskunnskapare från Göteborg; Strömberg är numera professor vid Ålborg universitetscenter.

Thomas Aurelius är bibliotekarie vid Historiska institutionen i Uppsala.

Jan-Erik Lane är docent i statskunskap vid Umeå universitet.

Gunnar Sjöblom är professor i statskunskap i Köpenhamn.

Göran Hermerén professor i praktisk filosofi i Lund.

Sten Berglund är docent i statskunskap i Umeå.

Kazuki Iwanaga doktorerar i statskunskap i Lund.

Ole Borre är professor i statskunskap i Århus.

Daniel Tarschys är docent i statskunskap i Stockholm; han invaldes i fjol i riksdagen.

Bo Bjurulf är docent i statskunskap i Lund.

Björn Beckman disputerade nyligen i Lund på en statsvetenskaplig avhandling om statlig regional förvaltning i Sverige.

Till redaktionen insända skrifter

Bolding, Per Olof, Sverige – delstat under en världsregering. AWE/Gebbers.

von Bonsdorff, Göran, Finland i blickpunkten. Ekenäs Tryckeri AB:s Förlag.

Forser, Tomas, Bööks 30-tal. Pan.

Från Snoilsky till Sonnevi. Litteraturvetenskapliga studier tillägnade Gunnar Brandell. Natur och Kultur.

Moreau, Gérard, Le journal d'un bourgeois de Tournai. Palais des Académies, Bruxelles.

Organisationerna i det moderna samhället. Statens råd för samhällsforskning.

Ornauer, H. m. fl., Images of the World in the Year 200. Mouton.

Pranger, Robert J., ed., Detente and Defense: A Reader. American Enterprise Institute.

Renardy, Christine-Deckers, Joseph, L'obituaire de la Collégiale Notre-Dame à Huy. Palais des Académies, Bruxelles.

Ridley, Charles P., China's Scientific Policies. American Enterprise Institute.

Schmidt, Folke, Facklig arbetsrätt. Norstedts.

Wells, Donald A., Saudi Arabian Development Strategy. American Enterprise Institute.

Prenumerera på Statsvetenskaplig Tidskrift för år 1977!

Ordinarie abonnenter – sätt in 58:80 kr på postgiro nr 27 95 65-6

Studentabonnenter – tag kontakt med tidskriftens ombud vid de statsvetenskapliga institutionerna.

Åberopa alltid abonnentnumret i samband med abonnemang, distribution eller adressförändring (numret finns angivet på adresslappen på kuvertet).